

Kras

AVGUST 2004 št. 65 cena 900 SIT

ZIVLJENJE NIPO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

Aerodrom Ljubljana

PODPIRAJO REVIJU KRAS
V PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Skopje
Zurich

Istanbul

Hong Kong

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

[Moj faktor]

Sun mix

www.krka.si

KJE PA JE VAŠ KREDIT DOMA

Banka Koper d.d., Pristaniška 14, 6502 Koper, tel.: 05/ 666 1 000, www.banka-koper.si

Poslovna enota Sežana

Partizanska 50,
6210 Sežana

tel.: (05) 72 83 500

Agencija Komen

Komen 78,
6223 Komen

Agencija Kozina

Istrska ulica 11,
6240 Kozina

Agencija Divača

Ulica Albina Dujca 2,
6215 Divača

Poslovna enota Postojna

Tržaška 2,
6230 Postojna

tel.: (05) 72 83 400

Agencija Pivka

Kolodvorska 14,
6257 Pivka

Agencija Kremenca

Rožna ulica 1a,
6230 Postojna

Poslovna enota Ilirska Bistrica

Bazoviška 18,
6250 Ilirska Bistrica

tel.: (05) 71 43 600

Agencija Trnovo

Gregorčičeva cesta 22,
6230 Ilirska Bistrica

Agencija Podgrad

Podgrad 96,
6244 Podgrad

Kras

Slika na naslovnici:
Trop Gerželjevih ovc
na travnikih planote Zasada.
zahodno od vasi Dolenja vas.
Fotografija: Arhiv revije Kras

Vsebina

AVGUST 2004, št. 65

Založniško podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
01/421 46 95, 01/421 46 90
05/766 02 90

Fax:
01/421 46 95, 05/766 02 91
E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95, (+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras: p.p. 17, 6223 Komen; telefon: (+386) 05/766-02-90 fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV 900 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 7.000 SIT, na naročnikov naslov v tujini 10.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB: 02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici Ljubljana-Center, Trg republike 2, Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije Kras je dovoljeno urednikovim soglasjem in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska Lev Lisjak
Organizacija tiska K. Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revijo Kras sofinancirajo Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

Uredniški uvodnik	NAJPREJ IDEJNI PROJEKT ZA "EVROPSKI MUZEJ KRASA"!	4
Prof.dr. Milan Pogačnik v pogovoru z uredništvom	EVROPSKA KMETIJSKA POLITIKA PODPIRA SONARAVNO KMETOVANJE	5
Evgen Gerželj v pogovoru z uredništvom	REJCI DROBNICE POMAGAMO, DA KRAS SPET DOBIVA PODOBO UREJENE KRAJINE	8
Prof.dr. France Šušteršič	UTRINKI OB BRANJU ZAPISA "ZAKAJ SLOVENSKE MUZEJ KRASA?"	14
Adrijan Cingerle, Robi Lavin, Nebojša Lončar	OBVAROVATI INTEGRALNO PODOBO KRASA	16
Adrijan Cingerle Dr. Miran Vodopivec	NAČIN PROJEKTIRANJA (CELOVITA ARHITEKTURA) GOSPODARSKI IN KULTURNI POMEN AVTOHTONIH SORT VINSKE TRTE PRIMORSKE VINORODNE DEŽELE	23 24
Andreja Škvarč	VREDNOTENJE DOMAČIH SORT VIN V KONTEKSTU GLOBALIZACIJE	26
Dr. Irma Tomažič Mag. Silvo Torkar	ODBIRA DOMAČIH SORT VINSKE TRTE PRVAČINA JE KRAJ, KJER ŽIVIMO POTOMCI PRIBAČA (PRIBIOSLAVA)	29 31
Davorin Vuga	PRAZGODOVINSKO GRADIŠČE MARTINIŠČE - KAMNIT BRANIK, SIMBOL OBRAMBE	32
Mag. Jasna Merkuš Mario Palli v pogovoru z	RAZSTAVA, KI ODPIRA POT SKUPNEGA DIALOGA V EVROPSKI UNIJI JE KAMNITA KRAŠKA ARHITEKTURA ŠE BOLJ CENJENA	34 38
Ido Vodopivec Rebolj Maja Licul v pogovoru z uredništvom	ŽIVIM V KONTRASTIH	42
Ida Vodopivec Rebolj	MEDNARODNA LIKOVNA DELAVNICA ESPRIMA 04, ŠTANJEL - Z NAVDIHOM KRASA	46
Boštjan Štolfa Simon Perčič v pogovoru z uredništvom	PREJELI SO SREBRNO PRIZNANJE Z USPEHOM SMO PRESENETILI	48 49
Mag. Nataša Lapanja Jazbec	VEČ KOT ŠTIRISTO LET STARA NABOŽNA PODOBA	50

NAJPREJ IDEJNI PROJEKT ZA "EVROPSKI MUZEJ KRASA"!

V zadnji, 64. številki Krasa smo predstavili strokovni pogovor z naslovom "Zakaj v Sloveniji muzej krasa?", ki je bil 15. aprila 2004 v Štanjelu. Spodbudil ga je evropski poslanec Slovenije Alojz Peterle, ki skupaj z arhitektom prof. dr. Tomašem Váleno z Münchenske univerze že nekaj let razmišlja o tem in poskuša prepričati za to pristojne v Sloveniji. Zamisel sta v marcu 2004 predstavila izdajateljema revije Kras. Dogovorili smo se, da čim prej pripravimo strokovni pogovor o tem in nanj povabimo izbrani krog strokovnjakov ter predstavnike ministrstev za okolje, prostor in energijo, za gospodarstvo in za kulturo.

Udeleženci pogovor v Štanjelu so pobudo in utemeljitve predlagateljev za postavitev slovenskega muzeja krasa z odobravanjem sprejeli, saj to - kakor so skoraj v en glas poudarjali - Sloveniji kot deželi matičnega krasa najbolj pritiče. Pri nas so strokovnjaki in znanstveniki odkrili in pojasnili večino kraških pojavov po svetu. Pri nas se že od Valvasorja naprej kraške fenomene, pojave in dogodke, povezane z njimi, tudi na znanstveni osnovi predstavlja; ne le strokovni marveč tudi širši svetovni javnosti. So pa razpravljalci hkrati opozorili, naj tak muzej ne bi bil podvajanje že uveljavljenih državnih ustanov, zavodov, podjetij in drugih ponudnikov kraških fenomenov, znamenitosti, posebnosti in turistično zanimivih dejavnosti. Bo naj njihovo informacijsko in promocijsko stičišče, ki naj ljudem - posameznikom in skupinam - nudi temeljne informacije o kraških pojavih in ki naj jim hkrati najbolj značilne kraške pojave predstavlja tudi v naravi, med neposrednim ogledovanjem. Bo naj svetovalec ljudem, kaj vse naj si o krasu nasploh in krasu v Sloveniji še ogledajo, kje in na kakšen način, da bodo to izjemno pojavnost in zlačilnost Slovenije ne le spoznali, ustrezno vrednotili, marveč Slovenijo tudi po tem prepoznavali.

Organizatorji pogovora v Štanjelu smo priporočila udeležencev vzeli zelo resno. Iniciativna skupina za pripravo idejnega projekta o muzeju krasa je izoblikovala zasnovo "evropskega" muzeja krasa. Zelo natančno smo že odgovorili na vprašanje, kaj naj bi tak muzej nudil in kakšne koristi bi imeli od tega prebivalstvo z območja muzeja in lokalna skupnost, zlasti pa država Slovenije in Evropa nasploh; seveda tudi strokovna javnost. Odločno pa smo hkrati tudi zavzeli stališče, naj glede na cilje takega muzeja stroka najprej odgovori, kje naj bi Evropski muzej krasa stal. Prof. dr. Tomaš Váleno je predlagal prostor nad Stenami na severnem robu Planinskega polja. Krasoslovec prof. dr. France Šušteršič predlaga v tej izdaji Krasa (str. 14), naj bi stal muzej nekje na obrobju Cerkniškega polja, morda na Tržišču pri Dolenji vasi. Iz Parka Škocjanske jame so predlagali, naj bi bil muzej v tamkajšnjem parku. Iz Občine Pivka pa so sporočili, naj bi bil muzej na Pivškem.

Zadnji dogovor iniciativne skupine za pripravo idejnega projekta "Evropski muzej krasa" napoveduje v začetku septembra po pretehtani strokovni presoji dokončno odločitev o lokaciji muzeja. Sočasno pa že potekajo pogovori s pričakovanimi partnerji-sofinancerji za financiranje izdelave takega projekta, za kar bo treba zbrati najmanj 30 milijonov slovenskih tolarjev. Idejni projekt naj bi bi narejen do konca leta 2004 in predložen vladi R Slovenije v razpravo in sprejetje za nacionalni projekt. Z njim naj bi namreč Republika Slovenija kandidirala za sredstva iz skladov Evropske unije.

Načrt, želje in postopki so jasni. Ali bo v resnici teklo vse tako, kakor si zamišljamo nosilci prizadevanj za Evropski muzej krasa, pa je odvisno od volje in sodelovanja zainteresiranih ustanov in gospodarskih družb pa tudi vlade R Slovenije in njenih resornih ministrstev!

POGOVOR

Dr. Milan Pogačnik,
minister za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano

EVROPSKA KMETIJSKA POLITIKA PODPIRA SONARAVNO KMETOVANJE

Sonaravno kmetovanje in prizadevanja, da se zaustavi zaraščanje nekdanj obdelovanih kmetijskih površin

Zaraščanje Krasa je tematika, s katero sem se podrobneje ukvarjal pred šestimi leti, ko sem kot raziskovalec s svojo raziskovalno skupino razvijal programe, kako zaraščanje preprečiti, predvsem pa, kako omogočiti uporabo opuščenih kraških in hribovitih površin. V ta namen smo kot orodje uporabili živali. Predvsem male prežvekovalce, ker so se nam zaradi ranljivosti kraškega površja zdeli najbolj primerne. Nekatere druge večje živali namreč lahko, posebej na strminah, povzročajo škodo na travisčih in grmiščih.

Tehnološke programe za preprečevanje zaraščanja smo zelo uspešno razvili in vzbudili z njimi kar precej zanimanja po Sloveniji in tudi drugje po svetu. Dobro sodelujemo, na primer, z LR Kitajsko. Sodelovanje poteka v okviru bilateralnega raziskovalnega sodelovanja Kitajska-Slovenija. Kolegi, strokovnjaki s Kitajske, uporabljajo naše raziskovalne dosežke v dveh velikih projektih. Letos septembra pa bo k nam spet prišla skupina kitajskih strokovnjakov, s katerimi bomo ustanovili posebno raziskovalno skupino za tovrstna vprašanja v okviru evropskega zootehničnega kongresa, ki bo na Bledu.

Za to izdajo Krasa smo se pogovarjali s prof. dr. Milanom Pogačnikom, bivšim dekanom Veterinarske fakultete na ljubljanski Univerzi in novim ministrom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Dobro pozna tudi Kras, veliko časa preživi na njem, na Krasu si je hotel postaviti drugi dom, na Vremščici pa je Veterinarska fakulteta postavila poseben center za pospeševanje reje drobnice.

Pogovor se je začel pri okrogli mizi revije Kras "Kako razumno zaustaviti zaraščanje krasa", ki je bila pred šestimi leti v Novi Gorici. Pri ugotovitvi udeležencev omizja namreč, naj država spodbuja urejanje pašnikov za nadzorovano pašo na Krasu ter spodbuja sonaravno kmetovanje z izrabo površin ne le za vinogradništvo marveč tudi za pridelovanje vrtnin in pozabljenih oziroma opuščenih poljščin (pira, ajda, itn.). Dr. Pogačnika smo vprašali, kakšne so možnosti za izrabo sedaj neobdelanih površin za gojenje na trgu iskanih in dobro vnovčljivih pridelkov. Težko je namreč oporekati spoznanju, da je koristno spodbujati ljudi na kraškem prostoru, ki imajo zadosti zemlje, da bi se odločali za preurejanje svojih domačij v turistične kmetije in kmetije odprtih vrat kot svoje dopolnilne dejavnosti za nudenje turistične nastanitve, doma pridelane hrane in vina ter različnih oblik rekreacije v naravi. Vprašali smo, kako naj se ljudje s krasa potegujejo za najrazličnejše državne spodbude in evropska sredstva, namenjena razvoju podeželja in vasi. To bi ne le zaustavilo odseljevanje mladine v urbane centre, marveč bi spodbudilo tudi vračanje mladih na domove staršev ter zagotavljalo ustrezno poseljenost podeželja. Še zlasti zaradi potrebe po ohranjanju nacionalne identitete obmejnega kraškega prostora. To bi tudi pripomoglo k ohranjanju in celo obnavljanju značilne kraške kulturne krajine. Z revijo Kras bi namreč radi na nevsiljiv način še bolj kot do sedaj spodbujali "vračanje" k zemlji in k izrabi njenih darov za preživetje prebivalstva in za turistično trženje krasa s tako imenovanim mehkim, naravi prijaznim, pretežno individualnim turizmom. Tudi to je namreč prispevek k ohranjanju in varovanju naravne in kulturne dediščine krasa!

Pripoved ministra Pogačnika smo strnili v štiri vsebinske sklope, kakor so si med pogovorom sledili...

Uredništvo

POGOVOR

Vesel sem, da nam je uspelo tisto, kar smo si zadali skupaj s kolegi s področja živinoreje in agronomije v Sloveniji pred skorajda dvajsetimi leti, ko smo želeli promovirati in spodbuditi rejo drobnice. Drob-nica je pravzaprav edina živalska vrsta pri nas, katere število je naraslo - od skromnih 15.000 do 30.000 živali pred dvajsetimi leti na sedanjih 125.000 ovac in okrog 30.000 koz. To se je zgodilo zaradi tega, ker so imetniki živali ugotovili, da drobnico lahko uporabljajo v ustreznih sistemih nadzorovane paše, ki zahtevajo njihovo manjšo fizično prisotnost na paši. Hkrati pa je to lahko tudi učinkovit in preprost način za preprečevanje zaraščanja. Seveda, če je nadzorovan in strokoven.

Kot minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano sem vesel, ko vidim, da programe evropske kmetijske politike, ki smo jih pričeli uveljavljati, lahko istovetim s programi, ki smo jih začeli razvijati pri nas že pred dvajsetimi leti. Program razvoja podeželja v okviru evropske kmetijske politike daje prednost in nudi podporo območjem, ki imajo nizke proizvodne zmogljivosti, torej tudi Krasu. Slovenija si je to pred svojim vstopom v Evropsko unijo dobro izpogajala, saj kar 85% slovenskega ozemlja spada v tovrstna območja. Pravzaprav si tega niti ni izpogajala; preprosto so pri nas takšne danosti. Resnica je pač, da je Slovenija hribovita in kraška dežela.

Poleg tega program evropske kmetijske politike podpira sonaravno kmetijstvo, ekološko kmetovanje. Podpira tudi varstvo okolja, varstvo živali, torej rejo živali na human, okolju in živalim prijazen način. In zelo pomembno je, da je na tak način pridelana hrana - še posebej, če govorimo o ekološkem kmetovanju, ki ga je v Sloveniji že kar 4% in interes še kar narašča - varna, zdrava hrana za uživanje in kot takšna vedno najde trg. To je tisto, kar ima človek pravico izbrati.

Zdrava, varna in sonaravno pridelana hrana je v bistvu zelo kompleksen pojem in morda se v Sloveniji tega še premalo zavedamo. Najprej je namreč treba imeti zdravo in varno pridelavo hrane, nato zagotoviti še enako varno predelavo hrane. In na

koncu je treba hrano tudi učinkovito tržiti. Toda te verige, žal, nismo dovolj kvalitetno vzpostavili. Menim celo, da smo veliko zamudili. Posebej pri promociji naše, slovenske hrane. Nekatere druge države so na tem področju storile veliko več in bojim se, da bo v Evropi zaradi možnosti, ki jih daje evropski trg, prišlo do velike ponudbe različnih vrst hrane različnih proizvajalcev in da bomo zato morda premalo opazni. Zato bi moralo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano - pa tudi druga ministrstva - narediti na tem področju več. Premalo smo se namreč pripravljali na razmere, ki so nastopile po vstopu Slovenije v Evropsko unijo! Se pravi: slovenska varna, zdrava in dobra hrana ter urejena krajina, urejeno okolje, ohranjanje kulturne krajine ter sonaravna skrb za živali so prvine optimalnega načina kmetovanja, ki ga lahko dosežemo. In prepričan sem, da bo v prihodnosti naše še relativno neokrnjeno okolje vse bolj pomemben razvojni resurs ali sredstvo. Vsaj tako pomembno, kot je pomemben gospodarski resurs. Prav s programi razvoja podeželja in vasi in ter z ekološkimi programi se lahko uveljavi tudi zelo učinkovit gospodarski feed back. Seveda, če ga bomo znali izkoristiti.

Mislim, da bi resnično morali prodajati tisto, kar imamo. Smo izjemna država treh klimatskih območij na izjemni geografski točki in zelo dobro ekološko ohranjena. To moramo izkoristiti in to bi moral biti pomemben del našega gospodarskega programa.

Ali bi ne bilo primerno nadaljevati pogovor o vsem tem spet za okroglo mizo, kakršne prireja revija Kras?

Mislim, da je sedaj čas za tako razpravo zelo primeren, tudi nujen! Osnovo nam daje program evropske kmetijske poli-

tike in sprememba evropske kmetijske politike, ki vnaša določene nove programe, katere bi lahko uporabljali prav v programih razvoja podeželja. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano bo z vso zavzetostjo sodelovalo, saj moramo izrabiti vsako možnost in priložnost, da predstavimo, kaj Evropa omogoča in ponuja za tovrstne površine, ki so specifične, in kako jih ohranjati.

V ta kontekst bi vključil poleg nujnega obvladovanja zaraščanja nekdanje uporabljenih kmetijskih površin tudi uvajanje novih kultur ter ohranjanje tradicionalnih avtohtonih sort, avtohtonih pasem. Pri tem ne bi smeli prezreti tudi ribištva...

Prepričan sem, da imamo veliko zanimivih in uporabnih informacij, ki bi jih želeli predstaviti in posredovati vsem tistim, ki so voljni poprijeti za delo in opuščenosti kmetijske površine spet uporabljati za pridelavo iskanih kultur. Predvsem mislim na program razvoja podeželja, ki ga uvaja evropska kmetijska politika, saj je resnično dober. Vsekakor ga moramo prirediti in uveljaviti tudi na našem kraškem prostoru.

Kobilarna Lipica in njen izhod iz težav

Vlada Republike Slovenije se je s sprejetjem Zakona o Kobilarni Lipica v Državnem zboru jasno odločila, da bo skrbela za Javni zavod Kobilarna Lipica. Za ta zavod je odgovornih pet ministrstev in v tem kontekstu v svetu JZ Kobilarna Lipica enakovredno odloča vseh pet ministrstev. Lipica je opredeljena kot kulturnozgodovinski spomenik. Tudi lipicanci so del kulturne dediščine. Ker so to pač živali, se je nekako prioriteta skrbi za Lipico naprtila kmetijskemu ministrstvu. V resnici smo enaki med enakimi. In če imamo enako pravico odločanja v svetu, moramo tudi enako skrbeti za njo. Vsi pač ne mislijo tako in zato so določene težave.

Nekaj pa je tudi treba vedeti! Lipica kot posestvo meri okoli 500 hektarjev. Skoraj polovico ali 240 hektarjev tega zemljišča že 450 let "urejujejo", "kultivirajo" konji. To je poseben primer urejene kulturne krajine. Te površine skupaj s čredo v Lipici in gospodarska poslopja, ki imajo zgodovinsko vrednost, so nedvomno kulturnozgodovinski spomenik in bi ga morali tako tudi obravnavati. To je popolnoma jasno vsakomur, ki se vsaj nekoliko na to spozna. Druga polovica posesti, na kateri so golf, igralnica Casinoja iz Portoroža, hotela Club in Maestoso, pokriti bazen in še veliko površin, ki se jih da primerno urejati in uporabiti, naj bo predmet trženja. To je dober koncept nadaljnega razvoja Lipice, saj bi se država - če bi dala ta del dejavnosti v ustrezen najem, rešila finančnega bremena, to je vzdrževanja Javnega zavoda Kobilarna Lipica. Problem Lipice se je namreč začel takrat, ko so se prihodki iz koncesijskih dajatev portoroškega Casinoja zaradi sklepa ustavnega sodišča preusmerili na občine in Lipica tega denarja ni več dobivala. Njen primanjkljaj je dosegel 200 milijonov slovenskih tolarjev. In ni čudno, če je Lipica zato v zadnjih letih zaradi vseh mogočih sporov o njenem financiranju na nek način obmirovala, razvojno zastala.

Veseli sem, da se je župan občine Divača Rajko Vojtkovszky, ki je univerzitetni diplomirani doktor veterine, odločil prevzeti mesto direktorja v Kobilarni Lipica. Po razgovorih z njim mislim, da je na pravi poti.

Njen dolg 120 milijonov tolarjev ni več nerešljiv problem. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je že dalo za odpravo tega dolga večji delež. Sedaj pa morajo izpolniti svoj del obveznosti za odpravo preostanka dolga tudi drugi. Bolj pomembno je, da ima Lipica sedaj svoj razvojni koncept, da vemo, kakšen kulturnozgodovinski spomenik je, in da vemo, kaj je tisto, kar je v Lipici lahko predmet koncesije, oddaje v najem. Nedopustno pa bi bilo, če bi se golf še naprej širil po površinah, ki so jih 400 let obdelovali konji in za konje. S širjenjem golfa se ne morem strinjati. In tudi v vladi je prevladalo enotno mišljenje, da bi bil tak koncept napačen.

Rejci drobnice na Krasu so razočarani nad ostrino pogojev, ki jih morajo izpolnjevati pri svojem delu

Pogoje, ki so jih morali in jih morajo izpolnjevati rejci drobnice, predpisuje Evropska unija in mi lahko iščemo svoje možnosti le v okviru dovoljenega.

Žal je pri nas ves čas pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo veljala nekakšna zmotna miselnost, češ da bo mogoče delati pod manj strogimi pogoji. Številni rejci so živeli pod vtisom takih napovedi in obljub z našega ministrstva. Toda takih obljub se preprosto ne da uresničiti, ker moramo spoštovati pravni red Evropske unije. Sedaj so pogoji za rejo drobnice in zlasti za predelavo mleka v mlečne izdelke in za klanje živali jasno predpisani. Zato bomo na našem ministrstvu v

najkrajšem času, do septembra, naredili in izdali v uporabo ustrezne pravilnike, ki bodo - za naše razmere - določali nujne pogoje, brez izpolnjevanja katerih rejec drobnice ne bo mogel opravljati svojega dela.

Zgodbe rejcev drobnice, ki jih ni malo in so nekatere zelo boleče, so posledica obljub, ki pa jih - žal - ni mogoče uresničiti. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano se je v pogajanjih pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo v Bruslju sicer zelo trudilo, da bi izpogajali čim več ugodnosti. Tudi za podpore čebelarstvu iz programa za razvoj podeželja. Tako vztrajno, da nam je skoraj propadel celoten program razvoja podeželja za naslednje obdobje. Vztrajali smo pri nečem, kar preprosto ni bilo usklajeno s pravnim redom Evropske unije. In prav v zadnjem hipu smo svojo zahtevo umaknili. Zato upam, da bo naš program razvoja podeželja ujel poslednji proceduralni vlak in da bo v Bruslju potrjen!

To je primer, kako so lahko ljudje zavedeni. In ni nič čudnega, če so sedaj vznemirjeni, ker ni podpor. Podpor pa ni, ker jih v pogajanjih nikoli ni bilo mogoče uveljaviti, ljudje pa ocenjujejo, da jih želimo prevarati. Zato so v svojih kritikah tudi ostri. In, na žalost, njihove kritike letijo tudi na vse druge dele kmetijskega programa. To pa se mi zdi, da je nespodobno in da se takih stvari ne počne. Ne obljubljam tistega, kar ni uresničljivo!

Sedaj pripravljamo dva pravilnika, ki bosta dovoljevala, da se bo lahko pod določenimi predpisanimi pogoji zaklalo večje število živali. Ker je v Sloveniji klanje živali lahko velik problem - tudi klanje drobnice, bomo pripravili tipski načrt klavnice, ki bo imel soglasje veterinarske inšpekcije. Potem ne bo več težav, razen v primeru spremembe pravnega reda Evropske unije. A na Krasu je, kar se tega tiče, dobro poskrbljeno, ker imamo v Krepljah urejeno ustrezno klavnico. Marsikje drugod pa še ni tako.

Problem je bil tudi, da je ponekod pri tolmačenju, kako uresničevati veterinarske predpise, prihajalo do njihovih različnih razumevanj. Zato sem prosil direktorico veterinarske uprave, da so z izobraževanjem uskladili različne interpretacije določenih pravnih aktov. Upam si trditi, da je bilo na veterinarsko stroko kar precej neupravičenih pritiskov. Veterinarska stroka je pač poznala predpise in vedela, kakšni so, žal pa so jih drugi interpretirali, razlagali drugače.

Minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano dr. Milan Pogačnik za okroglo mizo revije Kras v septembru 2003 o aktualnih vprašanjih nadaljnega razvoja Lipice (četrti z leve na desno). Na njegovi levi predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti akademik prof. dr. Boštjan Žekš, na njegovi desni pa državni podsekretar na MKGP Viktor Krek.

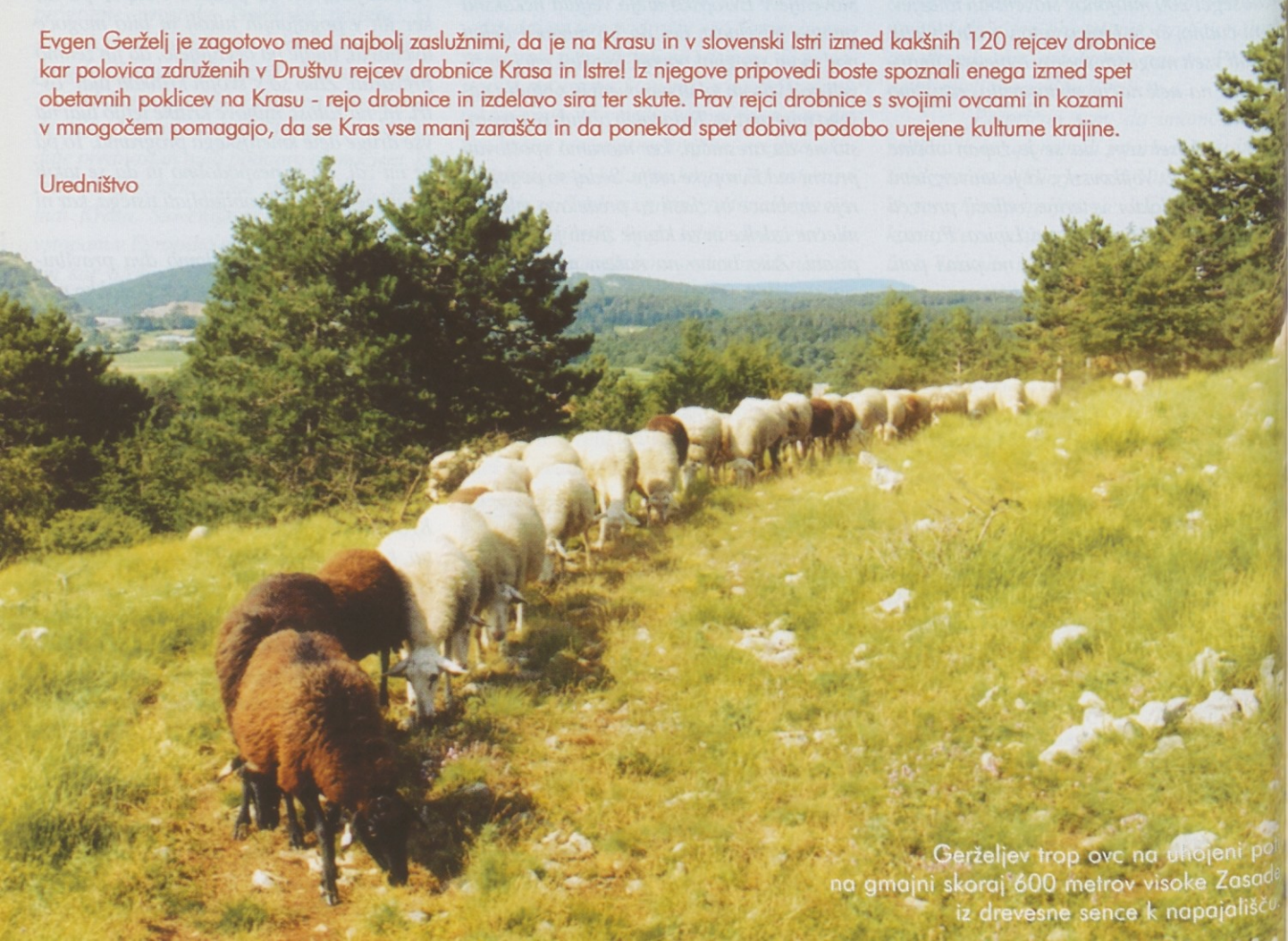
Pogovor z rejcem drobnice
Evgenom Gerželjem iz Dolenje vasi,
predsednikom Društva rejcev drobnice Krasa in Istre

REJCI DROBNICE POMAGAMO, DA KRAS SPET DOBIVA PODOBO UREJENE KRAJINE

V Dolenji vasi na severovzhodnem robu Krasa, nedaleč od Senožeč in tamkajšnjega izhoda z avtoceste Ljubljana-Koper oziroma vstopa na to cesto, bivajo v hiši s številko 46 Gerželjevi. Tam je Kmetija Gerželj, poznana po izbornem ovčjem siru in simih premazih, kmalu pa bo nudila tudi mlado ovčje meso. Kmetijo vodi Evgen Gerželj, univ. dipl. zootehnik, predsednik Društva rejcev drobnice Krasa in Istre. Pomaga mu svak Goran Salopek. Za sirejenje skrbi Evgenov oče Miroslav, sir in sime premaze prodaja na domu Evgenoma mati Marija. Pri predstavitvah kmetije in pri strežbi njenih dobrot pa sodelujeta Evgenova žena Dragica in Goranova žena Sergeja. (telefon: 05/765-54-74 in 041/251-498)

Evgen Gerželj je zagotovo med najbolj zaslužnimi, da je na Krasu in v slovenski Istri izmed kakšnih 120 rejcev drobnice kar polovica združenih v Društvu rejcev drobnice Krasa in Istre! Iz njegove pripovedi boste spoznali enega izmed spet obetavnih poklicev na Krasu - rejo drobnice in izdelavo sira ter skute. Prav rejci drobnice s svojimi ovcami in kozami v mnogočem pomagajo, da se Kras vse manj zarašča in da ponekod spet dobiva podobo urejene kulturne krajine.

Uredništvo

Gerželjev trop ovc na uhajeni poti
na gmajni skoraj 600 metrov visoke Zasade
iz drevesne sence k napajališču.

Leta 1989 smo kupili prve mladice - 26 mladih ovčkov na Bovškem

Leta 1988 sem diplomiral na fakulteti za agronomijo. Nekaj časa sem najprej delal kot pripravnik v zadrugi. Drobniča me je od nekdaj zanimala in že med študijem sem se odločil, da se bom ukvarjal z rejo drobnice. To je bila tudi tema moje diplomske naloge.

Doma smo imeli kmetijo z nekaj molznimi kravami, za katere je skrbela moja mama. Moja mama je ena izmed tistih gospodinj, ki so imele "celodnevno zaposlitev" na domu od zgodnjega jutra do večera in je, kakor rečemo, podpirala vse štiri vogale v hiši.

Leta 1989 smo kupili prve mladice - 26 mladih ovčkov na Bovškem. Naslednje leto smo že začeli s sirjenjem. Seveda smo se na začetku še bolj učili. Proizvodnja je bila takrat še majhna, ker nismo imeli dovolj mladic. Naredili smo po en hlebec sira na dan. V dveh letih pa so ovce zrasle in tudi čreda je narasla na 35 do 40 molznih ovčkov. Tako smo lahko naredili od 800 do 900 kilogramov sira na leto. Količino sira štejemo po količini izdelanega poltrdega sira.

Kar naenkrat je bilo dela toliko, da smo se morali odločiti: ali pustimo mlečno rejo in se omejimo na mesno rejo, ali pa pustimo službe. Jaz sem se odločil za drugo. Pustil sem službo. Zaenkrat mi za to ni žal!

Leta 1996 smo naredili nov hlev in povečali čredo, saj trideset ovčkov ne zadostuje niti za zaslužek ene plače. Naslednje leto smo imeli že 110 do 120 ovčkov. Danes imamo vsega skupaj okrog 400 ovčkov, če ne štejem jagnjet. Še vedno se učimo in neprestano izboljšujemo svoje delo. Dejstvo, da sem končal fakulteto, namreč ni dovolj, saj knjige ne povedo vsega.

Kot kmeta sva na kmetiji zaposlena vsak Goran Salopek in jaz, medtem ko najini ženi hodita v službo. Pomagata nam še mama in oče. Oče siri v sirarni, mama pa prodaja naše izdelke, ker je stalno doma. Največ sira namreč še vedno prodamo na domu.

Evgen Gerželj, univ.dipl.inž. zootehnike, iz Dolenje vasi pri Senožečah, predsednik Društva rejcev drobnice Krasa in Istre, z eno izmed ovčkov kmetije Gerželj.

Pri nas še vedno prevladuje mlečna proizvodnja. Dnevno pomolzemo približno dvesto ovčkov. (največ smo molzli 250 ovčkov naenkrat). Molzemo zjutraj in zvečer. To je precej dela. Od agrarne skupnosti imamo v najemu še dodatne pašne površine, ki pa so preveč oddaljene od molzišča. Zato smo kupili tudi nekaj mesnih ovčkov, ki jih redimo za prirejo jagnjet. Skupaj z njimi se pase tudi 15 koz, ki so stalno na gmajni, da čistijo grmovje in tisto, česar ovce ne pojejo. Tako koze naredijo te pašne površine bolj dostopne sončni svetlobi, kar je zelo dober in predvsem najcenejši način melioracije površin.

Pred dvema letoma smo imeli veliko težav z volkovi

Pred dvema letoma so nam volkovi v treh mesecih sedemkrat napadli čredo. K sreči sem uspel zavarovati osnovno mlečno čredo, vendar pa so mi volkovi uničili veliko jalovk, mladic, od sedmih ovčkov pa sta ostala le dva. Takrat smo izgubili 60 ovčkov.

Država kot lastnica zveri je sicer povrnila škodo. Vendar je bila škoda mnogo bolj obsežna, splošna, saj je zaradi stresa veliko brejih ovčkov izvrгло plod, mnoge pa sploh niso postale breje. Od tistih mladic, ki so ostale, naslednje leto nismo imeli drugega kot stroške. Tega ne plača nihče! Prav tako nihče ne plača strahu in kepe v želodcu, ko greš zjutraj na pašnik in se sprašuješ, kaj boš tam zagledal. In ta strah traja mesece in mesece, dokler napadi volkov ne pojenjajo. Volkovi so namreč prihajali v tropu desetih živali. Tak trop naredi resnično veliko škodo, še posebno, če je v njem tudi volkulja.

Po tistem času smo na pašniku dodali še dve varovalni žici in zadnji dve leti se volkovi pri nas niso več pojavili. Najverjetneje zato, ker niso več našli prehodov pod avtocesto, nekaj pa so jih pokončali tudi lovci. Sedaj trop ovčkov pazijo tudi psi. Napeljali smo tudi električnega pastirja iz sedmih žic. A na žalost so te površine zato postale neprehodne še za ljudi in druge živali in ne samo za volkove.

Staje, stoletje in več stara ovčja ograda na planoti Cerkvenija.

DROBNICA NA KRASU

Električni pastir se napaja z lokalnega voda. Za tiste pašnike, ki so blizu hleva, je pastir priključen na električno omrežje. Električni pastir, ki ga uporabljamo na bolj dislociranih, izločenih pašnikih, pa je priključen na elektropano z baterijami, ki se napajajo s sončno energijo. Te baterije se ne prestando polnijo. Pozimi, ko je njihovo polnjenje slabše, ker je sončnega sevanja manj, baterije menjamo in jih polnimo doma. Vode na pašnikih ni, zato jo živalim vozimo v cisternah.

In kaj ponujamo na naši kmetiji?

Imamo dva osnovna proizvoda. To sta poltrdi ovčji sir in albuminska skuta, ki jo izdelujemo iz sirotke, stranskega produkta pri izdelavi sira.

Zaenkrat ponujamo samo te izdelke, saj za izdelovanje kulinarčnih posebnosti nimamo časa. Na leto naredimo pet in pol do šest ton sira, skute pa naredimo 12 do 13 kg na dan. Skuto delamo dnevno, ker ima

kratek rok trajanja. Skuta in izdelki iz nje so uporabni pet do šest dni, če jih hranimo v hladilniku. V zamrzovalniku jih lahko hranimo tudi po nekaj mesecev, vendar zamrzjena skuta po odtajanju nima več tistega pravega, pristnega okusa.

Za mesno proizvodnjo smo mesne mladice kupili šele jeseni 2003, tako da jih bomo šele letos jeseni pripuščali. Na jagnjed za zakol bomo zato morali še malo počakati!

Kaj pa Društvo rejcev drobnice Krasa in Istre?

Društvo je začelo delovati leta 1996. Takrat nas je bilo rejcev drobnice še malo. Mislim, da nas je bilo v vsej upravni enoti Sežana kakšnih 15. Tako je bilo skorajda problem zbrati deset podpisnikov, da smo mogli ustanoviti društvo.

Začeli smo s tem, da smo dosegli poenotenje cen jagnjet. Tako nas posredniki niso več mogli izsiljevati. V sodelovanju s kmetijsko svetovalno službo Kmetijsko gozdarskega zavoda v Sežani smo organizirali tudi nekaj strokovnih predavanj in pozneje smo predavanja še ponavljali. Letos smo na občnem zboru društva spremenili ime in se preimenovali v Društvo rejcev drobnice Krasa in Istre. Združujemo kakšnih 60 članov, vseh rejcev pa je okrog 120.

V okviru društva si prizadevamo za zaščito porekla kraškega ovčjega sira. Prijavili smo se tudi na Phare razpis, ki naj bi nam zagotovil sredstva za uresničevanje te ideje, vendar nismo uspeli. Zato smo se prijavi še enkrat. Organiziramo tudi razna ocenjevanja sirov, razstave, ekskurzije za člane itn. Letna članarina je 4.000 tolarjev. S tem krijemo osnovne administrativne stroške. Delo v društvu je namreč na prostovoljni osnovi. Trudimo se za uveljavitev skupne

blagovne znamke za ovčji sir in za kraški kozji sir. V študiji, ki naj bi jo naredili s pomočjo sredstev Phare, naj bi preverili tudi možnost za ustanovitev skupne sirarne za več rejcev, kar bi pomenilo neke vrste združni pristop. Tako ne bi vsak zase predeloval mleka in se mučil z izpolnjevanjem zahtevnih sanitarnih pogojev, ki jih država določa za proizvodnjo sirov. Skupen objekt bi temu lažje zadostil. Sirili bi od 1.000 do 1.500 litrov mleka dnevno, ostalo bi bila stvar dogovora. Nekateri bi radi nato izdelovali sir sami doma, nekateri bi dobili plačano mleko. Dva sirarja, ki bi bila zaposlena v sirarni, bi skrbela, da bi bilo mleko zjutraj sprejeto, pasterizirano in tako naprej. In v zvezi s tem vidim tudi povezavo s ponudbo terana, pršuta in drugih značilnih kraških izdelkov v prihodnosti. Upam in želim si, da bi kdaj prišlo do tega in da bi najrazličnejši proizvajalci kulinarčnih proizvodov s Krasa skupno nastopali na trgu.

Žal pa so sedaj razmere takšne, da je mlečnih rejcev vse manj. Po eni strani zaradi tega, ker je s tem veliko dela, po drugi strani pa zato, ker imamo izjemno stroge kontrole. Nadzor je tako strog, da imamo občutek, kot da se nas rejce drobnice obravnava kot kriminalce, ki bomo z mlekom zastrupili vse, kar je živega. Menim, da smo v Sloveniji na področju predelave ovčjega in kozjega mleka preveč strogi, saj ta nadzor ni posledica evropskih direktiv, ampak je pri nas veljal že pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo.

Velike pašniške površine Zasade, v ozadju Nanos.

Evgenov partner - svak Goran Salopek pri krmišču ob hlevu pod Dolenjo vasjo.

Sončni napajalnik električnega pastirja in ovčarski pes na pašniku Cerkvenija

Evgenova šestletna hči Marjana ima rada živali.

Trop mesnih jagenčkov na pašniku ob potoku Bazovica pod Dolenjo vasjo, kjer imajo Gerželjevi hlev, molžišče in sirarno.

DROBNICA NA KRASU

Moja izkušnja ni spodbudna

Menim, da so vzroki za to na Veterinarski upravi Republike Slovenije - VURS v Ljubljani. Z njimi sem se pogovarjal že pred osmimi leti, ko je bil minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano dr. Jože Ošterc. Z gospodom Božičem z Veterinarske uprave smo se pogovarjali, kaj in kakšne olajšave bi uvedli, da bi reja drobnice bolj zaživela. Vendar brez uspeha. Ves čas smo imeli sestanke z veterinarji in spominjam se negativnega, odklonilnega odnosa nekaterih izmed njih do kmetov. Nek veterinar, ki so ga pozneje menda odstavili, je ves čas govoril, da kmetje proizvajamo gnoj in ne mleko.

Takšen način komunikacije ni dober. Kaže na vzvišen odnos do kmeta. Kot da kmetje kar nekaj packamo in da bi bilo zato najbolje, če bi nas vse zaprli... Na žalost se tak odnos do danes ni kaj dosti spremenil. Ko inšpektor obišče kmeta, išče v njegovem delu tudi najmanjše napakice: "da radiator ni pravilno nastavljen", "da manjka to in to...", in podobno.

Taka je tudi moja izkušnja! Pred mesecem mi je veterinarska inšpektorica celo odvzela registrsko številko. Menim, da popolnoma po nepotrebnem! Na naši kmetiji smo namreč najprej nameravali predelovati mleko v naši hiši, medtem ko je naš hlev spodaj, pod vasjo. Ko pa sem že eno leto prevažal mleko vsak dan gor, v hišo, sem

Hlebci ovčjega sira v solnici
in med zorenjem na policah.

Evgenov oče Miroslav Gerželj
skrbi za sirjenje in opravlja
vsa potrebna dela v sirarni.

ugotovil, da to ne gre. Zato smo uredili mlakovod in sirarno poleg hleva. Potem pa sem zaprosil za uporabno dovoljenje. A sta sanitarna inšpekcija in veterinar zahtevala gradbeno dokumentacijo za to spremembo. Na upravni enoti v Sežani so mi naročili, naj naredim projekt izvedenih del, veterinarska inšpektorica pa je zahtevala tudi gradbeno dovoljenje. Zato sem začel delati ta projekt, a aprila 2004, ko naj bi bil tehnični prevzem objekta, so ugotovili, da nimam veterinarskega soglasja in gradbenega dovoljenja. Dogovorili smo se, da bom to poskušal dobiti v najkrajšem možnem času. Zato sem moral popraviti projekt izvedenih del, pridobiti lokacijsko informacijo in na podlagi tega še gradbeno dovoljenje, kar vse je dolgotrajna procedura. Sedmega maja so bili inšpekcija in veterinar spet pri nas, ker nameravamo registrirati tudi predelavo za meso. In takrat mi je veterinarica zagrozila, da mi bo odvzela registrsko številko, ker še nimam gradbenega dovoljenja. In res! Naslednji dan sem že dobil odločbo o njenem odvzemu. Zato sem takoj poslal pritožbo v Ljubljano in v vednost ministru za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Moram reči, da sem hitro dobil odgovor. V pritožbi sem na-

Gerželjevi iz Dolenje vasi - z leve na desno: Evgen Gerželj in njegova žena Dragica, njuna hči Marjana, Evgenova oče Miroslav in mama Marija.

mreč napisal, da je nov način dela na kmetiji življenjskega pomena za mojo dejavnost in da odvzem registerske številke pomeni propad kmetije oziroma opustitev take dejavnosti. Drugega junija je bila napisana odločba, da se veterinarčina odločba razveljavi in da se ji da moja pritožbo v ponovno presojo. Ker sem medtem že dobil ustrezno gradbeno dokumentacijo, sem lahko veterinariki predložil vse potrebne listine in dobil njeno soglasje.

K sreči se je v našem primeru vse dobro in kar hitro končalo. Vendar, če smo se že dogovorili, da počakajo na mojo dokumentacijo, bi tudi morali počakati! Še zlasti, ker je veterinarčina imela moj projekt izvedenih del tri mesece na mizi, a mi ni sporočila, kaj v njem manjka oziroma, da moram pridobiti še gradbeno dovoljenje. In vidite, v tem se kaže odnos! Namesto, da bi sodelovali in nam pomagali, da bi se dejavnost uspešno razvijala, nas preganjajo.

Tudi med pogajanjem Slovenije v Bruslju pred njenim vstopom v Evropsko unijo je bilo tako, da je Slovenija lahko do prvega maja uredila vse v zvezi z veterino. Vendar pa so s tem mislili samo na Veterinarsko upravo Republike Slovenije in na

svoje inšpektorje. Niso pa naredili analize, ali so se slovenske kmetije in slovenska predelovalna industrija sploh sposobni temu prilagoditi in v kolikšnem času. Njih je zanimalo samo to, da bodo do prvega maja sprejeli odloke in jih začeli uresničevati. Kaj to pomeni za kmeta, nikogar ne briga. Sisteme smo pač morali uvesti in pika! A Italija, na primer, jih še nekaj časa ne bo. Najprej so uredili pogoje za velike izvozne obrate, nato za obrtne obrate, mali kmetje pa se bodo počasi in postopoma pripravili na te pogoje, ki jih postavlja Evropska unija.

V pogojih, ko pristojne službe nalagajo rejcem drobnice več, kot zahteva Evropska unija, se ne bi še enkrat odločil za sedanjí poklic

V takšnih razmerah in pogojih, kakršne pristojne službe pri nas nalagajo rejcem drobnice in predelovalcem mleka sedaj, se ne bi še enkrat odločil za rejo mlečne drobnice! Pogoji za trženje so ugodni. Inte-

res za naše izdelke je namreč velik. Pogoji za naše delo pa so zelo slabi. Skoraj nemoogoče je zadostiti vsem zahtevam inšpekcij, ki so zlasti začetnikom velika ovira, namesto da bi bili vzpodbuda.

Da ne bo nesporazuma! Kot strokovnjak za svoje delo vem in razumem, da tovrsten nadzor mora biti. Bo naj stvaren, ustvarjalen in spodbuden! Iskati dlako v jajcu, to je velik nesmisel!

Tistim, ki razmišljajo o tem, da bi se lotili reje drobnice, priporočam: dokler imate majhno čredo in izdelke prodajate doma, delajte tako, kakor delate - brez kontrol in inšpekcij. Pustite jih pri miru in se ne javljajte nikamor! Popravljanje vseh mogočih napak in napakic, ki jih inšpektorji vedno najdejo, vam bo vzelo veliko časa in denarja, zato bo na koncu ostalo prav malo zaslužka! Pričakujem pa, da bo država na osnovi naših izkušenj spoznala, kako škodljivo je biti bolj papežki, kot je papež sam!

Utrinki ob branju zapisa

"ZAKAJ SLOVENSKI MUZEJ KRASA?"

v reviji Kras (april 2004, 34-42)

France Šušteršič

Preden nasujem svoje misli, naj pojasnim, kako pišem. Predvsem pišem kot Lažan, kot prebivalec kraja Laze, kjer je bila največkrat omenjena možna konkretna lokacija muzeja. Šele drugotno pa pišem kot nosilec predmeta "Geologija krasa" na Oddelku za geologijo Fakultete za naravoslovje in tehnologijo na Univerzi v Ljubljani, ki naj bi o vsaj enem vidiku krasa nekaj vedel. Ker so dosedanja razpravljavci o muzeju krasa dejansko povedali že skoraj vse, kar se na tej stopnji povedati da, se mi bolj kot poglobljena analiza zdi na mestu beleženje utrinkov ob temah, ki so jih v Štanjelu načeli razpravljavci. Dva vidika se mi zdita vredna posebne pozornosti: načelo in smisel kraškega muzeja ter njegova lokacija.

1

Javna občila nekajkrat na leto zaženejo paniko, češ da smo Slovenci in Slovenija v svetu neprepoznavni. Priznati si moramo, da Slovenija niti v Evropi ni ravno najbolj na očeh in enako je res, da so »naši« atributi dostikrat še razpoznavnejši kje za mejo. S krasom kot našim »paradnim konjem« je toliko bolje, da imamo (s stališča avtomobilista) skoraj ves kraški »inventar« zbran na kupu. Če bi isto iskali drugje, bi morali prepotovati pol kontinenta, preden bi videli nekaj podobnega.

Tako po naravnih danostih kot s stališča zgodovine krasoslovja je Slovenski kras *locus tipicus* in tega »prodajmo«. A ne

pozabimo: najprej bomo morali pomesti pred domačim pragom in poučiti Slovence! Žal se jih premalo zaveda, da leži skoraj polovica državnega ozemlja na kraških kamninah in da je na dobri tretjini slovenskega ozemlja kras kot naravni pojav razvit tako popolno kot malokje na svetu. Če navržem, da je skladovalnica karbonatnih kamnin v dinarskem krasu južne Slovenije debela skoraj 7 km in da česa primerljivega ni nikjer drugod, se nam sliši že skoraj kot eksotika.

Kras Slovenije je možnim obiskovalcem danes precej bolj »odprt«, kot bi kdo posnel iz razprave. A z veliko truda urejene zbirke samevajo, učne poti se zaraščajo, kapitalne površinske kraške pojave kljub naspotovanju pristojnih uničuje kapital. Tudi zato Slovenci svetu okrog nas doslej nismo kaj dosti dopovedali o svoji »kraškosti«. Z oprijemljivim uspehom se lahko pohvali le Inštitut za raziskovanje krasa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), ki je v zadnjih desetletjih vsekakor napravil preboj, a le na strogo strokovnem področju.

Zunaj tega kroga znanje o »kraškosti« Slovenije ne seže prav daleč. Ne nazadnje zato, ker tudi pojem krasa kot takega »svetovni javnosti« ni ravno blizu. Ampak časi se spreminjajo - prav zdaj. Največji še neizkoriščeni vodni viri na obljudenem svetu so v krasu. V naslednjih desetletjih bo kras - čeprav se to sliši kot *contradictio in adiecto** - postajal soznačnica za pitno vodo. Kdor si bo uspel pripeti to »kraško značko«, bo zelo, zelo razpoznaven. V tem tudi vidim smisel nadaljnje razprave. Če se bomo znali prav obrniti, je kras naša razpoznavna značka.

2

Če se usredinimo na muzej, moramo najprej razčistiti zelo temeljno vprašanje: Kateri kras, kakšen kras bo muzej obravnaval? Komu bo muzej namenjen?

Iz konteksta razprave v Štanjelu razberem, da bo publika ves svet, predstaviti pa želimo kras prvenstveno kot naravni pojav, kakršnega vidimo v »klasičnem trikotniku« med Gorico, Reko in Ljubljano (ter zadnje desetletje neogibni »depandansi« na Kaninu). Seveda pa to ni vse! Nekje bo treba opozoriti na človekovo bivanje na krasu, na zgodovino krasoslovja in tako dalje v neskončnost. Kras v Sloveniji je nadpovprečno vključen v poseljeno ozemlje (oh, spet ta peti koridor!). Morda bomo imeli nekoč mrežo (U.S.) specializiranih (T.V.) tematskih muzejev po vseh kraških predelih Slovenije in vsak bo pokrival svoj vidik. Je pa nekje treba začeti. Na ravni, ki je bistveno bolj svetovna kot karkoli od tega, kar imamo po muzejih doslej in kar bo bolj kot drugod koreninilo v okolici.

3

Popotniku je nekje treba »podstaviti nogo«. Strinjam se z razpravljavci, da sta lokaciji v Postojni ali na Škocjanskem krasu (pri Divači) že zasičeni. Preseneča me, da je nekoliko širša okolica Rakovega Škocjana ostala tako pri strani. Saj ni treba, da bi muzej stal znotraj parka. Posrečena lokacija bi bila kje na obrobju Cerkljanskega polja, morda na Tržišču pri Dolenji vasi (glej lokacijo številka 1 na priloženi karti!). Ne pozabimo, da je »v svet« Valvasor prodril z razpravo o Cerkljanskem jezeru!

Planinsko polje z najbližjo okolico je manjše in bi dosti težje preneslo vso obremenitev, ki jo tak projekt prinese s seboj. Ne morem dovolj poudariti, da se nikakor ne strinjam z mikrolokacijo, predloženo v razpravi. Že sam zapis je ohlapen. Pod »Stenami« (lokacija št. 2) se muzeja pač ne da postaviti, ker tam ni prostora, ki bi ga poplavalna voda ne zalila, pa tudi panoramo Sten bi uničili. Nad »Stenami« (kot je bilo verjetno mišljeno) res imamo odličen primer krasa (lokacija št. 3) s površinskimi in podzemskimi kraškimi pojavi, pa še razgled na (manjši) del Planinskega polja. Žal pa je kraj nekoliko odročen, teren brez prometnic in komunalne infrastrukture ter nasploh težko prehodan. Vsak tehnični poseg bi uničil predvsem tisto, kar nas privlači. Verjetno je na območju Planinskega polja lokacija današnjih stavb nekdane gozdne uprave Ravnik (lokacija št. 4) edina kolikor toliko primerna. Nekateri navdušenci smo si kompleks že prizadevali oživiti kot specializiran učni center, pa je pobuda zaradi premajhne kritične mase zaspala.

Po svoje zanimivo je območje počivališča Lom (lokacija št. 5) ob avtocesti Vrhnika-Postojna. Infrastruktura je tod že zgrajena. Muzej bi razen večjega mirujočega prometa v okolico ne vnašal nove motnje. Sprehajalne poti, ki so po mojem mnenju bistven del takega muzeja, bi tedaj lahko vključile množico kraških pojavov od Planinskega polja do Logatca. Ta predel ima še eno privlačnost. Prav na Logaškem je zbranih velik del primerov (*holotipov*), ki jih navaja Cvijič v svojem Karstu.

Če se ozremo še malo bolj na sever, pa smo že na Vrhniki z njenimi izviri Ljubljanice (lokacija št. 6) in s še kakšno kraško okolico. Tudi če Vrhniko izpustimo iz nadaljnjih razmišljanj, bi lahko vsaj piramido ob regionalni cesti Vrhnika-Logatec z napisom »Tu se prične kras« obnovili (lokacija št. 7). Če pa bi enake piramide postavili na vseh dostopih na kras, od Gorice naprej, bi zadeli žebljico na glavico.

4

Še en vidik nam ostaja: muzej v naravi - narava-muzej. Strinjam se z mislijo, da mora biti težišče pravi muzej, stavba z vsemi najsodobnejšimi pripomočki, kjer naj nepoznavalec prodre čim globlje v »načelo«, kemijo, fiziko in oblikovanost krasa. Vendar, slediti mora tudi naslednji korak - vse to mora obiskovalec videti še v naravi.

Možne lokacije za muzej krasa po predlogu prof.dr. Franceta Šušteršiča - točke 1,3,4 in 5

Do večje jame ali druge posebnosti, kot sta npr. Predjama ali Unška Koliševka, se bo že zapeljal z avtomobilom. »Čisto navadne« kraške pojave, ki jih je v resnici največ, pa mora doživeti osebno. Morda na sprehodu skozi kraško naravo od muzeja do restavracije in nazaj na parkirišče, ko razlage niti ne bodo več potrebne, saj bo vse poznal že iz muzeja.

Tu pa se zaplete. Največji del kraške Slovenije je pozimi krepko pod snegom, kar močno skrajšuje sezono sprehodov. Edina resna izjema je Podgorski kras s Kraškim robom in z enkratnimi razgledi. Zakaj pa ne tja? Pa še izvir Rižane je pod nami.

In vrnili smo se na začetek - kras bo postal pojem tisti hip, ko bo pitne vode drugod zmanjkalo. To pa bo najpoznejše v času ene generacije. Hic Rhodus, hic salta!*

* neposredno protislovje

** Sedaj pokažimo, kaj znamo!

PODOBA KRASA

**Mladi načrtovalci
predstavljajo
večstanovanjski
kompleks v Majcnih
pri Štorjah na Krasu**

OBVAROVATI INTEGRALNO PODOBO KRASA

Adrijan Cingerle, Robi Lavin, Nebojša Lončar

Predstavitev

Z uporabo načel geomantije, ki temeljijo na celostnem dojemanju človeka, narave in prostora, želimo načrtovalci ustvariti razpoznaven, nov vzorec uravnoteženega odnosa človeka do prostora. Stanovanjski kompleks bo grajen po načelih celostnega - trajnostnega razvoja, ki enakovredno upoštevajo geomantijo, ekonomijo in vsestransko družbeno sprejemljivost. Rezultat celostno uravnoteženega pristopa do prostora je Zemlji - okolju in človeku - prijazna stavba, ki zadošča današnjim potrebam po zdravem in kakovostnem fizičnem, čustvenem ter duhovnem življenju ter ne ogroža možnosti prihodnjih generacij, da zadostijo svojim lastnim potrebam.

Ustrezno tem opredelitvam in ob upoštevanju geomantičnih principov trajnostnega prostorskega razvoja bodo v projekt vgrajene različne tržne inovacije, ki zagotavljajo ekološko in gospodarno sožitje človeka, narave in prostora. Objekt bo ener-

gijsko varčen, saj upošteva racionalnost in gospodarnost avtohtone kraške arhitekture kot tudi načela sodobne bioklimatske arhitekture (orientacija proti jugu, čim manjše razmerje med površino in volumnom, toplotno coniranje tlorisa - dnevni prostori obrnjeni na jug, pomožni prostori obrnjeni na sever, steklene površine proti severu minimalne, južne površine senčene, voda ali drevje na jugu, dobra toplotna izoliranost, okna posebej kvalitetna, vgrajen dodaten mehanski prezračevalni sistem, primerno dimenzionirana okna na jugu, skrbno rešeni vsi toplotni mostovi). Poleg tega se bo po načelih tradicionalne kraške arhitekture deževnica zbirala in uporabljala za splakovanje v straniščih in za zalivanje vrtov. Kompleks bo imel svoj rastlinski čistilni sistem.

Vsaka stanovanjska enota bo imela svoj vrt, ki bo zagotavljal možnost vsaj delne samooskrbe. Stanovalci bodo lahko v njem nadoknadili sicer izgubljen človekov stik z zemljo in tudi izgubljen občutek neposredne odvisnosti od nje. Znotraj stanovanjskega kompleksa je predvidena možnost za

Initiativna oziroma soinvestitorska skupina Nebojša Lončar, Robi Lavin in Adrijan Cingerle, ki se ji je pridružil podjetje z dolgoletno izkušnjo v inženiringu in nepremičninskih investicijah TA-BU, d.o.o., Ljubljana, v svojem ustvarjanju uvaja geomantična načela in namerava v vasi Majcni pri Štorjah na Krasu zgraditi vzorčni večstanovanjski kompleks s petimi stanovanjskimi enotami. Zgrajene bodo po načelih geomantije, to je celostne ekologije. Velikost vsake stanovanjske enote bo okrog 160 m². Poleg vsakega stanovanjskega kompleksa bo še servisni objekt s kvadraturo 100 m². Parcele bodo velike od 400 do 600m².

19. junija je bilo na upravni enoti v Sežani pridobljeno gradbeno dovoljenje za projekt.

Pri načrtovanju vseh svojih nepremičninskih projektov družba TA-BU, d.o.o., Ljubljana dosledno upošteva pravila o celostnem ekološkem obravnavanju prostora, ki zagotavlja ustvarjanje harmoničnega odnosa med človekom in prostorom oz. naravo. Kot eno od svojih dolžnosti do bodočih stanovalcev v objektih, ki jih načrtujemo, jemljemo tudi to, da jim ponudimo vsestransko kakovostno bivalno okolje. Prepričani smo, da le tak pristop na dolgi rok zagotavlja vsestransko uspešnost družbe. Poleg predstavljenega projekta v Majcnih, družba TA-BU, d.o.o., Ljubljana pripravlja tudi stanovanjsko naselje Škofljica - 183 stanovanj v vila blokih in 45 vrstnih hiš in nekaj drugih manjših projektov. Dodatne informacije so na voljo na naši internetni strani www.ta-bu.si

Pogled na parcelo v Majcni, kjer bo umeščen večstanovanjski kompleks - smer severovzhod.

delo na domu, saj projekt predvideva možnost zgraditve večnamenskega objekta za obrt, za delavnice, za ateljeje in biroje, za manjše trgovine in podobno. Delovni prostori v bližini doma omogočajo večjo samostojnost in neodvisnost prebivalcev ter podpirajo njihovo ustvarjalnost.

Četudi bo objekt varčen, gospodaren, ekološki, ostaja ključnega pomena način življenja v stanovanjskem kompleksu, ki bo težil k medsebojnemu upoštevanju in spoštovanju, k čim večji avtonomnosti in energijski varčnosti, k čim manjši porabi energije in tudi k čim manjšemu produciranju odpadkov.

Lokacija in mikrolokacija ter genius loci lokacije

Načrtovalci smo veliko časa namenili izboru primerne lokacije za postavitev stanovanjskega kompleksa. Po temeljitim pregledu in preverjanju ustreznosti smo izbrali prostor v mirnem okolju majhne kraške vasi Majcni, nedaleč od večjih mestnih središč, v neokrnjeni kraški pokrajini. Vas je v bližini vasi Štorje, nedaleč od regionalne ceste Sežana-Senožeče. Majcni so manjše naselje z dobro cestno povezavo proti Koprju, Trstu in Ljubljani (oddaljenost od Sežane 10 km, od Trsta 20 km, od Ljubljane 60 km).

Zemljišče, kjer bo postavljen večstanovanjski objekt, omejujejo na zahodu lokalna cesta Štorje-Vrabče, na severu sosednja stanovanjska hiša s pripadajočo parcelo, na jugu kolovozna pot, na vzhodu pa ločuje zemljišče od njiv ter v nadaljevanju gozda suhi kamniti kraški zid. Lokacijo od-

likuje sončna lega. S severovzhodne, s severne ter s severozahodne strani občasno piha močna burja.

“Genius loci” označuje kakovostne danosti lokacije, opisuje tako vrednote ustvarjene narave kot tudi specifično atmosfero nekega kraja. Poleg fizičnih danosti prostora so pomembni tudi njegov značaj, njegova identiteta in človekov odnos do nje. Že Rimljani so pod pojmom genius loci poznali kakovostno dimenzijo duha kraja. Zanimiv je grški pristop, s katerim so poleg iskanja prave vsebine in pravega prostora spoštovali tudi pravi trenutek. Ta časovna dimenzija je prisotna v grškem pojmu »kairos«, kar pomeni duh pravega časa. Časovna komponenta je tudi ena izmed ključnih komponent večstanovanjskega kompleksa Majcni... Celostni opis genius loci kraja zajema tudi opis subtilnih energetskih večdimenzionalnih struktur zemlje, ki so zelo kompleksni.

Geomantija

Za izbrano lokacijo je bila narejena podrobna geomantična analiza prostora. Zemlja oddaja življenjsko energijo ali eter, ki prežema krajino, zgradbe in ljudi. Geomantične celovite metode merjenja in detekcije prisotnih frekvenčnih polj in vitalnih tokov prostora omogočajo vpogled v naravne danosti lokacije. Metode merjenja so utemeljene na ugotavljanju energijskih razmerij, določenih vrednosti njihove polarnosti in na iskanju pogojev za dokončno harmonizacijo.

Z bipolarnim razčlenjevanjem na aktivne (pozitivne) in pasivne (negativne) vibracije se začne vsako geomantično spoznavanje prostora. Tako ugotovimo pro-

storske napetosti in njihove izvire ter značilnosti pretakanja njihovega eterskega toka. Poleg vitalnih tokov se komplementarno merijo magnetna polja. V njihovi živahnosti in jakosti se razbere zdravje prostora. Polja in tokovi morajo biti harmonični, magnetno nepopačeni v pretakanju in povezavi z zemljo.

Struktura tkiva narave in človeka ni zgolj molekularna, ampak jo sestavljajo tudi energijska polja. Vsa geomantična merjenja v prostoru primerjalno sovpadajo z normalnimi fiziološkimi procesi v človekovem telesu. Spremembe v človekovem energijskem polju so povezane z njegovim telesnim, čustvenim in duševnim stanjem. Na tak holističen način bivalni prostor obravnavamo kot utripajoč živ organizem, ki izpolnjuje bistvene življenjske funkcije.

Z določanjem vpliva zemeljskih plasti, polj in pretokov na človeka si omogočimo celovit vpogled v naravne danosti prostora. Iz konstelacij energijskega omrežja podob, polj, črt in križišč, ki jih sestavljajo meridiani in eterske cone, je mogoče celovito razbrati značilnosti prostora.

Technike poglobljenega branja prostora izhajajo iz metod geopsihologije. Ključni sta položaj energijskih con in linij ter njihovo medsebojno razmerje v odnosu do razporeditve prostorov ali pohištva.

Razporeditev prostorov in posledični režim pretokov in polj odločilno vpliva na življenjski stil ljudi, ki v teh prostorih bivajo. Iz njihovih položajev in medsebojne razvrščenosti sistematično določimo značilno težnjo in situacije ljudi v določenem prostoru. S tem ugotovimo motivacije, temperament in linije razvoja.

V primeru obravnavanja širšega makro prostora združujejo nova znanja geopolitike, ki v socialnem pomenu pojasnjuje določen vpliv zemljepisnih dejavnikov na

PODOBA KRASA

razvoj in razpoloženje podjetja, ljudi, skupnosti ali naroda. V tem primeru so principi merjenja in branja prostora isti, le da so uporabljeni v širši prostorski perspektivi.

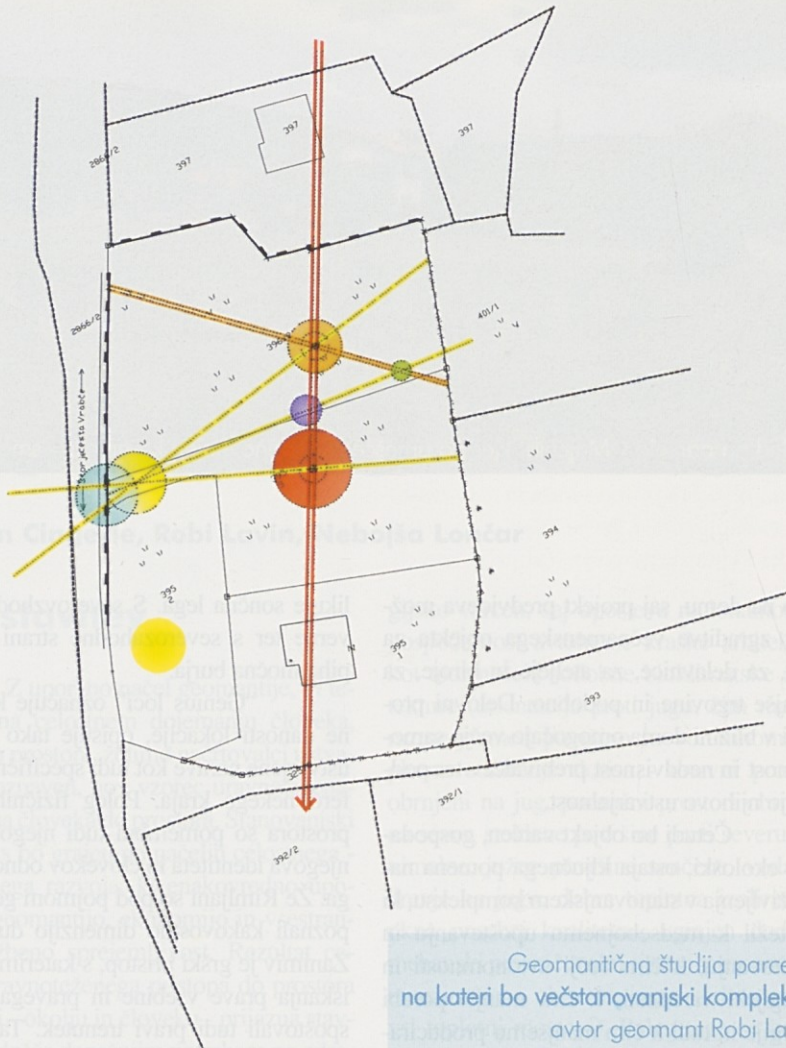
Temeljno geomantično pravilo o zdravju pravi: če hočemo imeti zdrav bivalni prostor, moramo v prostor zajeti vitalno energijo Zemlje. Ta s svojo dinamično cirkulacijo po prostoru človeku krepí organizem in mu omogoča naravno vitalnost, imunost in moč.

Po izkušnjah geomantov izhaja eden izmed ključnih vzrokov za sodobne zdravstvene težave pri ljudeh iz nepravilne gradnje in neustreznega ambiena na delovnem mestu. Pri večini modernih gradenj, pri katerih je zanemarljiv vidik človekovega zdravja in njegovega dobrega počutja, je stavba energetske odtrgana od tal. To povzroča težave z občutkom varnosti, izobilja in stabilnosti. Zdravstveno gledano primanjkuje temeljnega zemeljskega polja, ki človeka polni in regenerira. Če se tako poškodovano etersko polje združi še s škodljivimi polji sevanj in če je temu delovanju okolja človek neprenehoma izpostavljen po več ur na dan, je delovanje geopatskega stresa zdravju zagotovo škodljivo.

Sodobni arhitekturni trendi velikokrat ustvarjalcu preveč narekujejo, kako se odzivati in ravnati, neglede na naravni prostor, s katerim je mogoče komunicirati in sodelovati.

Geomantična analiza in izdelava geomantične karte

Pred začetkom arhitekturnega snovanja za stanovanjski kompleks Majeni smo izdelali natančno geomantično karto lokacije. Geomantična analiza lokacije, namenjene gradnji in ureditvi vzorčnega stanovanjskega kompleksa, je pokazala naslednje (območja na posameznih conah so na lokaciji kakovosti različnih organov, ki sovpadajo s podobnimi kakovostmi človekovih organov).

Geomantična študija parcele, na kateri bo večstanovanjski kompleks - avtor geomant Robi Lavin

RUMENA - trebuh: individualnost, osebna moč, sposobnost poskrbeti zase - predstavlja moč povezave z zemljo in z njenimi pravzorcji, moč uravnoteženosti in napredovanja;

RDEČA - hrbtenica: volja, samostojnost, podjetnost, realizacija;

MODRA - grlo: komunikacija, sposobnost izražanja sebe - je močno izraženo in zagotavlja kvalitetno komunikacijo z okolico; določa usmeritve, da mora arhitektura temeljiti na načelu odprtosti in širjenja;

ZELENA - srce: ljubezen, srčnost, zaupanje v odnosih - to energijsko središče je dobro postavljeno na lokaciji, ker zaseda območje, ki ustreza kakovosti, sproščenosti in intimnosti;

VIJOLIČASTA - glava - duhovnost, ki je hkrati tudi sposobnost osredotočenja misli in energije za doseganje ciljev na materialni ravni človeškega življenja;

ORANŽNA - spolni organi: dejavnost, vzdrževanje fizične moči.

Na lokaciji sta ključnega pomena dva energijska centra:

1. HRBTENICA - pozitivni pol, središče širjenja MOŠKE (JANG) energije, ki je zgoščena, aktivna in prodorna, tako da izraža moč navzven; z ustreznimi arhitekturnimi rešitvami se še okrepi;

2. ŽENSKI (JIN) CENTER - negativni pol, ki je komplementaren pozitivnemu polu, središče širjenja ŽENSKÉ (JIN) energije, ki je razpršena, pasivna in sprejemljiva tako, da predstavlja sproščenost in intimnost.

PRIMARNI PRETOK JANG ENERGIJSKEGA NAPAJANJA LOKACIJE prečka parcelo iz smeri od severovzhoda proti jugozahodu in povezuje oba glavna energijska centra ter omogoča ustrezno izmenjavo energijskih polarnosti. S tem je zagotovljena kvaliteta povezanosti in odprtosti.

CIRKULACIJA ŽIVLJENJSKE ENERGIJE: gre za mikropretoke, ki so sekundarnega pomena oziroma so manj pomembna komponenta. Cirkulacija življenjske energije oziroma vibracij na lokaciji je delno motena zaradi nepravilne postavitve treh sosednjih hiš. Naloga projekta je, da se z ustreznostjo

LEGENDA

- "trebuh"
- "grlo"
- "hrbtenica"
- "srce"
- "glava"
- "spolni organ"

funkcionalno arhitekturo zagotovi ponovno uravnoteženje pretokov življenjske energije na širši lokaciji, tako da se združi sodobni inovativni ter kreativni pristop h gradnji in k notranji ureditvi s tradicionalnimi vrednotami avtohtone arhitekture. Na tak način pride vibracija nove ureditve posledično zaradi svoje lege kot tudi oblike v resonanco z energijsko strukturo lokacije, kar na osnovi indukcije povzroči dvig žvljenjske energije.

LOKACIJA JE ZEMELJSKEGA TIPA - 4 ELEMENTI

Element OGENJ je nosilec duhovnih vzgibov, zato simbolizira duhovno raven; Element ZRAK je mentalni element in pomeni raven zavesti ter miselnih vzorcev. Element VODA pomeni čustveno raven in svet življenjskih sil. Element ZEMLJA simbolizira raven materije in svet oblik.

Lokacija je zemeljskega tipa, kar pomeni, da je to največ izražen element, ki poudarja tradicionalen slog stika z naravo in zemljo kot osnovni kriterij zdravega bivalnega prostora.

KOZMOGRAM (Kozmogram za projekt Majcni - naj bi bil povsod prisoten - predstavlja simbol kvalitete, ki jih dosežemo z geomantičnim posegom prav v tem prostoru).

Akupunktura prostora je metoda natančne postavitve energijskih emblemov-vzorcev v prostor. Emblem ali kozmogram je v različnem materialu upodobljen energijski vzorec, ki s svojo arhetipsko, prvotno zapisano obliko pritegne k delovanju odgovarjajoče vitalne pretoke in polja. S tem prostoru vrnemo moč in imunološko odpornost.

Kozmogrami so tisoče let staro geomantično sredstvo za obogatitev kakovosti prostora. Poznamo jih kot likovna znamenja, vgravirana v portale, stene, pohištvo in druge predmete. Delujejo po fizikalnem načelu resonance in harmonične indukcije. Njihov učinek je izmerjen na znanstvenem inštitutu za resonančne pojave.

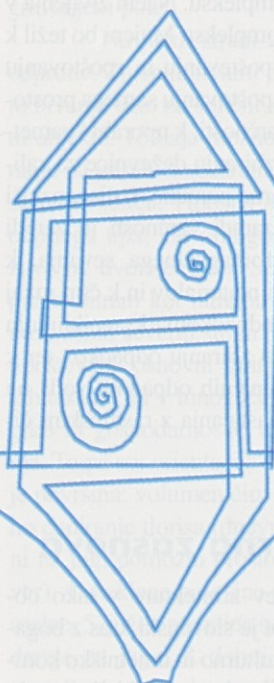
Tudi za stanovanjski kompleks v Majcni je bil izdelan kozmogram, ki izraža povezavo z novim arhetipom uravnoteženega zasedanja prostora in življenjskih kvalit

odkritosrčnega sodelovanja. V primeru Majcni, kjer arhitektura dosledno upošteva večdimenzionalne kakovosti danega prostora, ki se manifestirajo na ravni energijskih pojavov, ima kozmogram tudi vlogo zaščite.

Podobne energijske embleme je opaziti v starih kraških domačijah. Ponavadi nad glavnimi vhodnimi portali. Poglobljena preverba lahko pokaže, da so znaki živi in imajo vtakane različne namene.

Programska zasnova

Večstanovanjski kompleks je sestavljen iz petih stanovanjskih enot, povezanih v enoten objekt, ki se vključuje v naselje in ga s svojim programom in z novim načinom bivanja oživlja in kvalitetno nadgrajuje. Domovi so organizirani okoli centralnega skupnega prostora, ki se odpira proti osrednjemu javnemu trgu vasi. Intimni prostor osnovne bivalne enote, ki prehaja čez dnevno zunanje bivalno dvorišče (borjač) v središčni prostor kompleksa, kjer se križajo vse površine in funkcije bivanja, je namenjen zbiranju ter druženju ljudi. Vsak dom ima poleg skupnega zunanjega prostora interni dvoriščni in hrbtni del vrta. Vsaka parcela je dovolj velika, da omogoča možnost vsaj delne samopreskrbe z domačo hrano (sadje, zelenjava, zelišča) tudi na tem malem pro-

Kozmogram za projekt Majcni je izdelal Robi Lavin

PODOBA KRASA

storu. Značilnost domov v Majcnih je tudi, da omogočajo veliko gibanja. Človek lahko tod nadoknadi izgubljeni stik z Zemljo in izgubljeni občutek neposredne odvisnosti od nje.

Znotraj kompleksa je predvidena možnost za delo na domu, saj projekt predvideva možnost zgraditve večnamenskega objekta za delavnice, obrt, ateljeje, biroje, manjše trgovine in podobno. Delovni prostori v bližini doma omogočajo večjo samostojnost in neodvisnost prebivalcev ter podpirajo njihovo ustvarjalnost. Locirani so ločeno od stanovanjskih enot in po svojem namenu in funkciji podpirajo povezavo med naseljem in bivalnimi enotami.

Objekti zagotavljajo energetske varčnost, ki je posledica racionalne in gospodarne zasnove, kvalitetne gradnje, smotrnega načina ogrevanja, dobre izoliranosti stanovanjskega kompleksa ter njegove geosolarne pozicije. Kompleks vključuje urejeno selektivno zbiranje odpadkov in urejeno čiščenje odpadnih komunalnih vodâ z rastlinskim čistilnim sistemom.

Četudi je objekt varčen, gospodaren, ekološki, ostaja ključnega pomena način življenja v kompleksu. Način življenja v stanovanjskem kompleksu Majcni bo težil k medsebojnemu upoštevanju in spoštovanju stanovalcev in k spoštovanju samega prostora, k energetski varčnosti, k uporabi "pametnih inštalacij", k zbiranju deževnice za zalivanje in za sanitarne namene, k čim manjši porabi elektrike zaradi varčnosti in zaradi zmanjšanja elektromagnetnega sevanja, k čim manjši porabi materialov in k čim manjši "proizvedenim" odpadkom, k recikliranju oziroma ločenemu zbiranju odpadkov ter k očiščevanju komunalnih odpadnih vodâ na kraju njihovega nastajanja z rastlinskim čistilnim sistemom.

Arhitekturna zasnova

Umestitev arhitekture v tako občutljiv prostor, kot je slovenski kras z bogato zgodovinsko, kulturno in umetniško komponento ter z izredno bogato arhitekturno in krajinsko zapuščino predstavlja velik izziv. Nove gradnje so s svojimi tipskimi projekti

na kraškem prostoru in tudi na Krasu z vidika prenove in ohranjanja pokrajinskih značilnosti naredile ogromno škodo. In - žal - še »včeraj« razen možnosti zidave poznanih tipskih, bolj malo kraških projektov ni bilo nobene druge možne izbire. Zato je kraška pokrajina sedaj že polna arhitekturnih tujkov: belih »kock«, narejenih po vzoru mestnih tipov hiš, z bivalnimi prostori v nadstropju in brez pravega odnosa do kamna kot najbolj avtohtonega gradbenega materiala ter brez povezanosti s kraško kulturno krajino. Veliko je tudi objektov z zamrznjeno arhitekturno govorico posnemanja kraških avtohtonih arhitekturnih elementov, brez pravega razumevanja kriterijev in pogojev, ki so narekovali v določenem času in kraju določeno arhitekturo. To je tako imenovani tradicionalistični romanticizem.

Tradicionalna kraška arhitektura je bila racionalna in gospodarna, po drugi svetovni vojni pa se je zaradi socializacijskih procesov uporaba ekoloških principov v tej arhitekturi prekinila in dobila predznak nesodobnosti, zastarelosti. »Kvalitetna sodobna arhitektura temelji na mnogih načelih, ki se jih da prepoznati v vzorcih tradicionalne

gradnje. To so načela o povezanosti gradnje s krajem, o nenasprotnosti novega do starega, o racionalni rabi prostora, energije in lokalnih gradiv, načelo o reciklaži in samoskrbi, itn., ki izhajajo iz tradicionalne arhitekture in so v ospredju teoretičnih proučevanj in tehnoloških inovacij«, pravi prof. Janez Koželj v članku, objavljenem v reviji Kras.

S svežo arhitekturno govorico stanovanjskega kompleksa v Majcnih, ki temelji na poglobljenem razumevanju »geniusa loci« mesta gradnje, tamkajšnjega prostora ter tudi regije v celoti, njenih specifičnih pogojev (naravnih in družbenih) smo načrtovalci želeli ohraniti in nadgraditi kakovostno identiteto prostora. Z upoštevanjem starih tradicionalnih znanj, z uporabo sodobne arhitekturne govorice, ki izraža duh časa in s svojim izrazom reinterpretira - ponovno razlaga tradicionalne arhitekturne elemente, ki generirajo kvaliteten slog stika z naravo, smo želeli obvarovati integralno podobo Krasa.

Arhitekturna zasnova objekta s svojim načinom zasedanja prostora spoštuje, upošteva in nadgrajuje danosti lokacije,

Plana načrtovanih petih stanovanj v Majcnih z njihovo funkcionalno okolico.

hkrati povzema izredno občutljivost do povezanosti grajene strukture s krajem in gospodarnost kakovostne avtohtone arhitekture, ki vzpodbuja naravne pretoke energij in ugodno vpliva na počutje ljudi. Pri projektiranju je bila ključnega pomena tudi velika mera senzibilnosti ustvarjalcev ter njihova nenehna uglašenost in osredotočenost na obravnavani prostor. Gre za kompleksen proces gnetenja volumnov z nenehnim preverjanjem prave lege, oblike. Seveda je popolnoma razumljivo, da poteka sočasno vzporedno proces optimizacije funkcionalnih shem, racionalizacije tlorisov, oblikovanja fasad... Pri iskanju odgovora na specifičnost večdimenzionalnih razsežnosti prostora gre za več posameznih segmentov:

1. Ključnega pomena je pozicioniranje objekta na blagodejne cone vitalnih pretokov in križišč; v našem primeru je šlo za postavitve na dva osrednja energijska centra (izvora življenjske energije). S takim načinom skladnosti arhitekture z izvornim energijskim poljem lokacije objekt zajame vitalno energijo Zemlje. Ta s svojo dinamično cirkulacijo po prostoru človeku krepi organizem in omogoča naravno vitalnost, imunost in moč.

2. Z zasedbo obeh centrov objekt hkrati združuje dva komplementarna pola: trši – moški princip in mehkejši – ženski princip.

3. Odgovor na komplementarnost dveh polov je arhitekturna govorica objekta, ki združuje staro, tradicionalno z novim, sodobnim. Oblika objekta je taka, da koncentrira, kar pomeni tudi ojačanje moči navznoter. Uravnoteženo združenje pomeni skupno in močnejšo celoto, ki se lažje izrazi (širi) navzven.

4. Vhod v kompleks sovпада s centrom komunikacije, kar mu zvečuje moč in pospešuje odprtost objekta navzven.

5. Odgovor zemeljskemu karakterju lokacije je uporaba reinterpretiranih tradicionalnih arhitekturnih elementov, ki generirajo kvaliteten slog stika z naravo, z zemljo. Kvaliteten slog stika z naravo in zemljo je hkrati tudi kriterij zdravega bivalnega prostora.

6. Na območju srčnega centra je skupni prostor, ki je dostopen in namenjen vsem prebivalcem stanovanjskega kompleksa.

S tako zasnovo smo želeli poudariti občutek izobilja, samostojnosti in varnosti, ki je tako zelo prisoten in zaznaven v stari, avtohtoni arhitekturi.

Podobno, kot se tradicionalna avtohtona kraška arhitektura – tako na nivoju urbanizma kot na nivoju detajla – s svojo obliko in pozicijo objektov zapira pred mrzlo burjo, se tudi obravnavani stanovanjski kompleks Majni s hrbtom obrača proti burji. Enote so po principu adicije strnjene druga ob drugo. Fasade na vetrno stran imajo malo odprtín, saj je burja pri zasnovi objektov na Krasu izredno pomemben dejavnik. Ta mrzel veter piha v sunkih, ki dosegajo izredno velike hitrosti. Nima izrazito konstantne smeri in ustvarja zračne vrtince. Na obravnavani lokaciji piha burja, ki ima več prevladujočih smeri. Iz severozahodne smeri piha tako imenovana “čavenska burja”, iz severovzhodne smeri pa piha “nanoška” burja. Poleg tega poznajo Majni še “hrvaško” burjo, ki piha redkeje in to iz vzhodne smeri.

V obdobju toplega poletja je možno odpreti skupno klimatsko napravo. To je znotraj objekta, med tretjo in četrto stanovanjsko enoto, na nivoju pritličja narejena odprta povezava s hrbtnim delom vrta, ki naravno prezračuje skupni borjač. V zimskem času se ta prehod zaradi burje (lahko) zapre. Vsaka enota ima možnost navzkrižnega prezračevanja. Pri zagotavljanju ustrezne mikroklimе znotraj kompleksa in tudi znotraj posameznih domov igra pomembno vlogo ustrezna zasaditev, ki objekt ščiti pred hladno burjo pozimi in pred sončnim pregrevanjem poleti.

Na južni strani se objektu večajo odprtine. Zunanji bivalni prostori omogočajo bivanje tako na sončni kot na senčni strani objekta. To daje možnost letnemu migriranju na posamezne strani, glede na željo po senci ali soncu. Tlorisna zasnova parterja je odprtega tipa, kar omogoča direktno navezavo na dvoriščni del. Servisni prostori so pozicionirani kot tampon, vložek in branik proti mrzli severni strani. Hkrati so v stavbi upoštevani osnovni principi bioklimatske arhitekture, ki v mnogočem sovpadajo z logiko in gospodarnostjo tradicionalne gradnje. To pa so: orientacija proti jugu, razmerje površina: volumen čim manjše, 3. toplotno coniranje tlorisa (dnevni prostori obrnjeni na jug, pomožni prostori obrnjeni na sever), 4. steklene površine proti severu minimalne, 5. južne površine senčene, 6. voda ali drevje na jugu, 7. dobra toplotna izolativnost, 8. okna posebej kvalitetna in s trojnimi stekli, 9. vgradnja dodatnega mehanskega prezračevalnega sistema, 10. primerno di-

Siranski pogledi - fasade -
ečstanovanjskega kompleksa v Majcnih.

menzionirana okna na jugu, 11. skrbno in natančno rešeni vsi toplotni mostovi.

Zasnova posamezne stanovanjske enote temelji na tlorisni odprtosti in na direktni navezavi na vrt. Zunanji in notranji prostor sta neločljivo povezana. Predvrt je v bistvu spremenjen v dnevni bivalni prostor, ki je hkrati tudi zunanja dnevna soba in prostor, ki omogoča odprtost do sosedov, podpira druženje in sprejemanje drugih prebivalcev. Njegova vloga je zelo pomembna, saj ustvarja povezavo med individualnim in javnim, med zasebnostjo in odprtostjo, predvsem pa omogoča bivanje na prostem precejšnji del dneva in večino leta, kar je za današnjega človeka, ki se je sam odrezal od narave, bistveno in celo zdravilno.

Zunanji prostor, ki je za hišo, je bolj intimnega značaja. Bivanje iz hiše prehaja prek kuhinje v bivanje zunaj nje na vrtu za hišo z bolj mirnimi kotički, kjer je tudi vrt za pridelovanje zelenjave in zelišč, ta pa se nadaljuje v sadovnjak. Med sadovnjaki je možen prehod okoli kompleksa in dostop do rastlinskega čistilnega sistema. Tudi vrt za hišo je zasnovan tako, da omogoča bivanje zunaj večino dneva in večino leta. Prebivalci imajo tako možnost izbire bivanja v zuna-

njem prostoru glede na potrebo po stopnji intimnosti oziroma po stopnji odprtosti. Za današnjega človeka je pomemben del odprtega prostora gospodarski vrt, kjer mu je dano, da lahko precejšnji delež hrane pridelja sam. Pomen tega prostora pa je mnogo večji, kot je to videti na prvi pogled. Človek tukaj lahko živi uravnoteženo, saj bo lahko zadovoljeval v enaki meri fizične, čustvene in umske potrebe.

V današnjem času je vrt pomemben dejavnik in sicer ne samo kot ekonomska komponenta, temveč je tudi blažilec stresnega življenja in uravnava način bivanja sodobnega človeka. Omogoča gibanje, telesno in umsko sprostitve ter prispeva k večjemu človekovemu stiku z naravo.

Vsaka stanovanjska enota ima svoj kletni prostor, ki je dostopen z zunanje strani. Podstrešje je mogoče izrabit kot naravno sušilno napravo, istočasno pa služi kot izolacija-tampon proti zunanosti.

V nadstropju se spalni prostori odpirajo na bivalni balkon - »gank«.

Ena izmed ključnih lastnosti projekta za večstanovanjski kompleks Majcni je tudi, da bodočim stanovalcem omogoča - načrtovalci si to zares želimo - ustvarjalno

sodelovati in soustvarjati oblikovanje končne podobe svojega doma. Možne so prilagoditve osebnim željam bodočih stanovalcev - tako v pritličju stanovanj kot tudi v nadstropju, ki je razen sanitarnega vozla zasnovano fleksibilno.

Projekt vodita Nebojša Lončar in Aleš Tavčar, univ.dipl.inž. Prostorske geomantične podlage in kozmogram je izdelal geomant Robi Lavin. Celovita arhitektura je delo Adrijana Cingerle. Del projekta je hkrati njegovo diplomsko delo na fakulteti za arhitekturo. Pri koordinaciji izvedbe projektne dokumentacije pa je sodeloval Boris Gustinčič, univ. dipl. inž. arhitekture.

Za vse zaželenne informacije o večstanovanjskem kompleksu v Majcnih pri Štorjah na Krašu pokličite po telefonu na št. 041/361-744 ali 01/423-617. Uporabite tudi elektronski naslov: leyline@volja.net. In oglejte si še predstavitev na naslovu: www.ta-bu.si in na www.geomantija.org

Adrijan Cingerle, absolvent arhitekture
Robi Lavin, geomant
Nebojša Lončar, iniciator in koordinator projekta

NAČIN PROJEKTIRANJA (CELOVITA ARHITEKTURA)

Adrijan Cingerle

Pri celovitem načinu projektiranja, ki spoštuje in gradi na celoti, je ključnega pomena temeljito seznanjanje z lokacijo. To pomeni, znati poslušati lokacijo, znati lokaciji odpreti svoje srce. Pri projektiranju uporabljam različne tehnike višječutne zaznave, pa tudi uglasitve z značajem lokacije, z njenim kompleksnim večdimenzionalnim poljem. Ko sem v dovolj poglobljenem stiku z bistvom lokacije, z njenim arhetipom, se mi odpre vpogled v celoto.

Pri projektiranju pazim, da sem z lokacijo vedno dobro uglasen. Po letih razvijanja in treniranja svoje senzibilnosti – višječutne zaznave je ta postala ključno orodje mojega sistema celovitega projektiranja.

Sistem celovitega projektiranja vključuje:

- geomantično analizo lokacije oziroma prostora;
- izdelavo geomantičnih usmeritev; te služijo zavarovanju Zemlje in s tem seveda posledično človeka, govorijo o varovanih conah kot tudi o načinu zasedanja na določenem prostoru, sugerirajo obliko, lego, velikost, komunikacijo navzven-navznoter, ...;
- izdelavo arhitekturnih usmeritev (morfološka, strukturna analiza, gabariti...);
- študijo programa, določitev natančnih potreb in želja ljudi (poglobljanje in vživljanje v investitorja, v njegove specifične želje in potrebe, spoznavanje njegovih navad, njegovega načina življenja, pomoč pri odkriva-

nju investitorjevih natančnih potreb in zahtev od prostora);

- usklajevanje arhitekture z večplastnimi danostmi lokacije (ključnega pomena s pravo lego in obliko zajeti v prostor vitalno energijo Zemlje), z željami investitorja, tehnologijo...;

- vključevanje sistemov trajnostnega prostorskega razvoja (načela bioklimatske arhitekture, RČS - rastlinski čistilni sistem, zbiranje in uporaba deževnice, reciklaža...);
- izbira načina gradnje, materialov, barv, ... svetovanje pri personifikaciji ambientov;
- sodelovanje pri gradnji (nadzor)

Prostor je kompleksen živ organizem. Vsaka ustvarjena oblika ima svojo specifično vibracijo, ki deluje na Zemljo in na ljudi. Skoraj vedno izdelam model v merilu, ki ga spravim v resonanco z lokacijo, tako da lahko učinke lege in raznoraznih oblik preverjam že v biroju. Nastajajoči objekt dojemam kot živo bitje, ki se odziva na impulze lokacije in ljudi. Inteligentno bitje, ki izraža *arhé* prostora kot tudi identiteto bodočih prebivalcev. Menim, da je raven življenjske energije, ki jo uspemo ustvariti znotraj objekta, eden izmed osnovnih kriterijev za kvaliteto določenega objekta. Ponavadi so taki objekti kvalitetni tudi navzven, imajo močan in prepričljiv učinek. So odraz časa, a mu hkrati kvalitetno kljubujejo. Lahko si predstavljamo učinke celovite arhitekture, ki kvalitetno odgovarja na najrazličnejše kriterije sodobnega časa. To je celota. Celota, ki celi.

Izrednega pomena je tudi proces priprave lokacije. Postavitev objekta na lokacijo je podobna šoku, ki ga doživi otrok ob svojem rojstvu. Ko se začnemo ukvarjati z neko določeno lokacijo, se to na njej začne nalagati v obliki energijskih vzorcev. Zato so izrednega pomena odnosi, ki vlada-

jo med tistimi ljudmi, ki se z določeno lokacijo ukvarjajo. V primeru nekvalitetnih odnosov se to na lokaciji hitro pozna. Pomembna je sprotna iskrena sprava. Včasih je treba energijsko nesnago tudi očistiti. Nenehno bdenje nad lokacijo se ponavadi konča, ko je na njej objekt postavljen in je ustvarjena nova celota prepuščena njenim uporabnikom - prebivalcem. Odgovornost preide nanje, da poskrbijo za svoj prostor, kjer je njihov dom. Zanimivo je tudi to, da je nastajajoči problem, povezan z določeno lokacijo, v etru lokacije že možno "prebrati", še preden se ta pojavi v fizični obliki.

Rezultat takega načina projektiranja je CELOVITA KAKOVOST PROSTORA, kjer človek zadovoljuje svoje telesne, biološke, čustvene in duhovne potrebe. »Zdrava zemlja, zdrav dom, zdravo telo«. Celovita arhitektura je globoko prijetna, občutljiva, funkcionalna, zadovoljuje naše čute, intelekt, instinkt, dušo in telo. Ustvarja nam občutek varnosti in miru. V primeru, ko s pravo pozicijo in obliko arhitekture ustvarimo prostor, ki je zdravilen, govorimo o arhitekturni akupunkturi (*»arheopunkturi«*).

Projekt za Majcne je bil narejen na tak način uravnoteženega človekovega odnosa do prostora. Želeli smo preprosto ustvariti takšno arhitekturo, ki bo upoštevala in spoštovala Zemljo ter zagotavljala svojim prebivalcem, da bodo lahko kvalitetno izpolnjevali svoje poslanstvo.

SREČANJE PRIMORSKIH VINOGRADNIKOV IN VINARJEV

V Solkanu je konec maja 2004 Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica pripravil srečanje primorskih vinogradnikov in vinarjev. Na njem so predstavili v besedi in z degustacijo domače - avtohtone sorte vinske trte in vina štirih vinorodnih okolišev Primorske.

Organizatorji srečanja so poudarili, da je skupni pomen in bogastvo domačih sort trt ter vin v njihovi edinstvenosti in izjemnosti, saj dajejo naši kulturni krajini dodatno vrednost in prepoznavnost v večjem delu Primorske. Z ohranjanjem takšne krajine in domačih sort vinske trte ter vin se namreč odpirajo možnosti za zmanjšanje vpliva globalizacije ter sprememb, ki jih ta prinaša. Bogastvo domačih sort je tudi v različnosti, saj imamo Rebulo in Refoš, ki sta najštevilnejši in dobro poznani sorti na Primorskem, in maloštevilne sorte, kot so Zelen, Pinela, Vitovska Grganja ter skoraj neznane Klarnico, Maločn, Poljšakico, Pergulin, Pokalco in druge. Iz naštetih sort lahko z izbranimi tehnologijami pridelamo različna vina. In ta so udeležencem srečanja predstavili najprej z opisi in poudarkom njihovih značilnosti, potem pa še na pokušini. K zbirki domačih sort pa so dodali še tradicionalni primorski sorti Malvazijo in Furlanski Tokaj, ki že stoletja uspevata na Primorskem in dajeta prepoznavna in priljubljena vina.

Vredno je poudariti številčno udeležbo vinogradnikov in vinarjev na srečanju, saj se jih je v solkanskem hotelu Sabotin zbralo blizu sto. Slišali smo tri kratka, zanimiva, poučna in spodbudna predavanja, ki so predstavljena v naslednjih treh sestavkih v tej izdaji revije Kras. In poskušali smo vsa predstavljena vina domačih sort, pri čemer so pokušino spremljale kratke razlage njihovih proizvajalcev - primorskih vinogradnikov in vinarjev.

Uredništvo

Predstavitev domačih - avtohtonih sort vinske trte degustacija vin na srečanju primorskih vinogradnikov in vinarjev

GOSPODARSKI IN KULTURNI POMEN AVTOHTONIH SORT VINSKE TRTE PRIMORSKE VINORODNE DEŽELE

Miran Vodopivec

Na Primorskem imata vinogradništvo in vinarstvo že tisočletno tradicijo. Gojenje vinske trte sega daleč nazaj v zgodovino. Primorska vinorodna dežela spada med najstarejše vinorodne dežele severnega Jadrana. Iz zapisov rimskega zgodovinarja in učenjaka Plinija st. (umrl l. 79. n.št. med izbruhom Vezuva) izhaja, da so ta vina poleg Rimljanov visoko cenili tudi Grki in sicer pod imenom pretorianska vina severnega Jadrana. O teh vinih priča tudi govor rimske cesarice Julije. Janez Vajkard Valvazor v svoji knjigi Slava vojvodine Kranjske namenja precej besed gospodarski pomembnosti pridelovanja vina in trgovanja z njim v teh krajih. O naših vinih so govorili tudi velikani naše stroke, kot je Goethe ter številni drugi domači in tuji pisci. Med njimi je najbolj pomemben naš rojak in pisec prve slovenske knjige o vinogradništvu in vinarstvu »Trtoreja« Matija Vrtovec.

Da je Primorska izrazito vinogradniška in da se je tu dogajalo veliko strokovnih aktivnosti, pričajo tudi številne vzgojene avtohtone sorte, ki danes predstavljajo tako gospodarsko kot tudi kulturno dediščino (naj naštejemo vsaj nekatere, kot so: Rebula, Zelen, Pinela, Klarnica, Glera, Pergolin, Vitovska Grganja, Poljšakica, Maločn, Pokalica, Refoš!).

To je dokaz, da razpolagamo z avtohtonim materialom, ki je naše narodno bogastvo, kateremu je treba dati poseben poudarek - tako z vidika kulturne dediščine kot z gospodarskega vidika. In ker smo temu namenjali premalo pozornosti, mislim, da je glede na tržne razmere sedaj zadnji čas, da začnemo s temeljitimi raziskavami, od katerih pričakujemo odgovore za bodoči razvoj perspektivnih domačih avtohtonih vinskih biserov.

Vprašati se moramo, ali smo v zadnjih letih, ko so se razmere v vinogradništvu in vinarstvu v marsičem spremenile, naredili vse, napravili, kaj bo treba še narediti, da bomo te bisere ponujali kot priporočene oziroma jih spravili za spomin v ampelografsko banko*.

Prepričan sem, da je pred nami še veliko dela ne le s tistimi avtohtonimi sortami, ki so se na trgu uveljavljale, ampak tudi s tistimi sortami, ki niso uveljavljene. S pravilnim pristopom raziskav v vinogradu in pozneje v kleti bo treba zastaviti vrsto poskusov na znanstveni osnovi, ki bodo dali številne odgovore, ali dobimo vino, ki bo s svojim bogastvom vonja in okusa zadovolji-

lo potrošnika, ki si želi nekaj novega in kvalitetnega.

Tisočletna tradicija nas ne sme usloviti, temveč mora biti motor nenehnega dokazovanja sodobnega razvoja in biti vpletena kot del kulturne dediščine te lepe dežele. Če bomo kot stroka združeni znali stanje, kakršno je, pravilno razumeti, je uspeh zagotovljen.

Zavedamo se, da svet postaja z globalizacijo vse bolj tržno usmerjen in da ga zanima samo profit. Toda kljub takim krutim razmeram vidim bodočnost razvoja in tržno nišo tudi za naše avtohtone sorte, ki se pojavljajo na trgu kot čista sortna vina oziroma kot zvrsti. Potrošnik si namreč želi kvalitetnih novosti, ki bodo popestrile bogato ponudbo vin. In s tem bomo tudi širili prepoznavnost naše vinorodne dežele.

Seveda bo treba intenzivno delati - **zdaj in takoj** - za promocijo, marketing, oblikovanje prepoznavne embalaže in zaokroženo ponudbo s korektno politiko cen ter z večjo količino vina pod združeno znamko, katere namen je zagotoviti pristnost in visoko kakovost.

S pravilnim pristopom k raziskavam posameznih, že naštetih naših avtohtonih sort vin bomo dobili še katero, ki bo v bodoče postala za vinogradnike gospodarsko pomembna. Seveda bo to finančno obsežen projekt, ki pa ni samo projekt vinogradnikov, temveč je tudi projekt države s svojimi ministrstvi, ki pokrivajo kmetijstvo, prehrano in kulturo. Tega problema se je treba lotiti resno zdaj in takoj, če hoče-

mo, da ne bo doživelo to naše nacionalno bogastvo - vinogradništvo in vinarstvo - usode lipincev oziroma drugih primerov, ki niso v korist naši identiteti!

Želim, naj se programi, ki potekajo na področju vinogradništva in vinarstva, razširijo in poglobijo tudi na te probleme. Če jih bomo znali dobro pripraviti, bodo deležni tudi finančne pomoči Evropske unije.

Nikoli nisem podpiral politike proizvodnje maloštevilnega sortimenta vina z večjimi polnitvami, ker za to Slovenija nima pogojev, kakršne imajo Španija, Francija, Italija itn. Bodočnost našega vinogradništva in vinarstva je v visoki kakovosti obstoječih sort vin oziroma v ponudbi naših avtohtonih vin.

Sem odkrito proti vsem tistim, ki trdijo, da je o naših uveljavljenih avtohtonih sortah že vse znano. To ni res! Premalo je podatkov, kaj lahko dobimo s primernimi obremenitvami in z sodobnimi vinogradniškimi in vinarskimi prijemi. Delna izjema so le vina refošk, vitovska grganja, teran, pinela in zelen. Vendar se tudi pri teh sortah iz leta v leto pojavljajo proizvodi, ki so delo izvirne domišljije sodobnih enologov z drugo specifično okusa in vonjav. V teh vinih se vedno bolj izraža nežna cvetica, ki je lahko vinska, sadna, po gozdnih sadežih, začimbah, kavi, vaniliji, marmeladi, usnju, suhem sadju, pokošeni travi itn. Medtem ko pri okusu beležimo umirjena, harmonična, polna, mineralna vina z intenzivnim obstojnim, dobro izraženim sadnim okusom, ki izraža eleganco oziroma plemenitost.

Danes definirati glavne specifične vonja in okusa naših avtohtonih vin je - razen nekaterih izjem, kot so refošk, teran, malvazija in rebula - zelo težko. Za vse ostale sorte pa je treba še veliko postoriti za opis vina, saj je v veliki meri odvisen od klimatskih in talnih razmer, tehnološke zrelosti, od načina predelave in nege vina. Tretmani nekaterih enologov nakazujejo, da ta vina skrivajo še veliko kakovostnih potencialov, katere pa bo še treba razkriti, če ho-

Pogled na kraške vinograde s Kamnovca. Fotografija: A. Škvarč

čemo dokazati prave karakteristike posameznih avtohtonih sort in jih opredeliti kot gospodarsko pomembne oziroma kulturno dediščino primorske vinorodne dežele.

Če želimo podariti bogastvo vinarstva in vinogradniške tradicije našim prihodnjim rodovom, potem moramo znati izkazati svojo ljubezen in spoštovanje tudi do naše avtohtone zlahtne kapljice ter jo vsaditi v srca naših naslednikov. Le tako se bo porajal poseben odnos med ljudmi, pokrajino in vinsko trto. Prav ta odnos daje čar in lepoto avtohtonim sortam vina. Še posebno, če je bila trta vzgojena doma. Ta odnos zaznamuje vino, zato je vsak kozarec vina nekaj posebnega, edinstvenega. V njem je zgodba vinogradnika, ki je trto vzgojil, iz njega pridelal vino, v njem je zgodba o zemlji, soncu, vetru in zgodba o teh ljudeh. Je zgodba o vinu, na katerega so ponosni vsi vinogradniki in vinarji, ki jim daje veselje in zagotavlja eksistenco.

In če je naša dežela bogata s temi avtohtonimi biseri, je to prav gotovo delo naših dedov in pradedov, ki so hoteli z svojim znanjem, zanesenostjo in iskreno ljubeznijo do trte in vina dati tej deželi nekaj svojega, edinstvenega, neponovljivega. Hvala jim!

Prepričan sem, da se vrednost vina ne odraža samo v njegovi sladkosti in vsebnosti alkohola, temveč se odraža tudi v harmoniji okusa, v plemenitosti cvetice in najčistejši izvornosti. Tega se primorski vinogradniki zavedamo. In zavedamo se tudi, da imamo v svojih vinogradih bogato dediščino starih avtohtonih sort vinske trte, kar je za nas privilegij, odgovornost in priložnost, da ta potencial izkoristimo.

*Banka za hrambo redkih sort vinskih trt.

VREDNOTENJE DOMAČIH SORT VIN V KONTEKSTU GLOBALIZACIJE

Andreja Škvarč

Zanimivo je, da se je na Primorskem ohranilo največ različnih domačih sort vin, saj vemo, da napredek Primorske ni obšel in da so stare, domače sorte v nasprotju z razvitostjo. Razvoj, novi dosežki in inovacije pa delujejo izenačevalno v vseh segmentih našega življenja. Ta proces je danes vsem poznan kot globalizacija in pokriva skoraj vse materialne in duhovne vidike v sodobnem svetu - obdani smo z enakimi dobrinami, živimo v podobnih zgradbah, naša hrana je uniformna, enolična. In podobno se nam včasih zazdi tudi za vino. Po vsem svetu pridelujejo chardonnay, cabernet sauvignon in merlot. Tudi Slovenije globalizacija ni obšla, vendar imamo na srečo še nekaj sestavin okolja, ki kažejo svojo izvirnost. Proces globalizacije je preplaval tudi kmetijstvo in vinogradništvo, izvirnost v panogi pa lahko najdemo še v domačih sortah vin.

notenje je vključen tako človekov razumski kot čustveni pol, zato je delo zahtevno in dolgotrajno. Kot pglavitna merila v postopku vrednotenja in določanja izjemnih krajin so najpomembnejša:

dovršen ali svojstven, vedno zanimiv krajinski vzorec;

smiselna prilagoditev rabe prostora naravnim značilnostim območja;

ustrezno razmerje med gospodarskim, ekološkim in kulturnim vidikom.

Za naše vinorodne okoliše, ki obenem predstavljajo primere značilne kulturne krajine, bi se lahko vpeljalo sistem vrednotenja v navezavi z domačimi sortami vin. Za primer vrednotenja sem izbrala vinorodni okoliš Goriška Brda, saj menim, da mu daje prav kmetijska dejavnost, predvsem vinogradništvo in sadjarstvo, izjemen značaj.

Glede na zapisana merila za vrednotenje krajin za Goriška Brda velja:

1. Visoka stopnja ujemanja med naravnimi danostmi in vrsto rabe - vinogradi in sadov-

njaki: Vinogradi so na gričevnatem svetu, kjer so primerne podnebne razmere z ugodnimi temperaturami, z zadostno količino padavin in z dobro osvetlitvijo. Vinogradi so na nagnjenih terenih, ekspozicija terena vpliva na uspevanje vinske trte, prav tako so lapornata tla dobra za rast vinogradov.

2. Strukturna vrednost: Vsi vinogradi so terasirani in predstavljajo dovršen, svojstven, prepoznaven, ponavljajoč in zanimiv krajinski vzorec ter omogočajo gospodarno pridelovanje.

3. Prepoznavnost v državnem merilu: Vinograde dopolnjujejo še manjši sadovnjaki s češnjami, z marelicami in breskvami in v zadnjem času z oljkami.

4. V razgibanem svetu ostaja večina bolj strmih leg in grap ter globeli, poraščenih z gozdom, kar povečuje vrednost krajinske podobe.

5. Poselitev je večinoma po grebenih in slemenih v gručastih vaseh z značilnimi cerkvami.

Težave nastanejo, ko poskusimo posamezne domače sorte vin ovrednotiti, saj se vse konča pri naštevanju, opisovanju, razvrščanju in zbiranju podatkov. Tudi dodatne finančne spodbude - kot so v letu 2004 predvidene subvencije za pridelavo avtohtonih in tradicionalnih sort vin, ne morejo podeliti niti pripisati dejanske vrednosti in pomena tem sortam in ne moremo na takšen način oceniti njihove vrednosti v kontekstu globalizacije. Tudi umeščanje teh sort za naravno in kulturno dediščino, kar v resnici kljub našemu mišljenju niso, ni dovolj. Usmeriti bi se morali na celoto, na območje, kjer te sorte vin že stoletja uspevajo, kjer so že od vedno »glavne« in pomembne sorte, na celotno **kulturno krajino.**

V Sloveniji že več let poteka projekt proučevanja krajin in razvrščanja kulturnih krajin po njihovi vrednosti. V to vred-

Latniki v Štanjelu

6. Zgodovinski pomen: Goriška Brda so skrajno zahodno območje Slovenije, branik slovenstva in lahko vrednotimo to krajino kot nacionalni simbol.

7. Izjemnost v sortni sestavi vin: Največji delež med številnimi sortami še vedno pripada domači sorti Rebula, kar je izjema v Sloveniji. Tako se povečuje vrednost v kontekstu globalizacije, saj to sorto pridelujemo praktično le na Primorskem.

8. Gospodarski pomen in gospodarska zmogljivost: Vinogradništvo v Brdih je glavna gospodarska dejavnost z več kot zadovoljivo pridelovalno učinkovitostjo, saj vinogradniki pridelajo pridelke takšne kakovosti in v takšnih količinah, da z njimi ustvarjajo dohodek, ki omogoča razvoj kmetij in cene, ki jih lahko sprejme tako domači kot mednarodni trg.

Zagotovo bi lahko zapisali še dodatne točke k vrednotenju krajine. Vendar že našete nakazujejo, da imajo Goriška Brda v slovenskem prostoru poseben pomen in da je ohranitev krajine, kakršna je, in s tem vinogradništva življenjskega pomena, saj začenja kulture v večjem obsegu ni mogoča.

Tako kot za Goriška Brda bi lahko podobno ovrednotili tudi vinorodne okoliše Vipavska dolina, Kras in Koper. In povsod bi našli dovolj utemeljitev za vrednotenje izjemnih krajin.

Če se bomo opredelili za ohranjanje izbranih krajin, bi morali predlagati ustrezni način gospodarjenja s poudarkom na ohranjanju domačih sort vin, da bi lahko omilili vpliv globalizacije in sprememb, ki jih ta prinaša. Obenem se moramo zavedati, da vse to ne bo mogoče brez finančne pomoči in brez sprejetega in uveljavljenega vrednostnega sistema.

Prepričana sem, da bi vsaj dve domači sorti vin - Rebulo in Refoš - lahko obravnavali v sklopu vrednotenja celotne krajine in da bi se njun pomen na takšen način povečal na nacionalnem in tudi širšem nivoju. Ne samo zaradi navedene možnosti vrednotenja Rebule in Refoška, temveč prav zaradi njunega obsega pridelave zaslužita in jima pripada posebno mesto. Lahko bi rekli, da sodita v 1. skupino domačih sort. To sta sorti, ki sta zelo razširjeni, že sedaj dobro poznani in pomembni za primorsko in slovensko vinogradništvo. Delež Refoška na Primorskem je 17 %, sledi pa mu Rebula s 14-odstotnim deležem. Sorti bi si zaslužili dodatna proučevanja in raziskovanja vseh njihovih potencialov v navezavi z različnimi vinorodnimi legami, kjer uspevata, in glede na razne tehnologije pridelave tako grozdja kot tudi vina.

V 2. skupino avtohtonih sort bi lahko razvrstili Pinelo in Zelen, ki sicer na

vsem Primorskem predstavljata majhen, za nemarljiv delež, medtem ko se v Vipavski dolini Zelen približuje 3-odstotnemu deležu, Pinele pa je okrog 2,5%. To sta sorti, ki sta lokalno pomembni in razširjeni in zanju zaenkrat ni strahu, da bi izginili. Pred leti se je okrog Zelena že pojavljala nasproten, drugačen problem, saj je bila sorta uspešna in modna in se je že večala nevarnost, da se bo pretirano razširila tudi na lege, ki zanje niso primerne.

V 3. skupino bi sodile sorte, ki smo jih že pred leti po zaslugi zagnanih strokovnjakov in posameznih pridelovalcev izvlekli iz skorajšnje pozabe in ki so že delno ohranjene, saj na njih poteka vsaj pozitivna selekcija in je možno dobiti sadilni material. To so sorte: Vitovska Grganja, Klarnica, Poljšakica, Briška Glera in Pergolin.

Poznanih, večinoma žal le po imenu, je še kopica domačih, starih sort. Kar precejšnje število jih je posajenih v kolekcij-skih vinogradih v Ložah in na Dobrovem, kjer predstavljajo bogato gensko banko in možnosti za nadaljnje delo ter raziskave, kar nekaj pa jih raste po naši vinorodni deželi in še čakajo na svojo priložnost. To so: Maločrn, Cipro, Dišečka, Poldečka, Avguššana, Čedajc, Planinka, Pokalca in druge in lahko jih razvrstimo v 4. skupino domačih sort vin.

Kraški latniki

Nasadi Rebule v Kojškem

TRTE IN VINO

Tradicionalni primorski sorti sta Malvazija in Furlanski Tokaj. Malvazija uspeva v vseh štirih vinorodnih okoliših Primorske in je pomembna za prepoznavnost našega vinogradništva in vinarstva. Nekoliko manjši obseg pridelave pripada Furlanskemu Tokaju, ki ga lahko brez slabe vesti štejemo za tradicionalno sorto, saj že stoletja uspeva v Goriških Brdih in v Vipavski dolini.

V tem času so aktualna razmišljanja, kako bo v Evropski uniji, in razbijamo si glavo s tem, koliko nas poznajo ali ne poznajo drugi. Našo prepoznavnost bomo lahko zgradili tudi s pomočjo domačih sort trte oziroma vin, ki so del naše kulturne krajine in naša vez z zgodovino. Kako bo z njimi v bodoče, je odvisno od nas, od primorskih vinogradnikov in vinarjev, saj »nevarnost« za njihovo izginotje ali možnosti za njihovo ohranitev ne prihaja od zunaj, od superiornih tujcev, temveč je kar v nas samih, saj prevečkrat pozabljamo na to, kar je naše - avtohtono. Pozabljamo na naše domače sorte!

Viri:

Ogrin, D., 1989: Slovenske krajine, Državna založba Slovenije
Kučan, A., 1998: Krajina kot nacionalni simbol, Znanstveno in publicistično središče
Tipološka klasifikacija krajine, Mednarodni posvet - zbornik, MOP, RS, 1996.

Andreja Škvarč, univ.dipl.inž.agronomije - KGZS, Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica

Preglednica 1: Zastopanost domačih in tradicionalnih sort vinske trte v vinorodnih okoliših vinorodne dežele Primorske (Vir: MKGP-RPGV, 2001).

SORTA	GORIŠKA BRDA	VIPAVSKA DOLINA	KRAS	KOPER
Refošk	0,7%	0,2%	72%	48%
Rebula	27%	15%	1%	
Malvazija	1,6%	12%	7%	23%
Furlanski Tokaj	11%	1%	0,2%	
Zelen		2,7%	0,5%	
Pinela		2,5%	0,1%	
Vitovska Grganja		0,3%	1%	
Maločrn				0,4%

Preglednica 2: Priporočene in dovoljene domače in tradicionalne sorte vinske trte na Primorskem (Vir: Pravilnik o razdelitvi vinogradniškega območja v Republiki Sloveniji, o absolutnih vinogradniških legah in o dovoljenih in priporočenih sortah vinske trte)

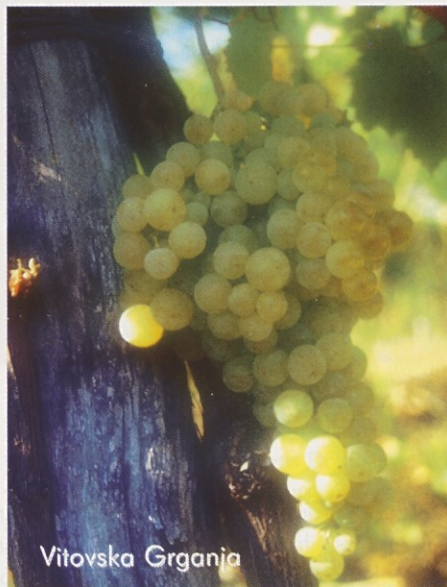
VINORODNI OKOLIŠ	PRIPOROČENE SORTE	DOVOLJENE SORTE
Goriška Brda	Rebula, Furlanski Tokaj, Malvazija	Glera, Klarnica, Pergolin, Pokalca, Poljšakica, Refošk
Vipavska dolina	Rebula, Malvazija, Zelen, Pinela	Furlanski Tokaj, Vitovska Grganja, Refošk, Glera, Klarnica, Pergolin, Poljšakica
Kras		
podokoliš Kraška planota	Malvazija, Refošk	Vitovska Grganja
podokoliš Vrhe	Rebula, Malvazija, Zelen, Pinela	Furlanski Tokaj, Vitovska Grganja, Refošk, Glera, Klarnica, Pergolin, Poljšakica
Koper	Malvazija, Refošk	Maločrn, Cipro

S posveta "Trte in vino - zakladi Primorske" v Solkanu

ODBIRA DOMAČIH SORT VINSKE TRTE

Irma Tomažič

Cilj vsakega vinogradnika je, da pridelal čim boljše vino, ki ga potem lahko tudi dobro proda. Imena kot so Chardonnay, Cabernet Sauvignon, Merlot ni težko prodati tudi slabšim poznavalcem vina, težje pa je ponuditi malo poznano Vitovsko Grganjo, Klarnico, Pergolin... Tako že kupec vpliva na izbor sorte za sajenje. Verjetno je šele na drugem mestu kakovost. Kakovost je lahko odvisna že od same sorte, vendar tudi znotraj ene sorte niso vsi trsi enaki. Skozi stoletja razmnoževanja je prišlo pri nekaterih trsih do genetskih sprememb, ki lahko vplivajo na boljši ali pa slabši pridelek.

Vitovska Grganja

Cipro

Želja in naloga vinogradnikov je, da poiščejo in razmnožujejo le najboljše trse. Z odbiro oziroma selekcijo trsov se ukvarjajo trsničarji, ki trto tudi razmnožujejo. Vinsko trto se razmnožuje vegetativno, kar pomeni, da se potomci ne razvijejo iz semena ampak iz drugih delov rastline. Taki potomci imajo popolnoma enak genski material kot starševska rastlina in jim zato lahko rečemo kloni. V vinogradništvu uporabljamo besedo klon samo za tiste trse, ki so po množični selekciji prešli klonsko selekcijo. V množični selekciji, ki traja 5 let, se trse ocenjuje le vidno, na pogled. Najboljše ocenjenim trsom se še nadaljnja 3 leta meri količino in kakovost pridelka ter se ugotavlja prisotnost virusnih in fitoplazmatskih bolezni. To so bolezni, ki se z vegetativnim razmnoževanjem trsov prenašajo na potomce in jih za razliko od večine glivičnih bolezni ni mogoče zatirati s pesticidi. Zato je edini način za zatiranje teh bolezni razmnoževanje samo zdravih trsov. V klonski selekciji se ocenjuje tudi potomce potencialnih klonov. Z razmnoževanjem trsov na druge parcele v drugačne pogoje ugotavljamo, ali so pozitivne lastnosti trsov genetskega izvora in bodo po razmnoževanju izražene na potomcih, ali pa so trsi boljši zaradi pogojev, v katerih rastejo, in se bodo po razmnoževanju te lastnosti izgubile.

Izbir sort za sajenje je določen tudi zakonsko s Pravilnikom o razdelitvi vinogradniškega območja v Republiki Sloveniji, o absolutnih vinogradniških legah in o dovoljenih ter priporočenih sortah vinske trte. Pravilnika iz leta 1977 in 1987 sta zelo omejevala sajenje domačih sort. Med belimi sortami je bilo v vinorodni deželi Primorska dovoljeno saditi le sorte: Pinela, Rebula, Zelen in udomačeno sorto Malvazija, izmed rdečih pa sorti Refoš in Maloča. Ostale domače sorte so z obnovami vinogradov počasi izginjale iz naših vinogradov in nekatere smo verjetno za zmeraj izgubili. V klonsko selekcijo so bile vključene le sorte: Pinela, Rebula, Zelen, Malvazija in Refoš. Takrat je bil cilj selekcije odbrati trse, ki dobro rodijo in ki imajo kakovosten pridelek. Sedaj pa se išče predvsem kakovostne in zmerne rodne trse. Zato je nujno pri naštetih sortah selekcijo razširiti na nove tipe. Vključiti pa je treba tudi sorte, ki jih je po novem pravilniku iz leta 2003 spet dovoljeno saditi. To so bele sorte Glera, Klarnica, Pergolin, Pikolet in Vitovska Grganja ter rdeča sorta Cipro. Pri nekaterih sortah bo selekcija zelo težavna, saj nimamo dovolj izhodiščnih trsov, izmed katerih bi lahko odbirali najboljše. Do-

datno je lahko prišlo do zamenjav in do nepačnega poimenovanja ohranjenih trsov, zato je najprej treba poizvedeti, kje so še ohranjeni kakšni stari trsi, jih razmnožiti, ugotoviti njihovo identiteto in šele nato selekcionirati najboljše. Na tak način je že bila selekcionirana sorta Refoš, ki so jo ob pomanjkanju cepljenk pomešali z italjanskim Refoškom. Da bi dobili nazaj pravi kraški Refoš, je Kmetijska svetovalna služba Sežana zbrala več kot 100 starih trsov, ki so se ohranili predvsem v latnikih pred hišami na Krasu. Trse so razmnožili in posadili v kolekcijski vinograd v Komnu, ki je v lasti kmetijske zadruge Vinakras Sežana, z.o.o. Pri testiranju na virusne bolezni je sicer več kot 50 % trsov izpadlo iz razmnoževanja, vendar so kljub temu vsi trsi posajeni v kolekcijskem vinogradu, ki služi kot genska banka. Na tak način smo rešili naš kraški Refoš pred italjanskim Refoškom, verjetno pa smo izgubili koprski Refoš, saj se sedaj sadijo tudi v koprskem vinorodnem okolišju cepljenke iz komenske selekcije in vprašanje, ali sta Teran in Refoš isti sorti, je s tem rešeno.

Poleg naštetih sort imamo v vinorodni deželi Primorska še druge domače sor-

DOMAČE IN UDOMAČENE SORTE

	VINORODNA DEŽELA PRIMORSKA											
	Goriška Brda			Vipavska dolina			Kras			Koprski okoliš		
bele:	1977 ^a	1987 ^b	2003 ^c	1977	1987	2003	1977	1987	2003	1977	1987	2003
GLERA			D			D			d ^e			
KLARNICA			D			D			d			
MALVAZIJA	D	P	P	P	P	P	P	P	pd	P	P	P
PERGOLIN						D			p			
PINELA				P	P	P			p			
PIKOLIT			D			D			d			
POLIŠAKICA			D			D			d			
REBULA	P	P	P	P	P	P	P	P	p			
VITOVSKA GRGANJA						D			D			
ZELEN				P	P	P			p			
rdeče:												
CIPRO												D
MALOČRN											D	D
POKALCA			D									
REFOŠK	D	D	D	D	D	D	P	P	P	P	P	P

Tabela 1: Domače in udomačene sorte, ki se smejo saditi v vinorodni deželi Primorska

LEGENDA

a, b - Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o rajonizaciji vinogradniškega območja SR Slovenije, o sortah vinske trte, ki se smejo saditi, in o območjih za proizvodnjo kakovostnih vin (Uradni list SRS št. 18-166/77 in 13-813/80 ter 48-3051/87)

c - Pravilnik o razdelitvi vinogradniškega območja v Republiki Sloveniji, o absolutnih vinogradniških legah in o dovoljenih ter priporočenih sortah vinske trte (Uradni list RS št. 69/2003)

P - priporočene sorte

D - dovoljene sorte

d - v vinorodnem podokolišu Kraška planota

e - v vinorodnem podokolišu Vrhe

te, izmed katerih pa so se ohranili le posamezni trsi. Te sorte so zbrane v treh kolekcijah vinogradnih v Ložah, Dobrovem v Goriških Brdih in ampelografskem vrtu v Kromberku (ampelografija je opisovanje raznih vrst vinske trte ali nauk o vinskih trtah - op. ur.). Kako kakovostne so te sorte, v resnici sploh ne vemo, saj nikoli nismo preizkusili njihove kakovosti pri pridelavi s sodobnimi tehnologijami. Poleg optimizacije - izbiranja najboljših tehnologij za posamezno sorto pa je treba vina naših domačih sort tudi pravilno predstaviti in ponuditi kupcem ter jim sploh dati možnost odločitve za ali proti. Verjetno bo marsikdo prijetno presenečen, tako kot smo bili presenečeni udeleženci posveta Trte in vino - zakladi Primorske.

Tabela 2: Seznam sort v zbranih v kolekcijah vinogradnih

LOŽE	DOBROVO V BRDIH	KROMBERK
1. Bela Glera	1. Cencukna	1. Auguštana
2. Briška Glera	2. Cohovka	2. Daniela
3. Cividin	3. Drenik	3. Dišečka
4. Cundra	4. Glera	4. Gnet
5. Dolga Petla	5. Markaduška	5. Maločrn
6. Klarnica	6. Pergolin	6. Malvazija
7. Osipka	7. Pika	7. Pagadebiti
8. Pergolin	8. Pikolit	8. Pergolin
9. Pinela	9. Pikolit Dunaj	9. Rebula
10. Planinka	10. Pogroznica	10. Refošk
11. Poljšakica	11. Poljšakica	11. Vitovska Grganja
12. Racuk	12. Pokalca	12. Zelen
13. Rečigla	13. Rebula	13. Žametovka
14. Rožica	14. Sevka	
15. Sladkočrn	15. Sušč	
16. Števerjana	16. Tokaj	
17. Verbena	17. Tržarka	
18. Volovnik	18. Veltlinec	
19. Vrtovka	19. Verduc	
20. Zelen	20. Zelen	
21. Zelenika	21. Zelenka	
22. Zunek		

PRVAČINA JE KRAJ, KJER ŽIVIJO POTOMCI PRIBAČA (PRIBISLAVA)

Silvo Torkar

V kratkem prispevku na podlagi historičnih zapisov in primerjalnega slovanskega historičnega antroponimičnega gradiva s pomočjo besedotvorne metode podajam razlago krajevnega imena Prvačina, ki je v neposredni zvezi z antroponimi *Pribač, Pribina, Pribiša, Pribac in s krajevnim imenom Prebačevo.

Krajevno ime *Prvačina* in vodno ime *Prvač* (pritok Vipave pri Prvačini) je izvaljal F. Bezljaj z določeno previdnostjo iz domnevnega slovanskega antroponima **Prvač*.¹ Stari zapisi so: 1298 *Prebätsch*, 1319 *Pribacii* in *Preuacio*, 1361 *Privatsch*, ca. 1370 *Perbatsch*, 1398 *Prebatsch*, 1402 *Prebatsch*, 1566 *Prebacins*. Tudi znameniti poljsko-ruski jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay, ki ga upravičeno štejemo za prvega pomembnega 'slovanskega' dialektologa, je l. 1874 v goriškem časniku *Soča* izrazil mnenje, da je ime *Prvačina* posamostaljeni svojilni pridevnik, izpeljan iz (domnevnega) starega osebnega imena **Prvaka* > *Prvačina* (vas).² Seveda je popolnoma zavrnil še danes živo ljudsko etimološko razlago, ki izvaja ime iz predložne zveze *pri Bači*. Kot ledinsko oz. vodno ime se pojavlja *Prvačina* (*Prewaczina*) še v Gornjem Cerovem v Brdih v goriškem urbarju 1507.³ Ponuja pa se primerjava tudi s krajevnim imenom *Prebačevo* pri Kranju s starimi zapisi: 1343 *Pribetsch*, 1381 *Prewacz*, 1436 *Prywecz*, 1458 *Prebatsch*.⁴ Videti je, da moramo izhajati iz nekdanjega antroponima **Pribač*, ohranjenega v vodnem imenu *Prvač* (v *Prvačini*), ki je gotovo sekundarno poimenovanje iz krajevnega imena. Vsi srednjeveški zapisi kažejo, da krajevno ime še ostaja enako antroponimu **Pribač*, ki je šele v 16. stol. v primorskem primeru prejel zbirno obrazilo *-ina*, podobno kot *Stična* (**Žitko* > **Žitič* > **Žitičina* 'kraj, kjer živijo Žitiči, tj. Žitkov rod', Valvasor je pisal še *Sitizena*)⁵ in *Skaručna* (**Skoruta* > **Skorutič* > **Skorutičina* 'kraj, kjer živijo Skorutiči, tj. Skorutov rod',⁶ medtem ko je v gorenjskem primeru dobil moško svojilno obrazilo *-ev* in morfem *-o* za oznako odnosnice v srednjem spolu (*selo, polje*). Ime *Prvačina* bi se glede na navedeno rekonstrukcijo moralo glasiti *Pribačina*. V imenih *Prvačina* in *Prebačevo* namreč ne tiči morfem *prv-*, temveč *Prib-*, okrajšani

prvi del zloženega osebnega imena **Priby-slawb* (iz psl. **pribyti* 'povečati' in *slava*) ali **Pribygojb*,⁷ iz katerih so s pomočjo obrazila *-ač, -iša* idr. nastale imenske izpeljanke *Pribač, Pribiša* itd. Slednjega najdemo v Braniku okrog 1200 kot *Pribisse* in v Trstu v 14. stoletju kot *Pribissa* oz. *Pribixa*.⁸ Z obrazilom *-iša* so bila iz zloženih imen tvorjena tudi staroslovenska imena *Gostiša, Platiša, Staniša*, ki so se nam ohranila v priimkih. Obrazilo *-ač* srečamo tudi v staroslovenskem osebnem imenu *Dobrač*, po katerem je dobila ime znamenita gora na Koroškem, tako pa se v srednjeveških virih imenuje tudi žirovska vas Dobračeva.⁹ V starosrbskem besedilu Dečanske hrisovulje (1330) je izpričano celo osebno ime *Pribač*.¹⁰ Obrazilo *-ač* se je pozneje pritikal tudi k svetniškim osebnim imenom in je ohranjeno v priimkih *Petrač, Mihelač, Lukač* idr. Med staročeskimi imeni J. Svoboda omenja tudi ime *Pribak*.¹¹ Na srednjeveškem Poljskem izpričana imena *Przybygniew* (iz psl. **pribyti* in **gněw* 'gnev'), *Przybyslaw* ipd. poznajo v istem času tudi številne izpeljanke: *Przyb, Przy-*

ba (1176), *Przybak* (= *Przybek*, 1394), *Przyban* (1494), *Przybasz+(ek)*, *Przybasz+(ko)*, *Przybek* (= *Przybyslaw*, 1250), *Przybyna* (!).¹² Nemški srednjeveški viri poznajo ime *Priba*, npr. 1175 *Pribe*, 1176 *Priba castellanus* itd.¹³ **Priba* se razlaga kot kratka oblika k *Pribygniew, Pribyslav*, prim. poljsko *Przyba*, češko *Priba, Prib*. V piranski notarski knjigi najdemo v letih 1289–1291 zapisani imeni *Prebinus, Pribinus*.¹⁴ V luči teh zapisov je precej verjetno, da je ime spodnjeapanonskega kneza *Pribine* (očeta kneza Koclja) vendarle nastalo iz zloženega imena na *Prib-* in *ne*, kot je domneval O. Trubačov, iz vzdevka **prijēbina*, pri čemer se je naslanjal na zgodovinski podatek, da je bil Pribina – *filius ex alia coniuge*, in pa na leksem *prijebiš*, ki ga navaja Pleteršnik kot nesklonljivi pridevnik v pomenu 'nezakonski (otrok)'.¹⁵ Tudi koprski priimek *Pribac* (Šmarje, Padna) je treba najverjetneje povezovati z navedeno imensko podstavo (< *Pribe*).

Mag. Silvo Torkar,
Inštitut za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU

1 France Bezljaj, Slovenska vodna imena, II. del, Ljubljana 1961, 125.

2 Jan Baudouin de Courtenay, Jezikoslovna razprava, Soča, 15. 10. 1874, št. 42, Gorica.

3 Vojko Pavlin, Prepis škotskega urbarja iz leta 1507.

4 Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), II, Ljubljana 1975, 474.

5 Fran Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem, Ljubljana 1924, 266.

6 Fran Ramovš, Iz slovenske toponomastike, Zgodovinski časopis 6/7, 1952/53, 156, ponatis v: Zbrano delo, Druga knjiga, Ljubljana 1997, 739. Antroponim Skoruta je izpričan tudi v staroukrajinskih in staropoljskih spomenikih XV. in XVI. stol. (I.B. Єфіменко, Українські прізвищеві назви XVI ст., Київ 2003, 109), oba pa sta hipokoristika iz zloženih imen *Žitigoy* oz. *Skorovoy* ali *Skorogost*. Na enak način so iz predkrščanskih osebnih imen tvorjena tudi krajevna imena *Radovna, Stanošina, Svetina, Boletina*, morda tudi *Slavina*. F. Bezljaj v Etimološkem slovarju, Tretja knjiga, Ljubljana 1995, 241, sicer pri *Skaručni* misli na **suha-* + **ručь* 'potok', kar da je rezultat gorenjskega glasoslovnega razvoja, podobno kot *Skadov* iz **Suhadol*, vendar proti taki razlagi odločno govorijo historični zapisi *Skorutsch* in *Schkorucina* 1444, *Schkorutschina* 1499 idr., ki jih Bezljaj iz nerazumljivih razlogov ne upošteva, čeprav jih navaja tudi sam po: M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), II, Ljubljana 1975, 552.

7 Obe zloženi imeni sta izpričani na slovenskem etničnem ozemlju med 9. in 13. stoletjem, obravnava ju tudi Otto Kronsteiner, Die alpenlawischen Personennamen, Wien 1975, 57.

8 Milko Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Slovenskega Primorja, Drugi del, Ljubljana 1954, 110; Pavle Merku, Predkrščanska slovenska osebna imena v Trstu (1307–1406), v: Zbornik Brižinski spomeniki, Ljubljana 1996, 453.

9 Milko Kos, Gradivo (kot v op. 4), I, 100.

10 Milica Grković, Imena u Dečanskim hrisovuljama, Novi Sad 1983, 63.

11 Jan Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení, Praha 1964, 133.

12 Słownik etymologiczno-motyacyjny staropolskich nazw osobowych, Część I, Odaplatywnie nazwy osobowe, Kraków 2000, 241.

13 Gerhard Schlimpert, Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte, Berlin 1978, 106.

14 Darja Mihelič, Piranska notarska knjiga (1289–1292), Tretji zvezek, Ljubljana 2002, 43, 57, 81, 108.

15 Олег Трубаčov, Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. Москва 2002, 42; Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, Drugi del, Ljubljana 1895, 308.

Neraziskani izziv "griče" nad vasjo Sveto pri Komnu

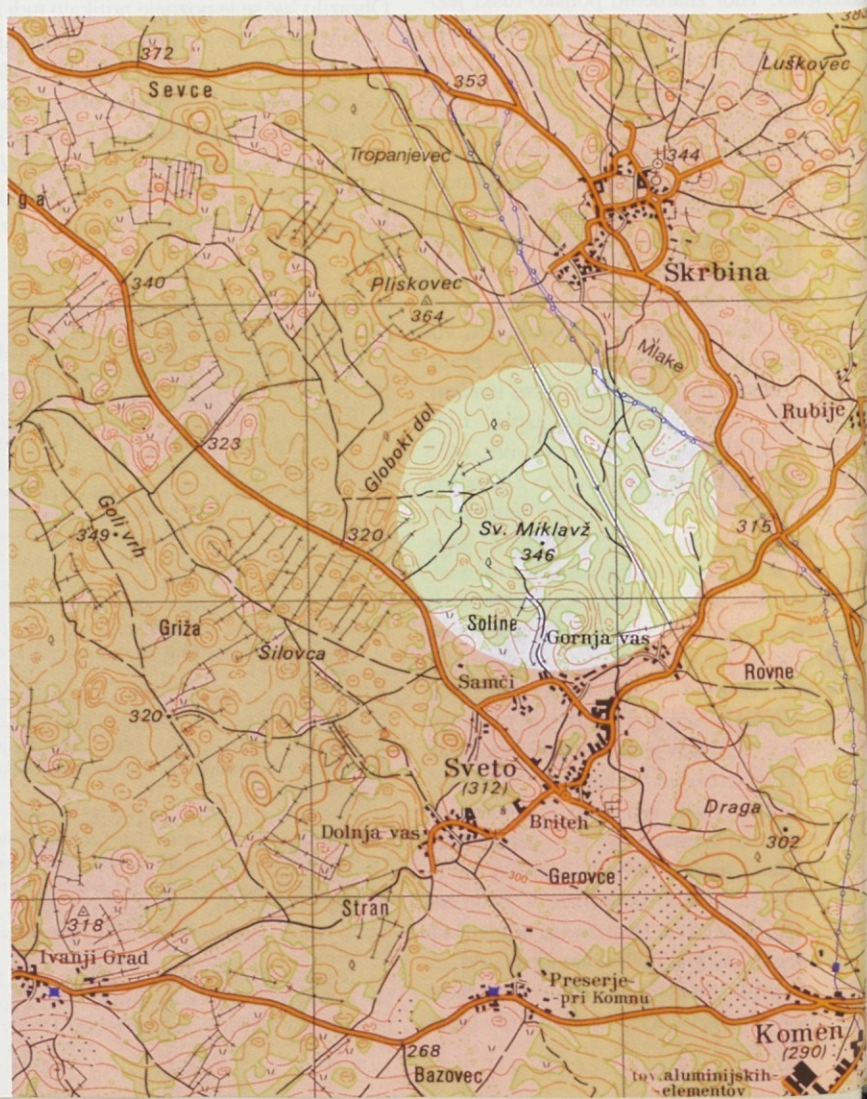
PRAZGODOVINSKO GRADIŠČE MARTINIŠČE - KAMNIT BRANIK, SIMBOL OBRAMBE

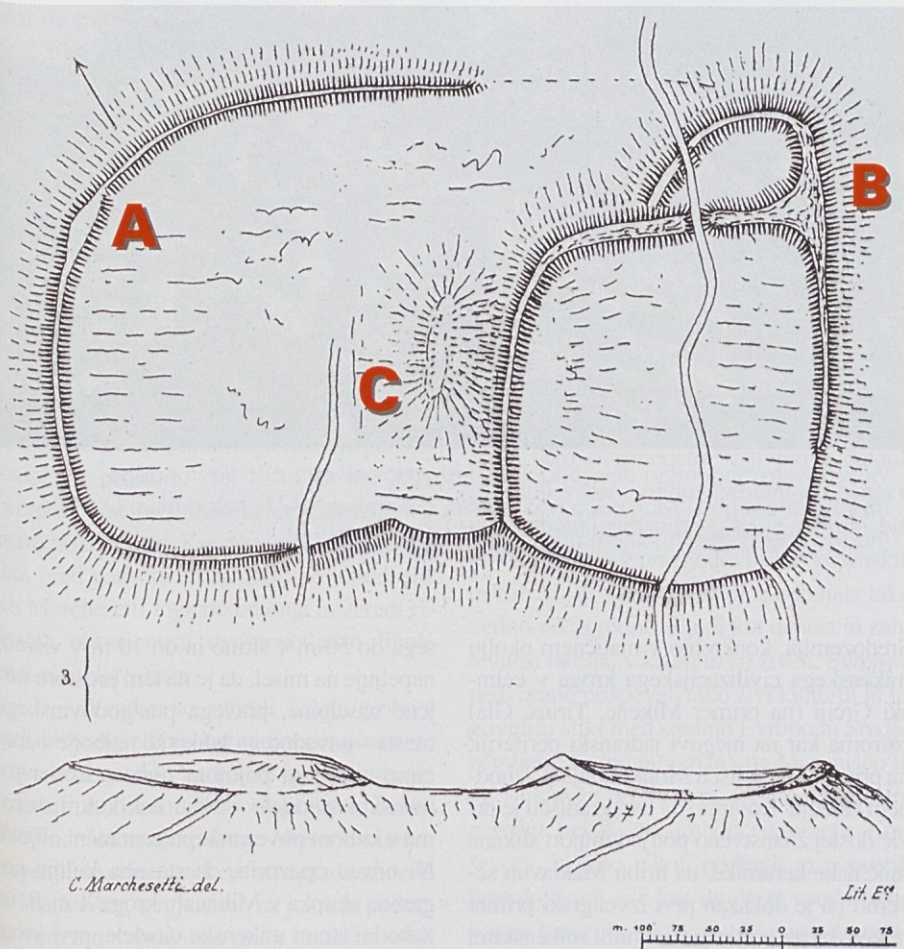
Davorin Vuga

Zaradi izjemne ohranjenosti in mogočnosti ter neverjetne vpetosti v kraško krajino je skalnata »griča« Martinišče nad vasjo Sveto pri Komnu kot nalašč za ureitev učne poti s poudarkom na arheologiji, krasologiji, krajinarstvu in prirodoslovju.

Dva kraška griča severno od vasi Sveto pri Komnu - Martinišče in sv. Miklavž - sta zaradi impozantne lege morala privlačiti pozornost najstarejših prebivalcev Krasa že v sivi davnini. Vemo, da je prvo obsežnejšo poselitev kraška planota doživela prav v času po zadnji ledeni dobi, to je v obdobju mezolitika ali srednje kamene dobe, čeprav pri tem nikakor ne smemo pozabiti na še starejšo bolj ali manj stalno prisotnost človeka v zgornjem pleistocenu (ledeni dobi) oziroma v mlajšem paleolitiku (starejši kameni dobi). To je bil čas tako še pretežno lovskih in nabiralniških skupnosti ljudi, kot tudi že prvih zametkov nosilcev kulture udomačitve nekaterih divjih živali in prvega obdelovanja tal.

V neposredni bližini Svetega sicer za zdaj ni sledov o tako stari prisotnosti ljudi, ki bi že zaradi odličnega naravnega razgledišča in steze med Vipavsko dolino, temenom kraške planote in Tržaškim zalivom

Talni načrt gradišča (kaštelirja) Martinišče pri Svetem; risba Carla Marchesettija (po C. Marchesettiju, *I castelli preistorici*).

morali dovolj pogosto zahajati prav sem. Stezo je v tisočletjih utrla prav divjad med svojimi sezonskimi selitvami in oba griča (Martinišče in sv. Miklavž) sta bila kot nalašč za oprezanje, preden so lovci lahko pripravili pogon in živali nagnali v past, v kateri so jih nato bodisi pobili, bodisi ujeli žive. Prvo udomačevanje se je očitno začelo prav s takšno selekcijo lovskega plena. Od sedanjih »domačih« živali so bile takrat očitno udomačene prav koze in svinje, pa govedo, medtem ko je ovca prišla, skupaj z oslom, od drugod, v času neolitika, očitno s prvimi velikimi poljedelskimi preseljevanji z Bližnjega vzhoda in evropskega Jugovzhoda.

Med domačimi živalskimi vrstami, ki so bile dokončno udomačene prav v mezolitiku, naj izpostavim tako psa kot konja: kraški ovčar je neposredni nadaljevalec genov davno izumrle vrste volka, ki je bila prilagojena na surovi habitat kraške krajine, v

lipancu pa se morda še skrivajo tisti geni, ki izvirajo od prvih udomačenih konj s hribovitih pašnatih prostranstev med Jadranom in Vzhodnimi Alpami.

Žal kljub temu, da o prazgodovini Krasa vemo že izredno veliko, pa nam taka vedenja prav za Sveto oziroma gradišče na obeh gričih nekako manjkajo. Ostanki mogočnega kamnitega nasipa in obzidja, oboje iz suho zloženih večjih ali manjših lokalnih apnenčevih lomljenčev - po ljudskem imenovanju »griža«, so že od nekdaj burili domišljijo okoličanov in pomagali spletati takšne ali drugačne pripovedke in bajke o skrivnostnih graditeljih tega enigmatičnega arhitekturnega skupka nekakšne nepravilne ovalne, bolj povedano nepravilne osmičaste oblike. Zato ni nikakšno presenečenje, če so se za Sveto ogreli že pionirji arheologije na Slovenskem. Tako je ob prelomu 19. in 20. stoletja obiskal to lokaliteto zaslužni preučevalec kraške in posoške prazgodovi-

ne Tržačan **Carlo de Marchesetti**. Seveda je v »griži« prepoznal prazgodovinsko gradišče in kaštelir (*castelliere*), ljudsko imenovan *Martinišče* (v italijanskem zapisu *Martinišchie*), na višini 345 m, blizu Svetega (*presso Sutta*), ga opisal, narisal, fotografiral in objavil v znameniti, italijansko pisani knjigi o prazgodovinskih kaštelirjih v Julijski krajini (*I Castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia - Prazgodovinski kaštelirji na Tržaškem in v Julijski krajini*). Monografija je izšla v Trstu leta 1903. Iz De Marchesettijevega opisa vemo, da se gradišče razteza čez oba omenjena griča.

Vzhodni grič (sv. Miklavž) je bil nedvomno močnejše utrjen. Morda zaradi nevarnosti, ki bi lahko grozila z vzhodne smeri. Morda tudi zato, ker se je tako dalo bolje varovati in obvladovati pomembni strateški prehod iz doline Branice, mimo Komna, proti Volčjemu Gradu in naprej proti morju. Vzhodno obzidje z nasipom gradišča je torej dolgo 790 m, ohranjeno visoko od pet do šest metrov in široko od osem do 20 m (?). Zanimivo je, da se temu glavnemu nasipu na severovzhodni strani priključi še krajši polkrožni zid - kot nekakšna obrambna bastija ali utrdba, očitno za zaščito stare poti. Še sedaj skozi to vrzel poteka vaška pot iz Svetega v Škrbino.

Risba dvojnopetljaste bronaste fibule, vpliv geometričnega obdobja Grčije, 8. do 7. stoletje p.n.š., iz žganega ženskega groba pod Martiniščem, ki ga je izkopal Carl Moser; risal G.B. Seunig

PODOBA KRASA

Ko opazujemo takšne fortifikacijske podrobnosti, jih kaj zlahka zapazimo tudi pri najbližjem analognem in po velikosti prav tako mogočnem gradišču *Debela griža* pri Volčjem Gradu (glej sestavek Davorina Vuge "Kaštelir za varovanje Rimske ceste - volčjegrajska griža" v 24. št. revije *Kras* - op. ur.!) - vzdolž iste vitalne poti tako iz Vipavske doline proti morju kot tudi na sečišču prav tako vitalne podolžne poti čez kraško planoto z vzhoda proti zahodu, od istrskega zaledja oziroma obrobja z gradiščem Škocjan pri Divači in notranjske Vremske doline pa vse do oddaljene Soče.

Takšne pomembne podrobnosti za zagotovitev čim boljše obrambe zasledimo že v fortifikacijski arhitekturi bronaste dobe

Razsuti ostanki - samo še drobno kamenje - (pogled proti sever-severovzhodu severovzhodnega dela ostankov prazgodovinskega nasipa na vzhodnem griču Martinišča nad Svetim (na Marchesettijevem talnem načrtu točka B). Fotografirani 18. julija 2004 - Fotografija: Arhiv revije *Kras*).

Videz severozahodnega dela ostankov prazgodovinskega obzidja in nasipa na zahodnem griču Martinišča nad Svetim, novembra 1971. Fotografija: D. Vuga (na Marchesettijevem talnem načrtu gradišča točka A)

Sredozemlja, konkretno v matičnem okolju mikenskega civilizacijskega kroga v celinski Grčiji (na primer Mikene, Tirins, Gla) oziroma kar na njegovi jadranski periferiji, na primer na gradišču Monkodonja v vzhodnem zaledju Rovinja (na tem gradišču je prvič doslej znanstveno potrjen import slikane mikenske keramike, na hribu Maklavun severno pa je dokazan prvi izvengrški primer mikenske ali pod neposrednimi mikenskimi vplivi zgrajene suhozidne kupolaste grobnice v obliki košnice, *tholos*, o čemer bom pisal podrobneje kdaj drugič, saj gre resnično za epohalen prelom o vedenju prazgodovine v neposredni bližini slovenskega etničnega prostora).

Zahodni grič gradišča *Martinišče* (Martinišče) je na prvi pogled manj impozanten, čeprav ga oklepa kar 1200 m dolgo obzidje z nasipom. De Marchesetti vsekakor obžaluje, da naj bi ga domačini močno uničili ob čiščenju njiv in travnikov, ne da bi bili prav pomislili, kakšno nepopravljivo kulturno škodo povzročajo. Ko pa sem v jeseni leta 1971 sistematično prehodil in fotografiral vse Martinišče, ki je bilo takrat že močno poraščeno z mediteransko goščavo, komaj prehodno in vidno le še na nekaterih odsekih, v nasprotju s takrat še povsem golim Volčjim Gradom, sem vendarle presenečeno odkril, da je ves severozahodni del zahodnega griča še zelo dobro ohranjen, da se markantno dviga nad okolico in da v »griži« (kamniti groblji) še zlahka opazimo dele širokega suho vezanega kamnitega zidu nejasne namembnosti.

Neverjetna siceršnja širina in izpostavljenost groblje na tem mestu (morda

sega do 50 m v širino in do 10 m v višino) napeljuje na misel, da je na tem prostoru utrjene naselbine, pravega prazgodovinskega mesta - navadno ga lahko še najbolje označimo z grškim pojmom *polis* oziroma romanskim *citadela* - iskati nek kulturni oziroma s kultom povezan reprezentančni objekt. Ni odveč opozoriti, da sta oba kulturno-pogrebna skupka v Mikenah, kroga A in B, na zahodni strani mikenske citadele; prvi krog, ki ga je raziskal Heinrich Schliemann leta 1876, je bil pozneje vključen v mlajšo stopnjo obzidja z *Levjimi vrati*, pa tudi sama vrata izkazujejo dve gradbeni stopnji, drugi krog pa je bil odkrit prislonjen ob starejšo/mlajšo kupolasto košnično grobnico v 1950. letih!

Žal na verjetne miselne stike z mikenskim svetom pri starih graditeljih »griž« v Svetem in Volčjem Gradu snovno ne opozarja še ničesar, razen najdenih črepinj keramike iz srednje bronaste dobe, kar ne prese- neča, saj je na raziskanih kaštelirjih v neposrednem zaledju Trsta dokazana bronastodobna obljudenost (na senzacijo mikenskih najdb z Monkodonje, ki jo hrvatski arheologi raziskujejo skupaj z ekipo uglednega prazgodovinarja profesorja Hänsla iz Berlina, bo treba v primeru kraških gradišč vsekakor še počakati).

Nedvomno pa se je verjetna bronastodobna utrjena naselbina na Martinišču nadaljevala v starejši železni dobi, kar dokazujejo leta 1892 odkriti žgani grobovi na njih. Svetega, približno pol kilometra oddaljeni od gradišča. Konservator za deželo Primorsko/Küstenland, **Carl Moser**, je ob sporočeni najdbi postal pozoren, Pripravil je

manjše zaščitno izkopavanje in pod kamniti ploščami odkril značilne pridatke, ki uvrščajo nekropolo v čas življenja svetolucijske kulture (ali kulture *Most na Soči*), torej v halštatsko obdobje železne dobe: bronast kotlič s križnimi atašami (sicer značilen za »cvetoči halštat Kranjske«), bronaste igle s krogličastimi odebelitvami in trombastim zaključkom, z bronasto dvojnopetljasto fibulo s trikotnimi obeski na verižicah, pritrjenih na širok sploščen lok fibule z desetimi okrasnimi bunčicami (evidenten vpliv geometričnega obdobja Grčije iz 8. do 7. stoletja stare dobe oziroma jugovzhodnega balkanskega prostora, glej risbo na str. 33!), bronaste prstane in narokvice, železen enorezni nožiček ipd. Ker so te najdbe prišle na dan pred natisom monografije o kaštelirjih, jih Marchesetti logično omenja in zaradi izvrstne ohranjenosti dvojnopetljasto fibulo tudi objavlja v risbi.

Vendar so morali ležati grobovi tudi bliže naselbini, kar tudi sicer poznamo v primeru gradišč na Vačah in številnih dolenskih najdiščih. Tako se podatek iz leta 1905 nanaša na neko drugo Moserjevo izkopavanje, in sicer v nekem vinogradu na ledini Martinišče, torej očitno na južnem pobočju verjetno vzhodnega griča gradišča. Najdenih je bilo več grobov pod kamnitimi ploščami. Kot najdbe se omenjajo razbita, grobo izdelana velika glinena žara s pepelom umrlega, poškodovana votla zapestnica (značilnost mlajše halštatske dobe, okoli leta 500 p.n.š. in pozneje), bronast prstan in človeške kosti (torej gre za halštatski običaj in

humacije umrlega, za razliko od žganega pokopa, ki je na nekropoli Svetega prav tako poznan, a pomeni prežitek običajev iz pozne bronaste dobe).

Naše vednosti o prazgodovini Svetega so sicer pičle, saj drobnih snovnih ostalin, na osnovi katerih je mogoče izdelati natančno kronologijo poselitve, ni dovolj. Pa še te stare najdbe se zaprašene skrivajo v depojih tržaškega Prirodoslovnega muzeja ali pa so morda sploh izgubljene. Ostaja pa - in to stoji trdno, neomajno - mogočen skupek obzidij in nagrmađenih kupov kamenja, kar priča tako o neverjetni vztrajnosti davnih graditeljev kot o njihovi veščini in znanju o problematiki urbanizma, ki je moralo biti pomembno že v prazgodovinskih kovinskih dobah, saj je njegov razvoj spodbujala tako vedno večja rodnost ljudi kot danost in zahtevnost okolja, v katerem so živeli. Svoje so nedvomno prispevali tako živi kulturni in trgovinski stiki med srednjo Evropo in Sredozemljem. Kamnita »griža« na Martinišču in sv. Miklavžu pri Svetem pa na drugi strani pomeni nekakšen simboličen branik Kraševcev, ki niso nikoli podlegli in popustili katerikoli tuji sili: kot da jih je spoštovanje kupov kamenja, ki so jih bili nanosili davni predniki, ohranjalo in nenehno spodbujalo pri tej nevsakdanji trdnosti in neomajnosti. Tudi zato naj »griža« postane in ostane v zavesti naših ljudi in njihovih prihodnjih potomcev to, kar je vselej bila: kamnit branik, simbol obrambe pred večno »zemlje lačnim tujcem«!

Ni si delati iluzij, da bo v novi, obetavni skupnosti držav (in narodov) Evropske unije kaj drugače, ko pa je bil Kras v dolgi, silno dolgi dobi zavestne potujočevalne politike premočnih sosedov tako rekoč vedno na prepihu zgodovine. In ta se je vse prevečkrat izkazala bolj kot mačeha in manj kot mati modrosti!

Gradišče Martinišče je torej izziv za ureditev učne poti že zdaj, z vsemi poudarki na arheologiji in naravoslovnih ter krajinarskih vedah, saj je vpetost prazgodovinskega habitata v živo in neživo okolje Kraške planote, kot ene izmed dominantnih točk, očitna. O narodnem pomenu prastarega kraja za našo samobitnost, ki so mu naši starslovanski predniki nadeli spoštljivo ime »griža« in nam ga ohranili vse do danes, sem tudi jasno povedal svoje.

Prazgodovinsko gradišče Martinišče je torej izziv. Lahko se mu odzovemo na nedestruktiven način in našo predlagano imenitno učno pot povežemo tudi z evropskim sistemom pešpoti, z iztočnico na obrežjih severnega Jadrana, kot vezjo z daljnimi obrežji Baltika. Torej je z gradiščem Martinišče pred nami eden izmed neštetihih krakov in odsekov slavne »jantarne poti«! Drug izziv, ki mu v tem trenutku še nismo dovolj ne denarno in ne strokovno dorasli, pa je sistematično arheološko raziskovanje in prezentiranje prazgodovinske »griže« pri Svetem. Morda se potem niti ne bi tako zelo čudili, kakšna presenečenja vendar skrivajo grmade razvaljenega kamenja! Kdo ve, morda bi potem o tem napisali kako pomembno poglavje iz naše prazgodovine povsem na novo!?

Literatura:

- Marchesetti, Carlo, 1903:
I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia, editore il Museo Civico di Storia naturale, 1903, 47 s., Tav. IV, 3, Trieste
Arheološka najdišča Slovenije - ANSI, 1975, 137, Ljubljana
Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1894: 4, 123
Mitteilungen des Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1905: 35, 527C

Davorin Vuga, univ.dipl. arheolog, konservatorski svetovalec; višji svetovalec II, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana

V letu 2002 očiščen kal na Martinišču, v katerem nikdar ne zmanjka vode (na Marchesettijevem talnem načrtu gradišča točka C). Fotografija: Arhiv revije Kras.

NOVE SMERI V UMETNOSTI

Kulturno društvo Magnet iz Trsta

RAZSTAVA, KI ODPIRA POT SKUPNEGA DIALOGA

Jasna Merku

Pojav globalizacije in širjenje človekovega bivanjskega okolja vnašata v naša življenja tudi znamenja prenove, ki se kažejo tako na družbenem kot na kulturnem področju. Padanje pregrad, ki so doslej ločevale, predstavlja zdaj nov izziv; toliko bolj za vse, ki živimo v obmejnem pasu. Postajamo pozorni na značilnosti kraja, v katerem živimo, na tradicijo in korenine, ki nas vežejo na zemljo, a hkrati čutimo klic časa in željo, da izrazimo svoja izkustva, izvirajoč iz ustvarjalnega navdiha.

Kulturno društvo Magnet iz Trsta je želelo vstop Slovenije v Evropo obeležiti s kulturnim dogodkom, ki bi tudi stvarno udeležil sinergijo ustvarjalnih sil in oživel tako pretakanje idej s skupnim ciljem. Predsednica društva **Ani Tretjak**, doma iz Križa pri Trstu, in njena sodelavca **Anica Pahor** in **Leonardo Calvo** so povabili k sodelovanju likovno umetnico **Karin Lavin** iz Križa pri Sežani. Skupaj so zasnovali projekt "Brezmejnost" in povabili slovenske ustvarjalce z obeh strani meje, ki se ukvarjajo z različnimi izraznimi zvrstmi, da postavijo skupno razstavo. Že po svoji naravi se njihov ustvarjalni proces od drugih razlikuje prav po intuitivnem zaznavanju višjih ravni zavesti in se odpira širšemu spektru idej z večplastnim podoživljanjem stvarnosti tudi na neotipnih ravneh energije, ki nam prek navdiha posreduje globlja sporočila.

V prostorih Kulturnega društva Iga Grudna v Nabrežini je v maju 2004 predstavilo svoja likovna dela osem umetnikov. Na ogled so bile postavljene stvaritve s področja gra-

fike, slikarstva, kiparstva in fotografije.

Robi Lavin iz Križa pri Sežani, ki se kot geobiolog ukvarja z geomantijo, prek svojega ustvarjalnega posega vzpostavlja harmonično skladnost prostora. Tudi ob tej priložnosti je predhodno prisluhnil kraju - Nabrežini in s pomočjo svojih izostrenih notranjih čutil začutil potencial, ki ga kraj hrani, ter ga dodatno podkrepil s kiparsko instalacijo, na katero je vgraviral simbolični kozmogram povezovanja. Instalacija prikazuje dva človeška lika, ki ležita vsak na drugi strani meje. Prek njunih src poteka dvojna spirala kot simbol integracije in ju medsebojno povezuje. Liki in spirale na učinkovit način predstavljajo povezave med kraji, iz katerih umetniki, ki so sodelovali na razstavi, prihajajo.

Robin Soave ima svojo likovno delavnico na Kontovelu. Uporablja naravne materiale iz naših krajev, prvenstveno kamen in les. Njegove oblike so v sozvočju z naravo, gibke, z nepravilnimi prehodi in hranijo utrip organskosti, tudi če gre za močno stilizirane

oblike. Na razstavi je predstavil ženske in moške figure iz marmorja ter pokončni lik medianta, ki kot neke vrste menhir priključuje prvobitnost starodavnih kultur.

Karin Lavin, akademska slikarka in oblikovalka, ki se tudi mentorsko ukvarja z vodenjem likovnih delavnic in s teoretičnim raziskovanjem ustvarjalnega procesa, je na razstavi predstavila idejo posega v prostor s slikarskimi deli. Njena slikarska dela so se tako predstavila kot kozmogrami, specifične simbolične oblike, ki prinašajo gledalcu globlja duševna sporočila. Pripis ob slikah je vabil gledalce, naj doživljajo delo z zaprtimi očmi in tako odkrivajo morda doslej še ne zaslutene občutke. Karin je na razstavi predstavila tudi instalacijo unikatnih steklenih krožnikov prosojne zelenkaste barve z naslovom "Reka", ki nenehno nastaja že od leta 1999 kot element povezovanja in ljubezni. Vgrajeni spiralasti vzorci vzbujajo gibkost pretakanja vode in z njo neponovljivost posameznih prehodov ter naravno danost prilagajanja okolju, ki jo voda ima.

Fotografije L. Calvo

Če se je Karin Lavin izoblikovala na Akademiji za likovno umetnost v Benetkah, se je obratno **Katerina Kale** iz Gropade pri Trstu izšolala na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost v smeri slikarstva. Njen likovni nagovor pa se bistveno razlikuje po predajanju čisti slikarski govorici olja na platnu z bogato paletto toplih tonov, s katerimi umetnica prikazuje bogastvo ljudske tradicije, predvsem afriške in mehiške. Še zlasti ženski liki so ji posebej pri srcu s svojimi tipičnimi oblačili z živo barvanimi vzorci.

Umetniške fotografije Mirte Čok in Vilme Colja so po pristopu povsem drugačne, element združevanja pa ostaja vez s krajem.

Zgodovinarica **Mirta Čok** iz Gropade, strokovnjakinja za srednji vek, predstavlja tematsko enovit cikel posnetkov, ki

prikazuje vrzelo, detajle kamnov na mejnih zidovih med posestvi. Prisotnost podtalnih vodâ na Krasu pušča sledove vdrtin na kamnih, ki spominjajo na skrivnostne antropomorfne oblike. Podobno kot predstavljajo črne luknje v vesolju prehod med vesoljskimi sistemii, smemo temne luknje v kamnu doživljati kot namig, da se za zunanjo pojavnostjo skrivajo nove stvarnosti. Vdrtine delujejo kot oči, simbol globlje zavesti, ki nam jo lahko kraj razkriva, če mu le znamo prisluhniti.

Vilma Colja je kot biologinja izostrila sposobnost odkrivanja navidežno nepomembnih detajlov v naravi in nam s fotografijami želi posredovati edinstvenost vsakega izmed teh. Posebnost njenih posnetkov predstavljajo zrcalne slike in odsevi, ki spreminjajo vsakdanji pogled na stvari v fantastičen, surrealen polet v svet domišljije in sanjskega.

Povsem drugačen se predstavlja umetniški nagovor **Franka Vecchiet**a iz Trsta, priznanega grafika, ki se uveljavlja na mednarodnem prizorišču kot umetnik in gostujoči profesor. Vecchiet je zastopnik starejše generacije umetnikov. Na razstavi predstavlja niz črno belih grafik na temo brstenja, pri katerih ostaja prečiščena znakovna govorica, s katero umetnik zasleduje prvinskost tudi v kontrastu med belo in črno. Figure se rojevajo, ko naše oko zazna posamezne znake celovito, po asociativni plati. Vecchietovo sodelovanje na razstavi je še posebej pomenljivo, ker so prav na dan 1. maja 2004 ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo v Gorici slavnostno odkrili mozaik, ki je nastal po njegovi zamisli na območju Transalpine vzdolž meje. Tudi na tem mozaiku se podobno pojavlja raztreščena številka mejnika kot prvobitna znakovna govorica s centrifugalnim žarenjem v zvezdasti radialni obliki in na ta način vzpostavlja stik s širšim prostorom. S svojimi likovnimi objekti prestopa Vecchiet na konceptualno raven, čeprav ostaja zvest tradiciji mojstrske obdelave.

VPOGLED V ENERGIJSKO STRUKTURO RAZSTAVE GEOMANTA ROBIJA LAVINA

Zanimiv je tudi energijski pogled na razstavo. Razstavljena dela so se povezala v krožnico, v kateri se je izraz vsakega ustvarjalca z individualno noto, ki je na energijskem nivoju prepoznavna kot energijska oblika (steber, žarčenje, pulziranje...) določene barve, ugašeno povezal v celoto: v energijski tok v kvaliteti zelene barve na nivoju srca v obliki krožnice. Tako vpogled v energijsko tkivo razstave potrjuje, da je bil namen organizatorja, društva Magnet iz Trsta, vzpostaviti povezanost, dosežen.

Robi Lavin, geomant

Unikatne grafike **Metke Erzar**, akademske slikarke in oblikovalke iz Šempetra pri Gorici obravnavajo znakovno govorico s prepredanjem slikarskih prvin, ki grafikam vtiskujejo izrazitejši lirični značaj. Grafizmi se porajajo kot sledovi kulture, nakazujejo možnost sporazumevanja in komunikacije ter hkrati prinašajo v naš prostor, v novo kontekstualnost bogastvo iz preteklosti.

Razstava je prispevala k odkrivanju smernic sodobne umetnosti v smislu kontinuitete in inovativnosti hkrati. Različna izkustva in povsem različni ustvarjalni pristopi pa hranijo tudi veliko skupnega: predvsem optimističen pogled v bodočnost, mnogo svežih idej in veliko občutljivost, ki nam odpira pot skupnega dialoga in sporazumevanja.

Pri Palliju je izkazan namen, da se idealni projekt slikarstva preoblikuje v praktično stvaritev, v kateri je odnos-dialog z "realnostjo" bolj neposreden

V *Fragmentih* Maria Pallija se nekateri ponavljajoči se aspekti njegovega umetniškega ustvarjanja, ki so se razvili postopoma skozi zadnje cikle, razodenejo z novo močjo in izzovejo nepričakovane sugestije. Umetnik ostaja pri svoji osebni in vzneseni interpretaciji že opuščenega zanimanja za tisti ustvarjalni izraz, ki je razumljen kot tradicionalen, pri tem pa nam na jasn način razkriva počasi se preminjšajoč dialog med Pallijevo umetnostjo in dogodki iz resničnosti.

Spomniti je treba, da umetnikovo ustvarjanje v prav vsakem njegovem delu izhaja iz fresko tehnike oziroma natančneje, iz tábelnega slikarstva, začeniši z okvirjem, in med svojim potovanjem po platnu včasih nanj naniza drug čez drugega več slojev in ga obdela na tak način, da ustvari iskane učinke prepletanja; druga čez drugo nanižane prosojne tonalitete razvijajo bolj ali manj vidne prosojnosti, ali pa se zgostijo na širokih pasovih slike, tako da je intenziteta njihovega učinka izrazito močna.

Sinopije predstavljajo po drugi strani ciklus nekaterih pred časom nastalih del kot spomin na avtentično in tradicionalno slikarstvo, ki v tem smislu zaznamuje Pallijevo umetniško delo, usmerjeno v ustvarjanje območij z barvnimi odtisi, skozi katera potekajo rahli geometrični znaki, ki so tja natančno položeni in potem enkrat pokriti in drugič razkriti, tako da odpirajo pot širokim prostorskim vdorom barve, ki je na platnu zglijena in nalašč zdrgnjena, prekinjena s prazninami, ki so včasih tudi nezaznavne, nalomljena ob robovih, zaznamovana tu pa tam s kakim prekoračenjem meje. Sama izbira za postavitev diptihov, tudi triptihov, pripada navedeni razsežnosti obnavljanja spomina.

In tako je v *Fragmentih* široko barvno polje, značilno za številna prejšnja dela, preseženo s prefinjenimi površinami, zakritimi s prosojnimi barvami, iz katerih geometrične sledi slikarske materije izstopajo kot barvni otoki, ki so v primerjavi s prejšnjimi poskusi izrazito zmanjšani. Tudi velikost slik se je v primerjavi s prejšnjimi zmanjšala, postavljene pa so druga ob drugi, tako da jih doživljamo predvsem kot celoto, ki v svojem vnaprej urejenem zaporedju sugerira ravnotežje kompozicije, ki je, jasno, klasična, da ne bi zanikala, tako kot tega ne naredi nikoli, Pallijeve ljubezni in spoštovanja do zgodovine slikarstva. Najkompleksnejša dela so postavljena v sredino, tako da se napetost postopoma manjša v smeri zunanjih robov kompozicije. Postavitev slik, videna kot široka celota, okrepi vtis, ki ga med drugim sugerira tudi vsaka posamezna slika zase, da stojimo pred neko skrivnostno in očarljivo slikarsko najdbo, ki deluje skoraj "arheološko", kjer izstopajo delčki prevzamejo vlogo skrivnostnih junakov, simbolnih prič "tistega, kar ostane", ki so toliko bolj sporočilni, kolikor so minimalni po sebi in na splošno v celotni stvaritvi. Nova, široko zasnovana kompozicijska izbira jasno nakazuje umetnikovo voljo, da se polasti novih prostorov znotraj posameznih del in med njimi, ter prek svojih del z zunanostjo. Tako, kot še nikoli je izkazan namen, da se idealni projekt slikarstva preoblikuje v praktično stvaritev, v kateri je odnos-dialog z "realnostjo" bolj neposreden.

Paola Bonifacio

Slikar in grafik Mario Palli domu Gradišću, Ljubljani in v Volčjem Gradu

V EVROPSKI NIJI JE KAMNITA KRAŠKA ARHITEKTURA ŠE BOLJ CENJENA

Ida Vodopivec Rebolj

V Volčji Grad, v nekdanjo domačijo slovenskega pisatelja in esejista Marjana Rožanca, ki je bila tedaj naprodaj, je pred poldrugim letom prišel slikar in grafik Mario Palli, po materi Kristini Krivec iz Tolmina Slovenec, po očetu Ernestu Italijan, poročen z dr. Eriko Palli, rojeno Kovačič iz Ljubljane. Umetnik živi in dela v bližnjem italijanskem Gradišću pri Soči, njegov dom pa je tudi Ljubljana.

Slikar in grafik Mario Palli je velik občudovalec kraške kamnite arhitekture. Že leta je iskal primerno domačijo na Krasu, da bi tod ustvarjal svoja umetniška dela. In ko je našel tak dom, se je ob slikarskem ustvarjanju lotil tudi njegovega arhitekturnega urejanja. Najprej je v manjšem gospodarskem objektu uredil galerijski prostor. Pri tem je ne le ohranil, marveč tudi ustrezno poudaril najznačilnejše sestavne in oblikovne prvine kraške kamnite hiše.

Predstavljamo Pallijevo slikarsko in grafično usvarjanje, kakor ga je opisala likovna kritičarka Paola Bonifacio za katalog Mestne galerije Nova Gorica v februarju 2004. In objavljamo pogovor s slikarjem o njegovem odnosu do Krasa in kraške avtentične arhitekture.

Pogled na ateljeja

DRŽAVA ZAČENJA BITI PLAT ZVONA ŠELE, KO SE KAŠNEMU OBJEKTU VDRE STREHA

Gospod Mario Palli, Slovenci smo vaša dela že leta 1979 videli pri nas v Ljubljani (ŠKUC), v Novi Gorici, pozneje (1981) v Kopru in nato še v Celju, v Ajdoščini... Seveda je opazna vaša prisotnost tudi v poznanih galerijah širom po svetu. Če to primerjam z našimi umetniki, je to zelo učinkovito. So pri tem pomembne tudi vaše organizacijske sposobnosti, ali pa imate za to galerista, strokovnjaka, ki skrbi za vaše razstave?

"Na žalost nisem dober organizator. Slikati sem začel že leta 1963 in vse razstave so se zgodile bolj slučajno. Na začetku sem razstavljal doma, pozneje tudi v tujini. Ker so razstave vzbudile pozornost, so pričela prihajati povabila in začele so se neka-ko veržno širiti tudi razstave.

Prvi likovni kritik v Sloveniji, ki je zaznal moje ustvarjanje, je bil Jure Mikuž. Potem so bili to Stane Bernik, Andrej Medved, Zoran Kržišnik pa Brane Kovič. Na razpis za sodelovanje na Grafičnem bienalu v Ljubljani sem predložil nekaj svojih del, na kar sem dobil povabilo, naj na bienalu sodelujem.

Vhod v atelje

Šele zadnja leta imam svojega galerista Luciana De Marcha iz Benetk. Njegov interes je bedeti nad mojim delom in nad mojim predstavljanjem javnosti. Imeti galerista je sicer dobro, po drugi strani tudi ne, če se galerist preveč vtika v umetnikovo delo in mu ne dopušča svobode pri odločanju, kje razstavljati in kje ne. To poudarjam zato, ker nekateri galeristi želijo imeti prevelik vpliv in dovoljujejo razstavljati le v galerijah, ki jih oni predlagajo oziroma odobrijo".

Poučujete slikarstvo na umetnostnih šolah v Gorici, Bariju in Trstu. Živate in delate v Gradišću, v Ljubljani in zdaj še v Volčjem Gradu na Krasu. Oboje kaže na vašo veliko energijo. Kaj bi povedali o tem?

"Sedaj ne poučujem več, zato se lahko posvečam slikanju in prostoru, v katerem ustvarjam, ter njegovemu urejanju. Tudi hiši tukaj, v Volčjem Gradu, saj me zanimata tudi kraški prostor in njegova kamnita arhitektura".

Ali vam kaj pomeni, da je bila hiša v Volčjem Gradu, ki ste jo kupili pred dvema letoma, prej bivališče pisatelja Marjana Rožanca? Ali je to le naključje, ustreza lokacija, ali pa je še kaj drugega?

PODOBA KRASA

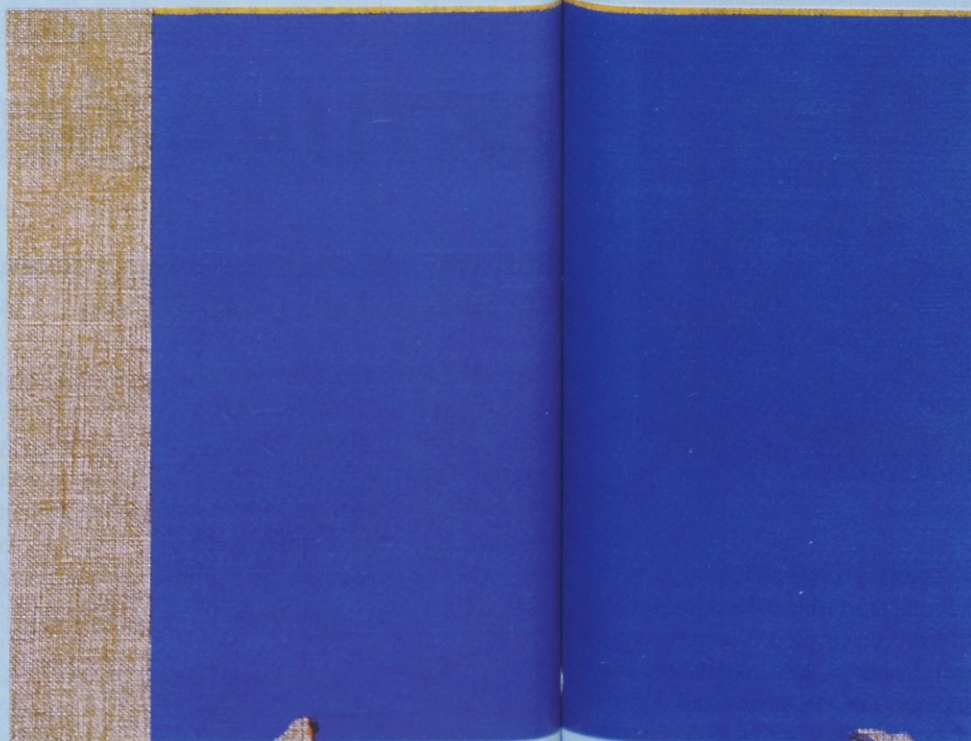
“Ko sem bil prvič tukaj, me je prevzela predvsem hiša sama in njeno okolje. Potem sem šele zvedel, da je bila to prej hiša pisatelja Marjana Rožanca. To mi je še dodatno izpolnilo neko stratifikacijo, plastenje, dodaten pomen te domačije. A že na prvi pogled, v prvem stiku s hišo sem začutil njeno pozitivno energijo, ki jo izžareva. In to je bilo odločilno. Potem je prišel torek, ko smo zvedeli, da je domačija naprodaj. V soboto pa smo si jo ogledali in se takoj odločili, da jo kupimo. Brez kakršnega koli prepričevanja, kupiti ali ne kupiti, kaj je njena vrednota, kaj morebiti moti. Že nekaj časa smo iskali hišo na Krasu, vendar sem bil odločen, kupiti le takšno, ki nam bo všeč takoj, po prvem vtisu.

Ko smo bili tukaj prvič in si hišo ogledovali, zame ni bilo tako pomembno, kaj je o hiši povedala gospa Rožančeva, ko jo je razkazovala. Zame je bil pomemben in odločujoč že sam stik s hišo, z njenim interierjem in eksterierjem, saj sem jo na nek način takoj začutil za tisto pravo, svojo. Tako, da je je bila odločitev hitra. Potem so sledili le še tisti razumljivi, nujni administrativni posli - kupna pogodba ter upravni postopki za prepis domačije.”

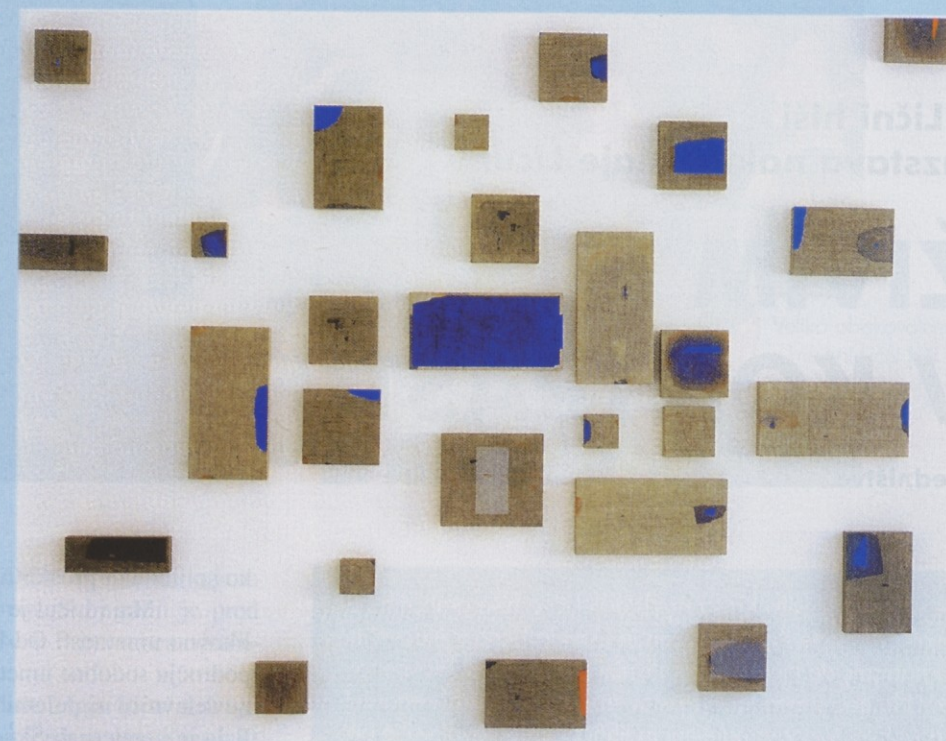
Kar hitro po prihodu v Volčji Grad ste se lotili tudi preurejanja in obnavljanja hiše. Z izjemnim občutkom za avtentično kraško arhitekturo in s poznavanjem restavratorskih veščin ste občuteno preuredili nekdanje poslopje ob vhodu na borjač v slikarski atelje... Gotovo sodelujete s strokovnjaki?

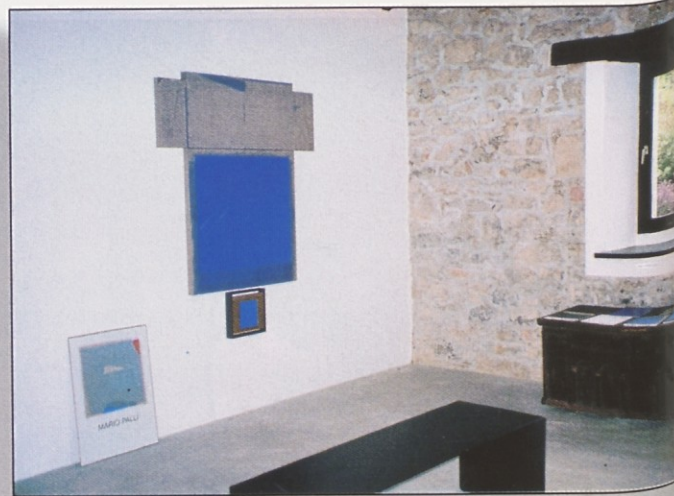
V ateljeju

Slikarske sledi (detajl)

Slikarske sledi (detajl)

“Stanujem v Gradišču ob Soči v hiši ob cerkvi, ki je bila včasih samostan. Ko sem prišel v to hišo, sem se za kakšna tri leta takorekoč zaprl vanjo in jo z občutkom dojemal ter obnavljal in ohranjal v njenem duhu tako, da je postala primerna za sodobno življenje, obenem pa očiščena vsega odvečnega. In podoben občutek me vodi tukaj, v Volčjem Gradu. Hišo je treba pravilno občutiti, jo očistiti in v njej ustvariti pogoje za sodobno bivanje ter odstraniti iz nje vse, kar se mi zdi odvečnega, kot navlaka. Hiša se mora prebuditi. Ima velik potencial, ki je nekako prikrit, in ga je treba priklicati na dan, ga obuditi.

Takšen odnos in takšno filozofijo sem si izoblikoval z leti, saj so pri nas v Italiji zahteve spomeniškega varstva in varovanja kulturne dediščine zelo jasne in odločne. Ko sem preurejal hišo v Gradišču, sem moral njeno fasado pobarvati v točno določeni barvi, ki so jo predpisali v pristojnem zavodu za varovanje kulturne dediščine.

Moj nečak je direktor novogoriške enote Zavoda Republike Slovenije za kulturno dediščino Robert Červ, zato poznam razmere na področju varovanja in ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji in še zlasti tukaj, na Krasu in na Goriškem. Menim, da je, kot povsod, med največjimi problemi pomanjkanje finančnih sredstev. Država premalo naredi za varovanje in ohranjanje kulturne dediščine in začenja biti plat zvonâ šele, ko se kakšnemu objektu vdre streha, ko je prepozno, namesto, da bi dovolj zgodaj, z manj potrebnega denarja obvarovali objekte pred propadom.

Jasno je, da je treba kulturno dediščino varovati. Sedaj, ko je tudi Slovenija v Evropski uniji, bodo ljudje od drugod še bolj prihajali k nam občudovat našo pristno pokrajino in njene posebnosti, tudi kraško krajino in značilno kraško kamnito arhitekturo. Zato mora priti tukaj živčim ljudem v zavest, da je ta krajina, ta arhitektura in vse, kar je človek v stoletjih tukaj ustvaril, veliko in izjemno bogastvo, velika investicija za prihodnost. Zato ne bi smeli spreminjati in izničevati te edinstvene kulturne krajine, še zlasti pa ne podirati lepih kraških kamnitih hiš in drugih arhitekturnih sestavin ter nikakor ne pri obnavljanju ali novih gradnjah uporabljati neustrezne materiale, ki v ta ambient ne spadajo in ga kazijo. Nikakor ne bi smeli graditi hiš, ki so anonimne, brez pridiha tukajšnje gradbene tradicije, brez kraške duše.

Pri nas v Umbriji, v Toscani, so že pred desetletji upravitelji, župani vasi in mest začeli spodbujati in organizirati ljudi, da so pri prenovi svojih bivališč ohranili njihove gabarite, to je zunanje izmere in zunanjo podobo, njihovo notranjost pa preurejali za sodobno udobno življenje in tudi za nastanjanje turistov, ki v vse večjem številu prihajajo uživat lepote pokrajine in vsega, kar je tam človek lepega ustvaril. Ti namreč kažejo največje zanimanje za vse tisto, kar je pristnega, izvirnega in skladnega s samo pokrajino in z načinom človekovega obvladovanja prostora, da preživi in živi bolje.”

LIKOVNA UMETNOST

**V Lični hiši
razstava nakita Maje Licul**

ŽIVIM

V KONTRASTIH

Uredništvo

Ko smo v 63. številki Krasa predstavili Lično hišo grafičnih oblikovalcev Polone Kunaver Ličen in Davida Lična v Ajdovščini, smo napisali, da njena lastnika v njej prirejata tudi likovne razstave. Na eno izmed takih razstav smo prejeli dokaj nenavadno povabilo. V doma narejeni majhni pisemski ovojnici je bilo odtisnjeno na sedem milimetrov širokem in 50 centimetrov dolgem belem papirnatem traku sporočilo: "Ljubitelji lepega, vabljeni na otvoritev razstave nakita oblikovalke Maje Licul, ki bo v petek, 7. maja ob 20. uri v Lični hiši v Ajdovščini. Prsrčno vabljeni! Prireditev bosta glasbeno popestrila pevka Polona in Martina Batič na klavirju." Pririsan je zaščitni znak Galerije Lične hiše in dodan podatek, da je Lična hiša odprta vsak delovnik med 10. in 13. uro ter med 15,30. in 18,30. uro, v sobotah pa med 9. in 12. uro.

In kaj smo videli ter doživeli na razstavi unikatnega nakita oblikovalke Maje Licul? Predvsem za Lično hišo značilen ambient grafične in umetnostne delavnice ter galerije, v katerem se je trlo ljubiteljev umetnosti in občudovalcev te ajdovske galerije. Gostitelj Polona in David sta enakó pozorno izrekala prsrčen pozdrav in stisnila roko vsakemu prišleku. Oblikovalka Maja Licul pa je za predstavitev svojih razstavnih eksponatov izbirala in naličila obiskovalce, prijatelje in znance, ki so bili z nošnjo nakita njeni "modeli". Izvirna zamisel in neposreden izraz, ki je obiskovalcem nazorno pokazal, kako se nakit nosi.

Na tak način predstavitev nakita - v srebro odlitih rastlinskih listov in cvetov - ni bilo treba razstaviti po policah in v vitrinah, ki bi v bolj majhni kot veliki Lični hiši zagotovo zavzele precej prostora ter s tem zdesetkale sočasno možno število obiskovalcev v njej. Tako pa jih je bilo na odprtju razstave zagotovo več kot sto; kar se jih ni zrinilo v oba prostora za slavnostni, otvoritveni del, jih je spremljalo prireditev najprej pred hišo in so si razstavljene eksponate pozneje ogledali,

ko so jim dali prostor tisti, ki so nakit že videli.

Maja Licul je diplomantka ljubljanske Akademije za likovno umetnost. Od leta 1992 do leta 2000 je ustvarjala na področju sodobne umetnosti. Vseskozi po diplomi vodi likovne delavnice na poletnih šolah za Zoisove štipendiste. Razstavljala je v galerijah Škuc, P74, Kapelica, v Moderni galeriji, v Mali galeriji ter na tujem v Moderni galeriji v Stockholmu, Budimpešti, Rimu, v galeriji Secession na Dunaju, v Waimarju itn. Štiri leta je sodelovala v skupini Provokart. Od leta 2000 oblikuje vizualne komunikacije - sprva v studiu Zodiak, sedaj v skupini Mimikrija. Kot soavtorica je uspela na natečaju za grafično in arhitekturno ureditev slovenske južne meje. Oblikuje reviji Primorska Srečanja in Slovenija.svet, grafično opremlja knjige za Cankarjevo založbo ter razvija celostne vidne podobe. Sodeluje z Miljenkom Liculom, Metodrom Vidi-

Irene
z ogrlico iz školjk.

Veliko obiskovalcev
v majhni Lični hiši
v Ajdovščini.

cem, Julijo Zornik, Demšar arhitekti... Od leta 1996 oblikuje in izdeluje unikatni nakit iz zlatih kovin. Svoj nakit je pred predstavitev v Lični hiši razstavila še v Primorskem dramskem gledališču v Novi Gorici.

Kolikor ji delo in čas dopuščata, Maja Licul s svojo zlato prinašalko - psičko Isso - preživi v Zagreju na Krasu, iz katerega je čudovit pogled na skrajni severozahodni del Jadrana, na Sesljski zaliv. In ko smo jo vprašali, kaj jo na Krasu tako privlači, se je razvil kratek pogovor.

**Veliko časa preživite v Zagreju na Krasu.
Kaj vas na Krasu tako privlači, da se odpravite tja,
kadar le utegnete?**

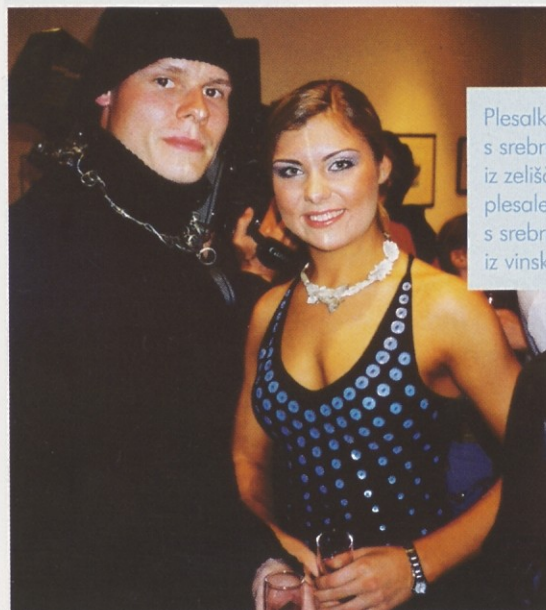
Rada živim v kontrastih. Kras in Ljubljana sta dve zelo različni okolji. V Ljubljani delam z eno vrsto ljudi, z ene

vrste tempom, ukvarjam se z ene vrste dejavnostjo in navsezadnje živim v ene vrste vidnem okolju. Ljubljanski način življenja jemljem kot neke vrste adrenalinski šport. Kontrast temu pa je prostor, ki ga imam na Krasu, v Zagreju, kjer se mi odpre pogled na morje. Tempo se upočasni, moja pozornost se usmeri drugam. Začutim, da imam telo, začnem kuhati, dobro jem, hodim na sprehode. Sprehodi so bistven del mojega življenja na Krasu. Takrat se v glavi stvari postavijo na svoje mesto. Na Krasu se družim s popolnoma drugačnimi ljudmi kot v Ljubljani. Ti ljudje navadno niso oblikovalci in mi na ta način odpirajo nova področja razmišljanja. Zato so mi ti kontakti zelo dragoceni.

**Zakaj je bilo po diplomi na akademiji v ospredju
Vašega zanimanja delo na področju sodobne umetnosti ?**

Slavka je nosila
srebrno belo omelo z biseri
in na prstu v zlato vlitu cvetačo.
Iztok s srebrno vinsko vitico na suknjiču.

Plesalka Anastazija
s srebrno ogrlico
iz zelišč,
plesalec Danil
s srebrno ogrlico
iz vinskih vitic.

Tudi takrat je šlo za neke vrste kontrast. Na fakulteti smo sicer pridobili ogromno znanja in izkušenj. Prof. Metka Kraševac nam je dala zelo veliko in za njeno vlogo sem ji zelo hvaležna. Vendar, na fakulteto smo prišli z osemnajstimi leti, bili smo zelo mladi. Lotevali pa smo se zahtevne teme - umetnosti, za katero takrat še nismo bili dovolj zreli. In v takšnem obdobju je po mojem mnenju upor zdrava pozicija. Kakšna tri leta smo sledili učnemu programu in črpali iz njega, nakar smo začutili, da se moramo temu upreti. Seveda govorim samo o enem aspektu... Jasno je, da smo imeli v sebi določene vsebine, ki jih nismo znali ali mogli izraziti skozi klasično sliko. Zato smo se že v drugem ali tretjem letniku lotevali akcij, ki jih slika s svojim jezikom ne podpira. Tako je nastala skupina Provokart. Skupaj smo delali vse dneve, od osmih zjutraj do desetih zvečer. Skupaj smo živeli, jedli, se zabavali, se zaljubljali, veliko smo se smejali in dobivali fantastične ideje. Leta 1992, na primer, so bile prve demokratične volitve. Spomnim se, ko smo se sredi noči v moji "katrci" peljali skozi mesto, ki je bilo prekrito z velikimi, smehljajočimi obrazi, ki so nas nagovarjali: "Volite za nas!". Na misel nam je prišlo, da bi med obraze

Srebrn prstan - oleandrov list

Srebrna broška - hrastov list

predsedniških kandidatov nalepili še naše. Fotografirali smo se, fotokopirali, povečali in spodaj napisali: "Voli me!", kar pomeni tudi "Ljubi me, imej me rad!".

Take in podobne domislice so bile pravzaprav logičen in nujen del našega študijskega programa. Takrat se še sami nismo zavedali, da je ta naša kreativna dejavnost pomembna v kontekstu sodobne umetnosti. Našo "igro" smo ozavestili šele pozneje.

Na področju vizualnih komunikacij ste, tako se zdi, zelo racionalni in hkrati tudi funkcionalni.

Zakaj ta racionalnost in kako vam ob tem uspeva tudi sporočilna izraznost?

Zadnje čase, takoj po letu 2002, mi je v sodobni umetnosti začelo nekako zmanjkovati tal pod nogami. Pravila igre so bila preohlapna in zazdelo se mi je, da to, kar počnem, nima več zveze z realnim življenjem. Svojim produktom sem želela dati uporabnost za vsakdanjega človeka. Zato je bil vstop v grafično oblikovanje logičen. Seveda pa to prinese s seboj večjo dozo racionalnosti. Moraš biti bolj splošen, bolj razumljiv. Stvari morajo biti bolj racionalno obdelane, saj je tudi odgovornost velika. Malokrat se zavemo, da je za tisk nekega letaka potrebnih kar nekaj dreves. Zelo pomembno je torej, kaj se tja natisne. Ta odgovornost mi prija. Izziv mi predstavlja to, kako družbi skozi predmete, s katerimi je v vsakdanjem stiku, lansirati pozitivna, kreativna, osvobajajoča sporočila. To je za oblikovalca zahteven proces, saj mora upoštevati tudi naročnika, ki lahko deluje kot ovira, vendar te hkrati postavlja na realna tla. Seveda ga lahko do neke mere "omehčamo" ali pa upoštevamo njegove potrebe in jih "podložimo s kakšnim zdravi-lom" (smeh).

Srebrnprstan - oljčni list

Kako se je v Vas izoblikoval in razvil oblikovalski slog unikatnega nakita iz žlahtnih kovin?

Ljudi delim na tiste, ki rečejo stvarjem, ki jim pridejo na pot, "DA", in na tiste, ki jim rečejo "NE". Jaz spadam v prvo skupino in tako vedno delam cel kup stvari naenkrat.

V obdobju, ko sem začela živeti od lastnega denarja, se je zgodil Primorski poletni festival. Prosili so me, naj naredim serijo izdelkov, ki bi jih tržili na festivalu. Takrat je bil njihov zaščitni znak školjka. Domislila sem se v srebro odlitih školjk, ki se lahko nosijo kot nakit - kot uhani, broške... Nakit je bil spravljen v kovčkih iz vezanih plošč, ki so se selili po prizoriščih. Nakit sem izdelala sama, (ob tem storila kar nekaj napak) in delo me je fasciniralo. Predvsem pa je zapolnilo mojo potrebo po tem, da delam nekaj z rokami. Zdelo se mi je izjemno, da lahko naredim nekaj, za kar sem vedno mislila, da lahko naredijo samo strokovnjaki! Nakit je nekaj popolnoma drugega kot sodobna umetnost. V sodobni umetnosti je te vrste estetika prepovedana. Z njim zadovoljujem svojo potrebo po razveseljevanju ljudi. Osrečuje me dejstvo, da nekdo nosi moj nakit na svojem telesu! Tako blizu ne moreš priti človeku z nobenim drugim izdelkom.

Ali bi lahko opisali postopek oblikovanja Vaših eksponatov, na primer listov in cvetov?

Moji izdelki so izdelani s tehniko ulivanja. Če želimo neko obliko uliti, mora biti dovolj kompaktna in narejena iz gorljivega materiala, da se potem kovinski izdelek ne zlomi. Sam postopek ulivanja je precej zahteven, zato se ga sama ne lotevam. To mi naredi livar.

Broška - srebrn strok katalpe z zlatimi semeni

Ponavadi si težko kar nekaj izmislim. Veliko lažje delam kolaže. Uporabim določene texture in jih kombiniram med seboj. Včasih je dovolj že, da jim zamenjam kontekst. Utrgam, na primer, nek list z zanimivo teksturo in ga odebelim z raztopljenim voskom. Livar nato iz tega naredi negativ in sicer tako, da listek oblije z zobotehničnim gipsom, ki ga v peči žge na visoki temperaturi. Listek in vosek zgorita, ostane negativ, kalup, v katerega se potem ulije raztopljena kovina. Surov odliček pa do konca obdelam jaz. Tako lahko list oljke, oleandra, bršljana, nosimo ovitega okoli prsta.

Kje, razen na razstavah, je Vaše izdelke mogoče videti in kupiti?

Svojih izdelkov nimam nikjer v prodaji. Moja produkcija ni velika, delam v zelo majhnih serijah in za nakup ali ogled se lahko obrnete kar name.

Zakaj ste se odločili v Lični hiši v Ajdovščini za živo predstavitev eksponatov in kako Vam je uspelo, da so ljudje na razstavi dejansko nosili ta nakit?

Najbolje je, da gre nakit tja, kamor spada! To je osnovni namen nakita. Da oživi, ko ga ljudje dajo nase. In to je bil tudi osnovni namen razstave. Prijatelje in znance sem prosila, naj bi bili moji modeli na razstavi. Ker pa se je zgodilo, da je bilo eksponatov več kot modelov, sem prosila še nekatere obiskovalce razstave, naj si nadenejo nakit. Vzdušje je bilo prijetno, ljudje so bili odprti in pripravljeni sodelovati. Celo zlate črte so si dovolili risati po obrazih!

Mednarodna likovna delavnica
ESPRIMA 04, Štanjel

Z NAVDIHOM KRASA

Od 20. do 26. junija 2004 je na Gradu Štanjel v okviru prve Mednarodne likovne delavnice ESPRIMA 04 ustvarjalo osemnajst avtorjev iz Avstrije, Italije, Slovenije, Srbije in Črne gore. Na povabilo selektorice Nelide Nemec so ustvarjali: Peter Abram, Zvest Apollonio, Klemen Gorup, Meta Grgurevič, Gustav Januš, Janez Kovačič, Lojze Logar, Momčilo Macanović, Vladimir Makuc, Jaša Mrevlje, Radivoj Mulič, Valentin Oman, Klavdij Palčič, Rafael Podobnik, Marco Schievenin, Rudi Skočir, Vida Slivnik in Franco Vecchiet. Izbor izmed petdesetih ustvarjenih umetnin je razstavljen v Spacalovi galeriji in je na ogled do konca septembra 2004.

Organizator likovne delavnice **Primož Nemec** je zapisal, da so likovno delavnico zasnovali ob podpori in sodelovanju Občine Komen ter ob finančni pomoči sponzorjev in donatorjev v želji, da bi vsako leto konec junija gostili Mednarodno poletno likovno delavnico ESPRIMA 04, ki naj bi dosedanja dogajanja v srednjeveškem Štanjelu razširila tudi na vizualno področje s poudarkom na likovni umetnosti.

Klavdij Palčič, Handle with care, mešana tehnika, 100x120

Na prehodu v novo stoletje se je bolj kot druge umetniške zvrsti prav likovna ustvarjalnost razširila na svoja mejna področja in tako poleg arhitekture in fotografije sprejela vrsto novih avdiovizualnih medijev in razširila polje svojih ustvarjalnih mej na inštalacije in multimedijske hepeninge. S tem najširšim videnjem sodobne vizualne produkcije so zasnovali tudi ESPRIMO 04, ki jo bodo razvijali postopno, strpno in po finančnih ter prostorskih možnostih, ne da bi ji vnaprej določali vsebinske in formalne okvire.

“Kras je po marsikaterih merilih pokrajina na robu, odmaknjena in samosvoja. In vendar je prav ta rob – prostor, kjer so meje človeškega in narave zabrisane, tista sila, ki umetnike vabi v iskanje in ustvarjanje. Tako je Kras odkril Lojze Spacal in nam v svojih delih pokazal vso njegovo magično razsežnost. In prav v Štanjelu, kjer se na terasastem griču razkriva večtisočletna človekova preteklost, vpeta v neskončni tok narave, nam umetnost vedno znova ponuja vez med prostorom in njegovim duhom, saj je to tista dejavnost, ki nas dviga nad obzorje materialnega svetâ.

Letošnja likovna delavnica pomeni veliko za Štanjel in Kras. Dokazuje, da je duh, ki je na tem območju stoletja klesal podobe življenja iz trdega kamna, še vedno živ. Nova dela likovnih umet-

Akademski slikar Vladimir Makuc
in selektorica delavnice ESPRIMA 04,
umetnostna zgodovinarica Nelida Nemec.
(foto: Tina Čič, Primorske novice)

Vida Slivniker, *Torzo in njegova senca*,
akril na platnu, 120x100

Vladimir Makuc, *Mapa pokrajina z brinovko*,
akrilna tempera in pesek, 60x80

nikov so moderna, del časa, v katerem živimo. In tako je prav. Vsak čas naj ima svoj izraz in način, ki najbolje zariše sodobnost. Kajti kljub stoletni tradiciji smo otroci svojega časa - moderne dobe, ki kroji naše poti, misli in življenja. Prav kultura in umetnost sta s svojo univezalnostjo tisti, ki povežeta preteklost s prihodnostjo; sta isti za danes, za včeraj in za jutri - za nas in za tiste, ki prihajajo za nami...”, je za katalog delavnice napisal **Uroš Slamič**, župan Občine Komen.

Selektorica mednarodne likovne delavnice in razstave **ESPRIMA 04 Nelida Nemec**, umetnostna zgodovinarica, je svojo odločitev, da v Štanjelu zasnuje vsakoletno umetniško ustvarjanje, utemeljila:

“Misel, ki sem jo dolgo nosila v sebi, čeprav sem ji želela ubežati, se je tisti dan, ko sem obujala preteklost, izoblikovala v odločitev: v mozaik dogodkov, ki sedaj potekajo, ko je Občina Komen kot lastnica celotnega grajskega kompleksa pripravila celovit projekt za revitalizacijo Gradu Štanjel, dodati svoj kamenček, ki bo temu kraškemu naselju pridal še nekaj več sijaja. Iz želje, da bi izrazila svoje veliko občudovanje, svojo navezanost in ljubezen do Krasa, da bi na neki način nadaljevala tam, kjer sem se z odprtjem Spacalove galerije pred leti zaustavila, se je rodila **ESPRIMA 04** - Mednarodna likovna delavnica Štanjel (International Art Workshop Štanjel), ki bo kulturno-turistično dogajanje v Štanjelu vsako leto obogatila z enotedenskim prebivanjem in ustvarjanjem umetnikov, kateri svoje poslanstvo vidijo v ustvarjanju na področju vizualnih umetnosti, in z razstavo v tednu dni nastalih njihovih del v prostorih Galerije Lojzeta Spacala, ki bo na ogled v poletnih mesecih. Poletja na komenskem Krasu naj bi tako izžvelevala z likovnim dogodkom, ki naj k vstopu v to kulturno zakladnico nagovori čim več obiskovalcev, očaranih nad duhovnim bogastvom kraja, ljubiteljev umetnosti in kulture, ki naj se vanjo še vračajo.

V tem prelomnem času, ko živimo na robu različnih konfrontacij, kriz, travm, ko se globalizacija na vseh področjih vse bolj pogloblja in ko tudi moderna umetnost kot seizmograf senzibilnosti svojega časa postaja vse bolj nenavadna, včasih težko razumljena in sprejemljiva, se je tudi področje vizualne ustvarjalnosti razširilo čez robove likovnega na komaj dohajana nova vizualna področja, klasične slikarske, kiparske, grafične, risarske tehnike pa se vse bolj razširjajo z novimi mediji in tehnologijami. Pa vendar, ustvarjalna iskanja ostajajo zmerom intimna, notranje doživeta, ustvarjalni procesi mentalnih in čustvenih odzivanj enako vpeti v posameznikovo nrav, pa čeprav jih

ustvarjalec izrazi kjerkoli: v varnem, vsak dan obdajajočem ga okolju svojega ateljeja ali zunaj, v naravi, med ljudmi, v novih prostorih. Vedno ostaja sam s seboj, v komunikaciji s sabo in tudi s prostorom in življenjem, ki se reflektirata v njegovem videnju, čutenju, analiziranju - pa naj bo pripadnik starejše, mlajše ali najmlajše generacije, pa naj bo usmerjen in oprt na abstraktno ali figuralno likovno govorico. Vselej je ustvarjalni proces njegov, njemu lasten in prepoznaven. In tudi, ko se ustvarjalci odločijo, da sprejmejo povabilo selektorja za sodelovanje v likovni delavnici, ne načrtujejo radikalnih vsebinskih, formalnih in ikonografskih sprememb in se ne odločajo za nove tehnologije, materiale ali posebna področja svojega ustvarjanja, pač pa nadaljujejo tam, do koder so prispeli v svojem ateljeju, ki ga vsakokrat čutijo kot intimen, posvečen prostor, kamor je vstop dan le izbranim, včasih pa kot utesnjujoč, zaprt, prenasičen in neinventiven. Omreženi so s svojo prepoznavno poetiko, prepoznavni v svoji likovni abecedi, sporočilni s svojo kompleksnostjo kot umetniške osebnosti.

To velja tudi za osemnajst ustvarjalcev: slikarko in trinajst slikarjev, kiparja, fotografa ter oblikovalko in fotografa (slednja dva ustvarjata tudi na področju videa in inštalacij) - udeležencev Mednarodne likovne delavnice Štanjel **ESPRIMA 04** iz Avstrije, Italije, Slovenije ter Srbije in Črne gore, ki so v svojih okoljih s svojimi deli kot umetniške osebnosti prepoznavni vsak s svojim lastnim likovnim videnjem in rokopisom. Sprejeli so povabilo, da teden dni preživijo na Krasu, ker vidijo v takem načinu druženja in ustvarjanja umetniški izživ in novo, drugačno okolje sprejemajo kot ustvarjalno pobudo, ki jih prav tako kot atelje navdihuje za nove umetniške rešitve. Tako so Peter Abram, Zvest Apollonio, Klemen Gorup, Meta Grgurevič, Gustav Januš, Janez Kovačič, Lojze Logar, Momčilo Macanović, Vladimir Makuc, Jaša Mrevlje, Radivoj Mulič, Valentin Oman, Klavdij Palčič, Rafael Podobnik, Marco Schievenin, Rudi Skočir, Vida Slivniker in Franco Vecchiet - ki jim je skupna le ljubezen do barve, svetlobe, črte, volumna, prostora, do kreiranja novih vizualnih fascinacij, do avtorskega likovnega rokopisa, do iskanja likovnih zakonitosti - ustvarili petdeset del, ne da bi bili pri tem zavezani vsebinskim, formalnim ali ikonografskim omejitvam - le z navdihom Krasa, Štanjela in leta 2004 še bolj aktualne Kosovelove poezije.”

Simon Perčič o uspehu komenskih godbenikov v Londonu

Z USPEHOM SMO PRESENETILI

Uredništvo

Po uspešnem nastopu Pihalnega orkestra Komen v Londonu smo se pogovarjali z njegovim dirigentom Simonom Perčičem, ki sicer nerad pripoveduje o sebi in uspešno kakovostno rast mladega godbenega ansambla pripisuje zavzetosti godbenikov. Končal je študij pozavne na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Pred dvema letoma je bil v Trentu v Italiji na specialističnem študiju za dirigenta pihalnih orkestrrov (evropski študij z mednarodno zasedbo profesorjev). Sedaj je polovično zaposlen v Komnu in polovično v glasbeni šoli v Logatcu, kjer vodi simfonični orkester in pihalni orkester. Občasno pa še igra v Simfoničnem orkestru RTV Slovenija. In še vedno si želi, da bi se mogel še izpopolnjevati med študijem glasbe.

Simon Perčič, petindvajsetletni dirigent Pihalnega orkestra Komen, na vaji na velikem odru v Anvilu

Tole je med drugim povedal Simon Perčič:

“Orkester so ustanovili v šolskem letu 1996/97. Takrat so se tedanji ravnatelj Glasbene šole Sežana Leander Pegam in njegovi sodelavci odločili razširiti podružnico šole v Komnu, saj so se to od poučevali samo trije instrumenti in sicer kitara, harmonika in klavir, a še to ne redno. Leander Pegam je uvedel pouk še za trobila in pihala. Trobila je učil sam, za pihala pa je najel še enega učitelja. Na hitro so sestavili majhen orkesterček, kateremu so priskrbeli ključke za spremljavo še dve harmoniki in kitari. Vseh skupaj jih je igralo v orkestru osem ali deset. Po letu in pol igranja je orkester postal društvo, saj v okviru glasbene šole ni bilo dovolj sredstev, niti finančnih, niti drugačnih, ki bi poplačala trud, vložen v delo orkestra.

Predsednik društva je bil Alojz Pangos, ki je na začetku v orkestru tudi igral helikon. Društvo je vodil tri leta. Zasedba v orkestru se je v tem času nekoliko razširila. Takrat sem jaz še učil na glasbeni šoli, nato pa me je predsednik Pangos prosil, naj bi prevzel mesto predsednika društva, sam pa je ostal predsednik orkestra. Pred dvema letoma je Pangosu priskočil na pomoč še Evgen Gavčič. In tako smo za-

čeli. Nekoliko smo spremenili zasedbo orkestra. Umaknili smo harmonike in kitari, modernizirali instrumente in sestavili klasično zasedbo, primerljivo z drugimi pihalnimi orkestri. Na začetku smo orkester širili z velikimi mukami. Nato so se začela prva tekmovanja, prvi večji koncerti, projekti. Vse smo organizirali sami. Od pobude, organizacije, itn do obveščanja. Sprva smo imeli velike finančne probleme, saj skladbe stanejo veliko denarja. Dobro aranzirana skladba stane okrog 40.000 tolarjev in vsako leto jih igramo kar nekaj. Repertoar smo prilagodili mladim, tako da igramo tudi priredbe znanih pesmi. Vedno pa smo igrali tudi originalne kompozicije, pisane za orkester, da smo dvigovali kakovostno raven orkestra.

Dela je sedaj čedalje več. Ker smo amaterski sestav, z dobro pripravo ne zmoremo na leto več kot tri vrhunske nastope ali špice, kot rečemo. Vsako leto se kakovostni prag orkestra sicer dviga, vendar še vedno potrebujemo za to veliko dela, predno se dobro pripravimo na nastope.

Finančno društvu pomaga Občina Komen. Njeno financiranje pa je odvisno od tega, kako uspešni smo. Bolj ko smo uspešni, boljše možnosti imamo na razpisu za denarna

sredstva. Za večja tekmovanja - kot je bilo, na primer, v Londonu - pa smo iskali tudi sponzorje. In moram reči, da smo jih za nastop v Londonu upeli pridobiti kar precej.

Pred nastopom v Londonu smo se udeležili državnega tekmovanja in zmagali. Tako smo sedaj v prvi kategoriji pihalnih orkestrrov Slovenije. Povabilo v London je prišlo kmalu po državnem tekmovanju, zato nam je šlo s pripravami na gostovanje kar na tesno. Za člane orkestra je bilo to zelo naporno, kar se je tudi čutilo. Tako pri obiskovanju vaj kot tudi pri motivaciji. Nekateri se niti niso zavedali, kako pomembno bo to tekmovanje v resnici. Zato smo bili kar malo presenečeni nad uspehom. Od žirije na tekmovanju pa smo dobili tudi mnogo napotkov za bodoče delo. Za člane orkestra je bilo tekmovanje dobra motivacija. Kot skupina smo se zelo dobro povezali; tudi starši med seboj. Nekaj staršev nas je celo spremljalo na gostovanju na lastne stroške. Vseskozi so nas zelo podpirali. Sem zelo vesel, da smo nastop v Londonu izpeljali tako dobro... Redki so bili, ki so verjeli, da bomo prišli tako daleč!”

Pihalni orkester Komen na londonskem festivalu godb

PREJELI SO SREBRNO PRIZNANJE

Boštjan Štolfa

Pihalni orkester Komen deluje od leta 1996 kot orkester podružnične glasbene šole Sežana v Komnu. Prva leta ga je vodil Leander Pegan. Sedaj ga vodi Simon Perčič. Kmalu po nastanku se je orkester vključil v komensko Kulturno umetniško društvo "15. februar". Orkester šteje 35 članov. Večina članov še ni polnoletnih. Najstarejši član orkestra je s petindvajsetimi leti mladi dirigent. Kljub temu se orkester posveča izvedbam originalnih kompozicij in priredbam različnih avtorjev. Udeležuje se proslav, zabavnih prireditev, gostovanj, tekmovanj ter prireja samostojne koncerte. Orkestru veliko pomenijo tudi prijateljska srečanja. Avgusta lani je orkester nastopil v Povolettu na povabilo tamkajšnjega orkestra Euritmia ter gostil pihalni orkester Mestne občine Kranj na skupnem koncertu na gradu Štanjel.

V prejšnjih letih je orkester prejel zlati odličji v tretji in četrti težaavnostni stopnji na državnem tekmovanju Zveze slovenskih godb. V letu 2003 je v tretji kategoriji na mednarodnem tekmovanju Flicorno d'oro v itali-

janskem mestu Riva del Garda zasedel 2. mesto ter prejel nagrado za najbolje izvedeno obvezno skladbo. V maju 2004 je v Železnikih na državnem tekmovanju Zveze slovenskih godb v drugi težaavnostni stopnji dosegel oceno 97,1 % ter absolutno zmagal v konkurenci večjih in starejših godb iz Slovenije in zamejstva. Prejel je zlato plaketo s posebno pohvalo ter se tako povzpел v prvo kategorijo pihalnih orkestrrov Slovenije. Zaradi odmevnega uspeha v Italiji je orkester prejel letos povabilo na mednarodni festival pihalnih orkestrrov v Londonu (London International Wind Band Festival).

Poleg komenskih godbenikov je na festivalu sodelovalo še pet orkestrrov - trije iz Amerike in dva iz Anglije. V soboto, 3. julija 2004, smo imeli godbeniki vajo na velikem odru koncertne dvorane v bližini Londona, v mestu Anvil, Basingstoke, v nedeljo, 4. julija pa smo občinstvu predstavili z naslednjim programom: March/Shostakovich, Morning alleluias/Ron Nelson, Choralia/Bert Appermont, Amazing grace/f. Tichelli, Zato sem noro te ljubila/Jože Privšek - solo Anja Colja (flavta), Zgodbica v štirih delih/Bojan Adamič, Flugelhorn polka/Ivan Prešeren (arr. J. Privšek). Na koncu nastopa pa smo dvorano spravili na noge s Slovenskim venčkom (arr. J. Privšek).

Festival v Londonu ima tudi tekmovalni namen, saj so izvedeno glasbo ocenili trije člani mednarodne žirije, vsi trije svetovni di-

rigenti, skladatelji in učitelji: Geoffrey Brand, Philip Spark ter Keith Allen. Za nastopajoče orkestre so bila pripravljena priznanja - zlato, srebrno in bronasto priznanje. Pihalni orkester Komen si je z izvrstnim nastopom priigral odlično srebrno priznanje.

Pihalni orkester Komen je zaigrali tudi pred Guildhallom, ki je že 800 let upravno središče Londona. Tam nas je pozdravil tudi londonski šerif. Izmenjali smo si darila. Komenci smo mestu poklonili miniaturno kraško štimbo.

Godbenike so ob vrnitvi na letališče Ronke pričakali starši, v Komnu pa nas je pozdravila množica sorodnikov in ljubiteljev orkestra. Zato smo tudi na komenskem placu v velikem veselju zaigrali Avsenikova Golico in nekaj drugih domačih skladb, ki so orkester spremljale na poti.

Pihalni orkester Komen je z nastopom v Londonu še dopolnil svojo pestro dejavnost. S srebrno plaketo je dokazal, da se njegova pot neustavljivo nadaljuje v vse bolj kakovostno glasbeno izvajanje.

Zahvaljujejo se vsem sponzorjem in donatorjem ter izvrstni domači publikli za izpeljavo tako obsežnega projekta.

Boštjan Štolfa, študent arhitekture, Volčji Grad

Koncert v londonskem Cityju

**Restavrirana podoba
vašega zaščitnika
sv. Antona Puščavnika
na glavnem oltarju
v škrbinski župni cerkvi**

Zaslужeni sončni počitniški dnevi mineva-
jo prehitro, vendar mi ni težko zabeležiti
nekaj spominov na opravljena restav-
ratorska dela na sliki sv. Antona Puščavnika
z glavnega oltarja župnijske cerkve v Škr-
bini na Krasu.

Opravljen restavratorsko delo je
bilo dolgotrajno, strokovno zahtevno, včasih
tudi težko, vendar mi je bilo v veliko veselje.
Slike s tako raznovrstno restavratorsko prob-
lematiko - lesen nosilec, preslikave, poškodbe
... - bi bil vesel vsak, še tako izkušen restav-
rator. Restavriranje slike je namreč omogočilo
pravo malo odkritje, saj na območju Krasa po-
dobnih slik ni.

Naj vse, ki v reviji Kras spremljate
zgodbo o sliki sv. Antona Puščavnika iz škr-
binske cerkve, na kratko spomnim na potek
restavratorskih del!

Komenski župnik Peter Černigoj mi
je predlagal restavriranje oltarne slike sv. An-
tona iz župnijske cerkve v Škrbini. To naj bi
obsegalo samo čiščenje debele plasti porume-
nelega laka in ponovno zaščito. Ko sem sliko
snela z glavnega oltarja, je bilo takoj jasno, da
gre ta tábelno sliko, torej sliko na lesenem no-
silcu. Ker pa se leseni nosilec v slikarstvu že
dolgo ne uporablja več in ker je podoba sv.
Antona Puščavnika iz poznega 19. stoletja,
sem prvič posumila, da imam pred seboj pre-
slikavo. Zato sem na njenih robovih najprej
opravila nekaj sond. Te so potrdile moj sum. S
problemom sem seznanila odgovorne na no-
vgoriški območni enoti Zavoda za varstvo
kulturne dediščine Slovenije. Posvetovala
sem se z njenim direktorjem Robijem Čer-
vom, univ. dipl. umetnostnim zgodovinarjem,
in s tamkajšnjim restavratorjem mag. Andre-
jem Jazbecem. V veliko pomoč so mi bili stro-
kovni nasveti restavratorke mag. Anice Sirk
Fakuč iz Goriškega muzeja, ki mi je tudi omo-
gočila rentgensko slikanje umetnine. Rent-
genski posnetki so namreč moje domneve po-
vsem potrdili: na posnetkih je vidna pod vrh-
njo svetnikovo podobo povsem ohranjena ori-
ginalna podoba istega svetnika, sv. Antona
Puščavnika.

VEČ KOT ŠTIRISTO LET STARA NABOŽNA PODOBA

Nataša Lapanja Jazbec

Ugotovitve so pokazale, da bodo za
resno restavratorsko delo na nabožni sliki po-
trebna finančna sredstva, ki jih mala škrbinska
župnija ni premogla. Na pomoč je priskočila
družina Rebolj iz Svetega, ki je s pomočjo
svoje revije Kras takoj pridobila sponzorje -
**Telekom Slovenije, d.d., Interino, d.o.o.,
Ljubljana - PE Plin Kozina in Mobitel, d.d.**
In tudi sicer sta zakonca Rebolj z zanimanjem
spremljala vsa restavratorska dela na sliki in
dogodke v zvezi s tem ter skrbela za sprotno
obveščanje javnosti.

Le s pridobitvijo sponzorjev sem
mogla nadaljevati začeto delo, kajti strokovna
ocena je potrdila, da je zadnja poslikava oltar-
ne slike nekvalitetna in da ni več zadržkov za
njeno odstranitev ter prezentiranje odkrite po-
dobe sv. Antona Puščavnika pod njo. Ko sem
vrhnjo poslikavo dobro dokumentirala in jo
pričela odstranjevati, pa se je restavratorsko
delo spet zapletlo. Odkrila sem namreč med
vrhnjo in spodnjo poslikavo še eno, vmesno
poslikavo, ki je na rentgenskih posnetkih ni
bilo opaziti. Ker se je do te faze dela nakopi-
čilo veliko strokovnih vprašanj ter problemov,
je bilo treba delo nadaljevati interdisciplinar-
no. Ustanovili smo komisijo, ki smo jo sestav-
ljali kustos za terenski študij dr. Ferdinand
Šerbelj iz Narodne galerije v Ljubljani, mag.

Anica Sirk Fakuč iz Goriškega muzeja, glav-
ni urednik revije Kras Lev Lisjak, komenski
župnik Peter Černigoj in restavratorka nabož-
ne slike mag. Nataša Lapanja Jazbec. Vzete
vzorke barvnih plasti je vzel pod drobnogled
še restavrator Ivo Nemec iz Restavratorskega
centra v Ljubljani. Vmesna preslikava je bila
dokaj slabo ohranjena, še bolj ozadje, medtem
ko je bila svetnikova figura dokaj kvalitetna.
Vseeno pa ni bilo dvomov, da ne bi odkrivala
naprej spodnjo preslikavo do originala.

Ko je bila slika sv. Antona Puščav-
nika odkrita do originala, smo delo predstavi-
li 4. julija 2003 na srečanju sodelavcev revije
Kras. Na predstavitvi in oceni njenega pome-
na več kot sto udeležencem srečanja jo je dr.
Ferdinand Šerbelj tudi datiral in njen nastanek
uvrstil v poznno 16. stoletje ali v začetek 17.
stoletja. To nam je dalo še dodaten zagon. In
nadaljevanje restavratorskih in vseh drugih
del je s krajšimi prekinitvami potekalo skoraj
še eno leto. Ta dela so bila: parketaža in pono-
ven spoj obeh kosov lesenega nosilca podobe,
dokumentiranje preslikav, prerin preslikav, od-
stranjevanje preslikav, čiščenje in odstranjevan-
je umazanije z originalne površine, kitanje
poškodb, retuširanje, zaščita barvne plasti in
zapolnitev izreza v spodnjem delu slike zaradi
estetskih zadev.

V južiju 2004, ko so imeli Škrbinci
slovesno procesijo, je bila restavrirana stara-
nova slika njihovega zaščitnika sv. Antona
Puščavnika slovesno vmnjena na glavni kamni-
ti baročni oltar, župnik Peter Černigoj pa jo je
med slavnostno mašo blagoslovil.

Na koncu tega pogleda na opravljeno
delo se zahvaljujem vsem, ki ste kakorkoli
denarno, strokovno in prijateljsko pomagali k
restavratorskemu posegu! Še posebej pa Idi
Vodopivec-Rebolj in Dušanu Rebolju, ki sta
pri tem projektu močno presegla zgolj organi-
zacijska dela. Brez njih škrbinska cerkev prav
gotovo ne bi bila bogatejša za izjemno umet-
nino, ki se je skrivala pod konservatorskega
posega potrebno podobo sv. Antona Puščavni-
ka. Upam, da Škrbinci to cenijo in da bodo to
v prihodnje znali tudi vnovčiti - duhovno in
materialno!

Mag. Nataša Lapanja Jazbec,
konservatorica in restavratorica, Sveto

"Kadar ne jadram ... surfam."

ISDN omogoča sočasno uporabo 2. linij:
hkrati lahko surfate po internetu in govorite po telefonu.
Zanesljive komunikacije. Zmagoviti dosežki.

ISDN

MODRA ŠTEVILKA

• 080 80 00

Telekom
Slovenije

VODA = ŽIVLJENJE

Dobesedno!

*Razumevanje okolja določa
naše obnašanje in odločitve.*

Slatinski vrelec v Ivanjševcih
Občina Gornja Radgona

Predan svojemu namenu 15. novembra 2003.

Vodnjak Vušivka v Bojanji vasi
Občina Metlika

Predan svojemu namenu 22. novembra 2003.

Sajarinov vodnjak v Tvrdkovi
Občina Kuzma

Predan svojemu namenu 29. novembra 2003.

Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda

S pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL ali TESSAROL, smo v letih od 1998 do 2003

očistili 17 kraških jam in oživili 24 krajevnih vodnjakov

po Sloveniji. Akcijo ohranjanja čistih slovenskih voda bomo v Heliosu skupaj z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo nadaljevali tudi v prihodnjih letih.

www.helios.si
HELIOS

Stavite na zabavo!

V novogoriški Perli, največjem evropskem zabaviščnem centru, bodo v soju tisočerih odskih luči vaše sanje postale resničnost. Pričakuje vas zabava ob razburljivih igrah na igralnih mizah, lesket igralnih avtomatov, ples v diskoteki, ritmi vrhunskih koncertov in razvajanje čutov ob odlični gastronomski ponudbi.

V Novi Gorici pa odkrijte tudi zabaviščni center Park, kjer se lahko v sproščnem okolju predate užitkom igre na številnih mizah in avtomatih. Zaupajte sreči tudi v priveju Luxor, kjer so doma zahtevnejše igre ter mednarodni turnirji pokra, blackjacka in backgammona.

V osrčju slikovitih alpskih gora, v popolnem udobju narave pa je skrito romantično zabavišče, pravljici HIT Hotel Casino Kranjska Gora, kjer so sanje o sreči tako resnične, kot njeni prvi razburljivi utrinki ob čudovitih dobitkih na igralnih mizah in avtomatih.

Ko pa želite storiti nekaj zase, večere pa napolniti z zabavo in igrami, obiščite HIT Casino Rogaška Slatina v osrčju znamenitega termalnega središča, ali pa HIT Casino Otočec, v objemu neokrnjene narave, ki le čaka, da jo raziščete.

HIT CASINOS

HIT, d. d.
Delpinova 7a
5000 Nova Gorica
Slovenija
tel.: +386 5 336 40 00
fax: +386 5 336 42 70
info@hit.si

www.hit.si

Svet je prečudovit.

Poletna naročniško-prodajna akcija.

To poletje bo še lepše. In nepozabno.

Z novim mobitelom, ki ga dobite po ugodni ceni ob sklenitvi/podalžanju naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS.

Pošljite **MMS** (sporočilo s sliko, zvokom in besedilom) ali **MMS kartico** (s priložnostnim motivom, ki si ga izberete na Planetu). Ustvarite in pošljite povsem unikatno **MMS razglednico** in se potegujte za eno izmed **50-ih bogatih nagrad**. Svoje fotografije shranite v **Moj album** in k ogledu povabite še svoje prijatelje. Izkoristite poletni čas, saj MMS-e pošiljate po polovični ceni.

Pogoj: sklenitev/podalžanje naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS za 24 mesecev. Mobiteli, ponujeni v akciji, so prirejeni za uporabo v omrežju Mobitel GSM/UMTS, zato jih lahko uporabljate le s SIM kartico omrežja Mobitel GSM/UMTS. Cene vključujejo DDV. Akcija traja do odprodaje zalog in velja za vse, ki nimate podpisanih več kot dveh veljavnih aneksov k naročniški pogodbi. Ponudba velja za vse naročniške pakete, razen za osnovni SOS paket in paket Podatkovni bonus.

*Ne omogoča sprejemanja in pošiljanja MMS-ov.

Večina aparatov je svetovna novost, zato lahko pri posameznem modelu pride do zamika pri dobavi.

Informacije na brezplačnih številkah:

naročniki Mobitel GSM/UMTS: 031/041/051 700 700, Mobiuporabniki: 031/041/051 121, ostali: 080 70 70.

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI